

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES

September 2018 • Volume 2 • Issue 1

ISSN 2602-3288

International journal of social and humanities sciences is an internationally refereed academic journal and is published twice a year.

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES

Internationally refereed academic journal and is published twice a year.
Uluslararası hakemli akademik bir dergidir ve senede iki kez yayımlanır.

September 2018 ♦ Volume 2 ♦ Issue 1

Eylül 2018 ♦ Cilt 2 ♦ Sayı 1

dergipark.gov.tr/ijshs

ijshs.iarasp.org

All right reserved © Her hakkı saklıdır

The rights of all the papers accepted for publication belong to the International journal of social and humanities sciences.

Yayımlanacak makalelerin tüm yayın hakları International journal of social and humanities sciences'e aittir.

The responsibility of the manuscripts belong to the authors. International journal of social and humanities sciences and the editors are not responsible for the manuscripts.

Dergide yayımlanan makalelerin tüm sorumluluğu yazarlara ait olup, bu konuda International journal of social and humanities sciences ve editörler sorumlu tutulamazlar.

The articles published in the journal can be cited by giving proper reference.

Dergide yayımlanan makalelerden kaynak gösterilerek aktarma ve alıntı yapılabilir.

KURUCU / FOUNDER

Tuncay AYDEMİR

BAŞ EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF

Asst. Prof. Dr. Leyla AYDEMİR / Karadeniz Technical University

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

(Listed by title and alphabetical order / Unvan ve alfabetik sıraya göre listelenmiştir)

- Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR / Karadeniz Technical University
Prof. Dr. Ahmet INAM / Middle East Technical University
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY / Uludağ University
Prof. Dr. Andreas HEINZ / Humboldt University Berlin
Prof. Dr. Antonia DARDER / Loyola Marymount University
Prof. Dr. Atilla AKBABA / İzmir Kâtip Çelebi University
Prof. Dr. Aylâ NEUSEL / University of Kassel
Prof. Dr. Boike REHBEIN / Humboldt University Berlin
Prof. Dr. Claudia BRUNS / Humboldt University Berlin
Prof. Dr. David ANG / Auburn University Montgomery
Prof. Dr. Diane SUNAR / Istanbul Bilgi University
Prof. Dr. Dinçay KÖKSAL / Çanakkale Onsekiz Mart University
Prof. Dr. Dolunay ŞENOL / Kırıkkale University
Prof. Dr. Ercan S. TÜRK / University of South Carolina
Prof. Dr. Erol YILDIZ / University Innsbruck
Prof. Dr. Fadıl HOCA / International Vision University
Prof. Dr. Gökce YURDAKUL / Humboldt University Berlin
Prof. Dr. Harun GÜMRÜKÇÜ / Akdeniz University
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ / Karadeniz Technical University
Prof. Dr. İsmail DOĞAN / Ankara University
Prof. Dr. Kamuran REÇBER / Uludağ University
Prof. Dr. Kerim EDİNSEL / 19 Mayıs University
Prof. Dr. Klaus SCHLICHTE / University of Bremen
Prof. Dr. Lokman ÇİLİNGİR / 19 Mayıs University
Prof. Dr. Mehmet Akif ERDOĞRU / Ege University
Prof. Dr. Meltem KULAÇATAN / University of Zürich
Prof. Dr. Mustafa GENCER / Abant İzzet Baysal University
Prof. Dr. Öner DEMİREL / Karadeniz Technical University
Prof. Dr. Özcan DEMİREL / Hacettepe University
Prof. Dr. Peter HEINE / Humboldt University Berlin
Prof. Dr. Sami KARADENİZ / Başkent University
Prof. Dr. Serpil SANCAR / Ankara University
Prof. Dr. Sevil ATASOY / Üsküdar University

Prof. Dr. Sibel KALAYCIOĞLU / Middle East Technical University
Prof. Dr. Tayyar ARI / Uludağ University
Prof. Dr. Temel ÖZTÜRK / Karadeniz Technical University
Prof. Dr. Tuncay GÖRGÜLÜ / Siirt University
Prof. Dr. Ute PFLICKE / University of Applied Sciences Zittau/Görlitz
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ / Karadeniz Technical University
Prof. Dr. Veysel BOZKURT / İstanbul University
Prof. Dr. Werner GRONAU / University of Applied Sciences Stralsund
Prof. Dr. Yasemin KARAKAŞOĞLU / University of Bremen
Prof. Dr. Yıldız ECEVİT / Middle East Technical University
Prof. Dr. Yusuf Ş. HAKYEMEZ / Karadeniz Technical University
Dr. Melitta WALIGORA / Humboldt University Berlin
Dr. Ulrike HAMANN / Humboldt University Berlin
Dr. Zafer AKINCI

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

(Listed by title and alphabetical order / Unvan ve alfabetik sıraya göre listelenmiştir)

Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK / Hitit University
Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ / İnönü University
Prof. Dr. Adnan ÇELİK / Selçuk University
Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN / Ordu University
Prof. Dr. Ali ÇELİK / Karadeniz Technical University
Prof. Dr. Ali Murat VURAL / İstanbul University
Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN / Hacettepe University
Prof. Dr. Aylin NAZLI / Ege University
Prof. Dr. Aysun ÖZKÖSE / Karabük University
Prof. Dr. Barış ÖZDAL / Uludağ University
Prof. Dr. Burçin HATİPOĞLU / Boğaziçi University
Prof. Dr. Çağlar ÖZEL / Cyprus International University
Prof. Dr. Gülay EKİCİ / Gazi University
Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE / Cumhuriyet University
Prof. Dr. Hakan ACAR / Kocaeli University
Prof. Dr. HAYATİ AKTAŞ / Karadeniz Technical University
Prof. Dr. Hikmet ASUTAY / Trakya University
Prof. Dr. Hikmet YAZICI / Karadeniz Technical University
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU / 19 Mayıs University
Prof. Dr. İdil SAYIMER / Kocaeli University
Prof. Dr. İlknur AYDIN AVCI / 19 Mayıs University
Prof. Dr. İsmail A. ÖZÇELİK / Avrasya University
Prof. Dr. Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN / 19 Mayıs University
Prof. Dr. Lee G. STREETMAN / Delaware State University
Prof. Dr. M. Asif YOLDAŞ / Avrasya University
Prof. Dr. Mehmet OKUR / Karadeniz Technical University
Prof. Dr. Mehmet YAVUZ / Karadeniz Technical University
Prof. Dr. Murat YILDIZ / Cumhuriyet University
Prof. Dr. Mustafa Çağatay OKUTAN / Karadeniz Technical University

Prof. Dr. Nadir SUĞUR / Anadolu University
Prof. Dr. Nazife GÜNGÖR / Üsküdar University
Prof. Dr. Nesrin KALYONCU / Abant İzzet Baysal University
Prof. Dr. Nezahat ALTUNTAŞ / Karadeniz Technical University
Prof. Dr. Nilgün ÇELEBİ / Muğla Sıtkı Koçman University
Prof. Dr. Niyazi USTA / 19 Mayıs University
Prof. Dr. Orhan ÇOBAN / Selçuk University
Prof. Dr. Ömer ÇAHA / Yıldız Technical University
Prof. Dr. Rolf-Dieter HEPP / Freie University Berlin
Prof. Dr. Sema ETİKAN / Ahi Evran University
Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL / Süleyman Demirel University
Prof. Dr. Tahir AKGEMCİ / Selçuk University
Prof. Dr. Turgut Hacı ZEYREK / Karadeniz Technical University
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT / Atatürk University
Assoc. Prof. Dr. A. Didem DANIŞ ŞENYÜZ / Galatasaray University
Assoc. Prof. Dr. A.Mecit CANATAK / Yüzüncü Yıl University
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir GÜL / Erzincan University
Assoc. Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ / Süleyman Demirel University
Assoc. Prof. Dr. Abdurrahman KOLCU / Recep Tayyip Erdoğan University
Assoc. Prof. Dr. Abdülmecit NUREDİN / International Vision University
Assoc. Prof. Dr. Açalıya ALLMER / Dokuz Eylül University
Assoc. Prof. Dr. Ali ESGİN / İnönü University
Assoc. Prof. Dr. Ali Kürşat TURGUT / Akdeniz University
Assoc. Prof. Dr. Aliye Senem DEVİREN / Mustafa Kemal University
Assoc. Prof. Dr. Artun AVCI / Marmara University
Assoc. Prof. Dr. Arzdar KİRACI / Siirt University
Assoc. Prof. Dr. Arzuhan Burcu GÜLTEKİN / Ankara University
Assoc. Prof. Dr. Aycan ÇİÇEK SAĞLAM / Muğla Sıtkı Koçman University
Assoc. Prof. Dr. Ayşe Pelin ŞAHİN TEKİNALP / Hacettepe University
Assoc. Prof. Dr. Ayşe TAVUKÇUOĞLU / Middle East Technical University
Assoc. Prof. Dr. Aytakin ÇÖKELEZ / Istanbul Technical University
Assoc. Prof. Dr. Barış ERDEM / Kırgızistan Türkiye Manas University
Assoc. Prof. Dr. Bayram SEVİNÇ / Karadeniz Technical University
Assoc. Prof. Dr. Berrin FİLİZÖZ / Cumhuriyet University
Assoc. Prof. Dr. Bülent KARA / Ömer Halisdemir University
Assoc. Prof. Dr. Bülent YILMAZ / İnönü University
Assoc. Prof. Dr. Bünyamin AKDEMİR / İnönü University
Assoc. Prof. Dr. Duygu KIZILDAĞ / Afyon Kocatepe University
Assoc. Prof. Dr. Ebru TAYSI / Süleyman Demirel University
Assoc. Prof. Dr. Erdal AKSOY / Gazi University
Assoc. Prof. Dr. Erhan DURUKAN / Karadeniz Technical University
Assoc. Prof. Dr. Erkan Turan DEMİREL / Fırat University
Assoc. Prof. Dr. Ersan BAŞAR / Karadeniz Technical University
Assoc. Prof. Dr. Fariz AHMADOV / Azerbaijan State Economics University
Assoc. Prof. Dr. Figen Güner DİLEK / Gazi University
Assoc. Prof. Dr. Hatice DEMİRBAŞ / Gazi University
Assoc. Prof. Dr. Hatice KUMCAĞIZ / 19 Mayıs University
Assoc. Prof. Dr. Hülya ARSLAN EROL / Gaziantep University
Assoc. Prof. Dr. İbrahim ÇEŞMELİ / İstanbul University
Assoc. Prof. Dr. İsmail Hakkı ERTEN / Hacettepe University

Assoc. Prof. Dr. Kezban ÇELİK / 19 Mayıs University
Assoc. Prof. Dr. Leyla ALPAGUT / Abant İzzet Baysal University
Assoc. Prof. Dr. Lilian Maria TONELLA TÜZÜN / Anadolu University
Assoc. Prof. Dr. M. Kevser BAŞ / Yıldırım Beyazıt University
Assoc. Prof. Dr. M. Yavuz ALPTEKİN / Karadeniz Technical University
Assoc. Prof. Dr. Mehmet KOYUNCU / Ege University
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Turgut BERBERCAN / Çankırı Karatekin University
Assoc. Prof. Dr. Mensur NUREDİN / International Vision University
Assoc. Prof. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER / Karadeniz Technical University
Assoc. Prof. Dr. Mustafa GÜNDÜZ / Yıldız Technical University
Assoc. Prof. Dr. Mustafa ÖZDEMİR / Kafkas University
Assoc. Prof. Dr. Nalan KAZAZ / International Vision University
Assoc. Prof. Dr. Qadir BAYRAMLI / Azerbaijan State Economics University
Assoc. Prof. Dr. Sefa ÇETİN / Kastamonu University
Assoc. Prof. Dr. Selim EREN / 19 Mayıs University
Assoc. Prof. Dr. Semra PURKİS / Muğla Sıtkı Koçman University
Assoc. Prof. Dr. Semra TUNÇ / Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Serdar SAĞLAM / Gazi University
Assoc. Prof. Dr. Sibel KILIÇ / Marmara University
Assoc. Prof. Dr. Şerife GENİŞ / Adnan Menderes University
Assoc. Prof. Dr. Şirin DİLLİ / Giresun University
Assoc. Prof. Dr. Şükrü ASLAN / Mimar Sinan Fine Arts University
Assoc. Prof. Dr. Vehbi BAYHAN / İnönü University
Assoc. Prof. Dr. Volkan ALTINTAŞ / İzmir Kâtip Çelebi University
Assoc. Prof. Dr. Yelda Aydın TÜRK / Karadeniz Technical University
Assoc. Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU / Trakya University
Asst. Prof. Dr. Kadir ÇAKIR / Çukurova University
Asst. Prof. Dr. Abdullah OĞRAK / Yüzüncü Yıl University
Asst. Prof. Dr. Abdurrahman ÇALIK / Yüzüncü Yıl University
Asst. Prof. Dr. Ali Barış KAPLAN / Istanbul Medipol University
Asst. Prof. Dr. Ali Haydar ALTUĞ / Artvin Çoruh University
Asst. Prof. Dr. Ali ÖZTÜRK / Bartın University
Asst. Prof. Dr. Alpay TIRIL / Sinop University
Asst. Prof. Dr. Aslı GÜNGÖR / Istanbul Arel University
Asst. Prof. Dr. Aslı ÖZTOPÇU / Maltepe University
Asst. Prof. Dr. Aslı Yılmaz UÇAR / Altınbaş University
Asst. Prof. Dr. Aybike SERTTAŞ ERTİKE / Istanbul Arel University
Asst. Prof. Dr. Aykut HALDAN / Trakya University
Asst. Prof. Dr. Aytuğ ARSLAN / İzmir Kâtip Çelebi University
Asst. Prof. Dr. Bekir ZENGİN / Cumhuriyet University
Asst. Prof. Dr. Birnaz ER / Dumlupınar University
Asst. Prof. Dr. Buket KORKUT RAPTİS / Muğla Sıtkı Koçman University
Asst. Prof. Dr. Burak DOĞU / İzmir University of Economics
Asst. Prof. Dr. Burak HERGÜNER / Avrasya University
Asst. Prof. Dr. Canan AKSOY / Karadeniz Technical University
Asst. Prof. Dr. Canser KARDAŞ / Muş Alparslan University
Asst. Prof. Dr. Cemal İNCE / Gaziosmanpaşa University
Asst. Prof. Dr. Ceren YEGEN / Muş Alparslan University
Asst. Prof. Dr. Çiğdem USTA / Karadeniz Technical University
Asst. Prof. Dr. Davut YİĞİTPAŞA / 19 Mayıs University

Asst. Prof. Dr. Demet TÜZÜNKAN / Woosong University
Asst. Prof. Dr. Derya DERİN PAŞAOĞLU / Karadeniz Technical University
Asst. Prof. Dr. Dilek ÇETİNDAŞ / Erzurum Technical University
Asst. Prof. Dr. Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI / Nuh Naci Yazgan University
Asst. Prof. Dr. Elif DEMİREL / Ufuk University
Asst. Prof. Dr. Emin Baki ADAŞ / Adnan Menderes University
Asst. Prof. Dr. Emine DAĞTEKİN EKİNCİ / Dicle University
Asst. Prof. Dr. Emine Funda SERİN / 19 Mayıs University
Asst. Prof. Dr. Erol KALKAN / Avrasya University
Asst. Prof. Dr. Ertan DÜZGÜNEŞ / Karadeniz Technical University
Asst. Prof. Dr. Esra IŞIK / Dumlupınar University
Asst. Prof. Dr. Eyüp ÖZTÜRK / Karadeniz Technical University
Asst. Prof. Dr. Fahrünnisa BİLECİK / Bartın University
Asst. Prof. Dr. Fatih KAHRAMAN / Karamanoğlu Mehmetbey University
Asst. Prof. Dr. Fatih TOPALOĞLU / Karadeniz Technical University
Asst. Prof. Dr. Fatma Fehime AYDIN / Yüzüncü Yıl University
Asst. Prof. Dr. Fatma Gaye GÖKALP YILMAZ / Mehmet Akif Ersoy University
Asst. Prof. Dr. Feyza Ceyhan ÇOŞTU / Hitit University
Asst. Prof. Dr. Feyza TOKAT / Pamukkale University
Asst. Prof. Dr. Füsun YILDIZBAŞ / İstanbul Arel University
Asst. Prof. Dr. Gökhan ABA / Bandırma Onyedi Eylül University
Asst. Prof. Dr. Gül Esra COŞKUN / Üsküdar University
Asst. Prof. Dr. Gülten GÜLTEPE / Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Asst. Prof. Dr. Hatice TOKSÖZ / Süleyman Demirel University
Asst. Prof. Dr. Hatice Zekavet KABASAKAL / Dokuz Eylül University
Asst. Prof. Dr. Hilal Tuğba ÖRMECİOĞLU / Akdeniz University
Asst. Prof. Dr. Hülya Çalışkan AKGÜL / Karadeniz Technical University
Asst. Prof. Dr. Hüsnü AYDENİZ / Erzincan University
Asst. Prof. Dr. İbrahim BOZKURT / Mersin University
Asst. Prof. Dr. İdris YÜCEL / Hacettepe University
Asst. Prof. Dr. Levent KALYON / Avrasya University
Asst. Prof. Dr. Leyla AYDEMİR / Karadeniz Technical University
Asst. Prof. Dr. Mehmet Levent ERDAŞ / Akdeniz University
Asst. Prof. Dr. Mevlüde ZENGİN / Cumhuriyet University
Asst. Prof. Dr. Muhammed SAMANCI / Bozok University
Asst. Prof. Dr. Muharrem HAFIZ / İstanbul University
Asst. Prof. Dr. Mukaddes ÖRS / Amasya University
Asst. Prof. Dr. Murat ELMALI / İstanbul University
Asst. Prof. Dr. Mustafa METE / İstanbul Aydın University
Asst. Prof. Dr. Muzaffer UZUN / Karadeniz Technical University
Asst. Prof. Dr. Nehir VAROL / Ankara University
Asst. Prof. Dr. Niyazi GÜMÜŞ / Kastamonu University
Asst. Prof. Dr. Nurhodja AKBULAEV / Azerbaijan State Economics University
Asst. Prof. Dr. Nuri AVŞARLIGİL / Pamukkale University
Asst. Prof. Dr. Olga UNTİLA KAPLAN / İstanbul Medipol University
Asst. Prof. Dr. Osman SİRKECİ / Giresun University
Asst. Prof. Dr. Pınar KARAMAN / Sinop University
Asst. Prof. Dr. Ramazan DURAN / Gümüşhane University
Asst. Prof. Dr. Salih BİRİNCİ / Atatürk University
Asst. Prof. Dr. Salih SALBACAK / Fatih Sultan Mehmet University

Asst. Prof. Dr. Savaş TAŞ / Karadeniz Technical University
Asst. Prof. Dr. Sema ÇETİN BAYCANLAR / Çukurova University
Asst. Prof. Dr. Semih Serkant AKTUĞ / Siirt University
Asst. Prof. Dr. Semin KAZAZOĞLU / Karadeniz Technical University
Asst. Prof. Dr. Serdal FİDAN / Karadeniz Technical University
Asst. Prof. Dr. Serkan DEMİREL / Karadeniz Technical University
Asst. Prof. Dr. Seval Ünlü GÖK / Beykoz University
Asst. Prof. Dr. Sevim HACIOĞLU / Kırklareli University
Asst. Prof. Dr. Sibel YILDIZ KISACIK / Ömer Halisdemir University
Asst. Prof. Dr. Şerif BALDIRAN / Amasya University
Asst. Prof. Dr. Şükran GÖLBAŞI / Haliç University
Asst. Prof. Dr. Tahir BENLİ / Kastamonu University
Asst. Prof. Dr. Tolga BOZKURT / Ankara University
Asst. Prof. Dr. Tuncer YILMAZ / Karadeniz Technical University
Asst. Prof. Dr. Ülkü GÜNEY / Abant İzzet Baysal University
Asst. Prof. Dr. Yavuz BAYRAM / Karadeniz Technical University
Asst. Prof. Dr. Yeliz KINDAP TEPE / Cumhuriyet University
Asst. Prof. Dr. Yılmaz BÜKTEL / Trakya University
Asst. Prof. Dr. Zeliha TEKİN / Muş Alparslan University
Dr. Işıl Günseli KAÇAR / Middle East Technical University
Dr. Meryam SCHOULER-OCAK / Charite Berlin University
Dr. Neringa SLAVINSKAITE / Woosong University
Dr. Onur İNAL / University Hamburg
Dr. Selim KARYELİOĞLU / Karadeniz Technical University
Dr. Şahin EKBEROV / Azerbaijan State Economics University
Dr. Yasemin Tezgiden CAKCAK / Middle East Technical University

DİL EDİTÖRLERİ / LANGUAGE EDITORS

(Listed by alphabetical order / Alfabetik sıraya göre listelenmiştir)

Emrah NOYAN
Fred GERART
Meral BİRİNCİ
Tuba TEKİN
Bahar KIRAN

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Mustafa KAVRAZ

Colosseum 11-22
Colosseum

Shirin SOTODEH, Mohammadjavad MAHDAVINEJAD, Siavash SOTODEH

Socio-Cultural Criteria for Comprehensive Approach Toward Performance-Based Design of Urban Spaces 23 - 43
Socio-Cultural Criteria for Comprehensive Approach Toward Performance-Based Design of Urban Spaces

Gonca SUTAY

Moğol İstilasının Zorunlu Göçü ile Anadolu'da Yükselen Değer: Sultan'ul Ulema Bahaeddin Veled ve Ailesi 44 - 65
Value Rising in Anatolia With Forced Migration of Mongol Invasion: Sultanul Ulema Bahaeddin Veled and His Family

Salih SALBACAK

Geç Dönem Osmanlı Camilerindeki Duvar Resimleri 66 - 74
Wall Paintings Late Ottoman Mosque

Chulewan PRANEETHAM

Development of Students' Assertive Behavior in Learning German Language Using Role-Play Activities 75 - 82
Development of Students' Assertive Behavior in Learning German Language Using Role-Play Activities

Özge Nihan GÜLEKEN, Zeynep Gül ÜNAL

Gaziantep Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu Koruma ve Restorasyon Önerisi 83 - 105
Protection and Restoration Proposal of Gaziantep Kendirli Church and Latin School

Mahmut TEKİN, Murat ARSLANDERE, Mehmet ETLİOĞLU, Ertuğrul TEKİN

Büyük Ölçekli Bir İşletmede 5S Uygulaması 106 - 122
Application of 5S in a Large Scale Enterprise

Dilek MAKTAL CANKO

Bizanslı Bir Kadın Yazarın Gözünden Toplumsal Cinsiyet: Anna Komnèna'nın Aleksiad'ına Bakış 123 - 135
Gender Through the Eyes of a Byzantine Woman Writer: an Overview of Anna Komnèna's Aleksiad

Ayşe AYDIN

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Sığınmaevi Sonrası Destek Hizmetlerinin Önemi 136 - 151
The Importance of the After-Women's Shelter Support Services for Combating
Violence Against Women

Kamil TARHAN

Küresel Çevre Sorunlarının Politikleşmesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri
Kapsamında Analiz 152 - 170
Politicalization of Global Environment Problems and Analysis Under Theories of
International Relationships

Savaş TAŞ

Buchrezension 171 - 176
Buchrezension

COLOSSEUM

Mustafa KAVRAZ¹

ÖZET

Antik Roma dönemi sosyal-dini yaşamının en önemli unsurlarından biri olan ve gladyatör dövüşleri denilince ilk akla gelen Colosseum, hem alt yapı hem de üst yapı mimari özellikleri ve mühendislik uygulamaları ile yaklaşık 2000 yıldır örnek bir yapı olarak varlığını sürdürmektedir. Colosseum aynı zamanda Flavian sülalesinin gücünü gösteren bir yapı olarak inşa edildiği için diğer tiyatro ve amfitiyatrolar gibi politik bir yapı özelliğine de sahip olmuştur. Tüm bu belirleyici özellikler ise Colosseum'un ihtişamlı bir yapı olmasını sağlamıştır. Uygulama esnasında çok sayıda şirketin farklı sektörlerden sorumlu olarak çalışmaları, bu şirketlerin uygulamış oldukları teknik özellikler ve Roma betonunun etkili şekilde yapı inşaatında uygulanmış olması da teknik ve teknolojik anlamda günün koşullarında yenilikler içermesi açısından Colosseum'a ayrıcalık katmıştır. Colosseum'da yaklaşık 2000 yıllık süreç içinde oluşan tüm hasarlara rağmen günümüzde de çok sayıda insan tarafından ziyaret edilen bir yapı olarak varlığını sürdürmektedir. Çalışma kapsamında, Colosseum'da gerçekleştirilen gladyatör dövüşlerinin toplumsal yapı ile ilişkileri ve bu kapsamda Colosseum'un mimari yapı olarak yapım kararlarında toplumsal yapının etkileri belirtilmiş ve planlamaya ilişkin özellikler ifade edilmiştir. Mevcut durumu çalışmanın yazarı tarafından gözlemlenmiş ve mimari olarak incelenmiş olan Colosseum'un yapım aşaması inşaat teknikleri açısından değerlendirilmiş ve gladyatör dövüşleri sonrası dönemlerde kullanım ve oluşan hasarlarına ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Amfi Tiyatro, Colosseum, Gladyatör, Tasarım

COLOSSEUM

ABSTRACT

Colosseum, which is one of the most important elements of social-religious life of ancient Roman period and first came to mind when it comes to gladiatorial fights, continues to exist as a model structure for almost 2000 years with both its infrastructure and superstructure architectural features and engineering applications. The Colosseum was also built as a structure showing the power of the Flavian family, so it has a political structure like other theaters and amphitheaters. All

¹ Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

these decisive qualities made the Colosseum a magnificent building. During the implementation, many companies have been responsible for different sectors. The technical features that these companies have implemented and the effective application of Roman concrete in building construction have also added a privilege to the Colosseum technically and technologically. Despite all the damage that has occurred in the Colosseum for almost 2000 years, it continues to exist today as a structure visited by many people. Within the scope of the study, the relationship of the gladiator fights in the Colosseum to the social structure was expressed. In this context, the effects of social construction on the construction decisions of the Colosseum as an architectural structure are specified and the characteristics related to the planning are expressed. The current state of the Colosseum has been observed and studied architecturally by the writer of the study. The construction phase of the Colosseum was evaluated in terms of construction techniques and assessments were made on the use and the resulting damage during the post-gladiatory periods.

Keywords: Amphitheatre, Colosseum, Gladiator, Design

GİRİŞ

Romalıların yaşamında çok önemli bir yere sahip olan gladyatör dövüşleri başlangıçta seyircilerin izleme imkanı bulduğu açık alanlarda yapılmıştır. Bu alanlarda gösteriler başlamadan önce ahşap platformlar kurulmuş gösteriler sonrasında ise bu platformlar kaldırılmıştır (Meijer, 2008). MÖ. 1. ve 2. yy.'larda gladyatör dövüşleri Forum Romanum ile circus olarak adlandırılan ve araba yarışları, atletizm yarışmaları, askeri danslar, tiyatro gösterileri, deniz savaşları görünümlü etkinlikler için organize edilmiş ortasında spina yer alan arenalarda yapılmıştır. Circusların uzun ve dar olmasından dolayı izleyicilerin dövüşleri görsel açıdan optimum koşullarda izlemeleri mümkün olmamıştır. Forumdaki alanda ise izleyicilerin bulunduğu ilk bir kaç sırada görsel konfor koşulları optimum koşullarda sağlanmış olsa da sonraki sıralarda optimum koşullar sağlanamamıştır (Dutemple, 2003; Kyle, 1998). Bu süreçte, dövüşlerin yapılmış olduğu alan düzeltilmiş zemin olarak kullanılırken, Cesar'ın Forum'a yer altı geçidi yaptırması ve bu alana merdivenler ve rampalar yerleştirilmesiyle gladyatörlerin aniden aranya çıkışları sağlanmış, bu yaklaşım gladyatör dövüş alanlarına yenilik getirmiştir (Meijer, 2008). İlk taş amfityatro olarak bilinen ve gladiator dövüşlerinin yapıldığı Statilius Taurus Amfityatrosu MÖ 29 yılında açılmıştır (URL-1). Bu yapı MS 64 yılında Roma yangını esnasında büyük hasar görmüştür (Meijer, 2008). Daha sonra

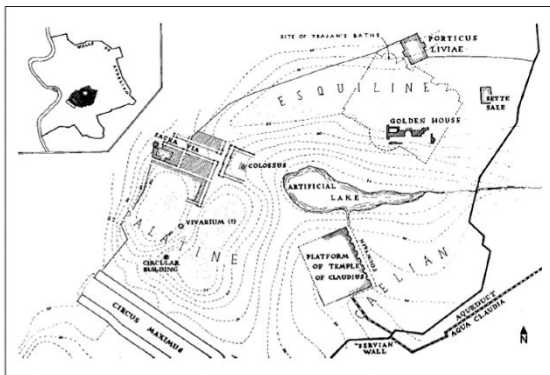
Roma devletinin gücünün sembolü olan ve ismini Nero'nun "Colossus" isimli dev heykelinden alan Colosseum gladyatör dövüş arenası olarak inşa edilmiştir (URL-2). İtalya'da başkent Roma'da bulunan Colosseum, yaklaşık 2000 yıldır mimarlık ve mühendislik açısından örnek bir yapı olarak varlığını sürdürmektedir.

GLADYATÖR DÖVÜŞLERİ

Kökeni İtalya'ya dayanan gladiator dövüşleri Romalılar'a Etrükslerden kalan bir etkinlik olmuş, Roma'ya ise MÖ 3. yy. ortalarında gelmiş ve Geç Cumhuriyet döneminde yoğun bir şekilde popüler olmuştur (Fagan, 1999). Gladyatör dövüşleri başlangıçta, hayatını kaybeden aile üyelerine (genellikle tanınmış bir babanın) verilen önemi göstermek ve onları onurlandırmak amacıyla cenaze törenlerinde sergilenen bir gösteri olmuştur. Cumhuriyet dönemi ve iç savaş dönemleri boyunca gladyatör dövüşleri Roma Forum'da yapılmış ve zamanla gösteri alanın boyutları gittikçe artmıştır. Kayıtlarda yer alan ilk gösteride üç çift gladyatör dövüşünden bahsedilmiştir. MÖ 85'de Julius Caesar tarafından babası onuruna yaptırılan gösteride 320 çift gladyatör arenada yer almıştır (Elliott, 2015). Uzun bir süreç boyunca gladyatör dövüşleri yarı dini ve hatıra etkinliği olarak kalmıştır. Ceasar kızının ölümünden ve gömülmesinden dokuz yıl sonra O'nun hatırası onuruna oyunlar düzenleyerek gladyatör dövüşlerini cenaze törenlerinden ayırmaya başlamıştır (Fagan, 1999). Bu süreçte gladyatör dövüşleri aynı zamanda politika için reklam olarak tanıtım amaçlı kullanılan etkinlikler haline de dönüşmüştür. Özellikle imparatorlar ve senatörler tanıtım amaçlı ve güçlerinin simgesi olarak çok sayıda amfiteatro yapısı yaptırmışlardır. Düzenlenen etkinliklerde gladyatörler hem kendi aralarında dövüşmüşler hem de hayvanlarla dövüştürülmüşlerdir. Arenaya çıkan gladyatörlerin bir kısmı gladyatör okullarının kendisi tarafından getirilen köleler arasından seçilirken bir kısmı mahkeme tarafından mahkum edilmiş insanlar arasından seçilmişlerdir. Ayrıca gönüllü olarak gladyatör dövüşlerine katılanlar da olmuştur. Köleler ve tutsaklar istekleri dışında gladyatör olarak arenalara çıkarken soylular ve asiller gönüllü gladyatör olarak arenalara çıkmışlardır. İmparatorlar arasında da arenada gladyatör dövüşlerine katılanlar olmuştur. Özellikle İmparator Commodus arenayı etkili bir şekilde kullanmış bir Roma imparatorudur. Gladyatörler okula getirildikten sonra dövüşçü sınıflarından birine atanmışlar ve özel dövüş teknikleri için eğitilmişlerdir (Elliott, 2015).

COLOSSEUM GENEL ÖZELLİKLERİ

Antik Roma dönemindeki en ünlü ve önemli yapı özelliğine sahip olan Flavian Amfiteyatrosu daha çok Colosseum olarak bilinmektedir (Caneva ve diğ., 2003). Colosseum, Roma topraklarında ve başkent Roma’ında bu kültür için çok önemli bir yere sahip olan gladyatör oyunlarına ev sahipliği yapmak amacıyla inşa edilmiştir (Gutierrez ve diğ., 2005). Bununla birlikte gladyatör dövüşleri haricinde arenada; donanma savaşları taklit edilmiş, hayvan kavgaları ile insanlarla hayvanlar arasında dövüşler gerçekleştirilmiş, ayrıca suçluların idamları için de etkinlikler yapılmıştır (Bomgardner, 2000; URL-3). Sabah özellikle Roma’nın askeri zaferlerinden ele geçirilen yırtıcı hayvanların avı ya da kavgaları, öğle vakti suçluların idam gösterileri ve son olarak da gladyatör dövüşleri sergilenmiştir (Fagan, 1999; Elliott, 2015). Oturma kapasitesi 40.000 ile 73.000 kişi arasında tahmin edilen (Bomgardner, 2000; URL-3) Colosseum’un inşaatına, senatör olmayan ancak kumandanlar arasında güçlü müttfiklere sahip bir asker olan ve lejyonerlerin desteğini alarak MS 69’da Nero’nun ölümünden sonra İmparator ilan edilen Flavian ailesinden Vespesyanus döneminde MS 70 yılında başlanmış ve MS 80 yılında oğlu Titus döneminde açılışı yapılmıştır. Vespesyanus yeni imparatorluk ailesinin (Flavian sülalesinin) soyunu, gücünü, zenginlik ve cömertliğini yansıtmak amacıyla Colosseum’u inşa etme kararı almıştır. Colosseum, Nero için halk arasında kötü bir imaj oluşturan Golden House (Domus Aurea)’unun bulunduğu Oppius and Palatine tepeleri arasında kalan doğal çöküntü alanına inşa edilmiştir (Bomgardner, 2000; Caneva ve diğ., 2003) (Şekil 1) (Bomgardner, 2000; URL-4).

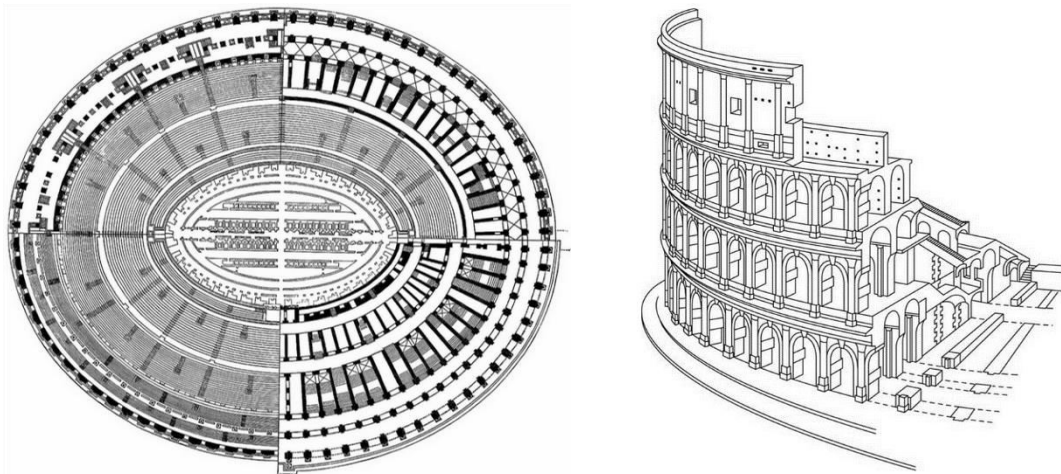
Şekil 1. Oppius and Palatine tepeleri arasında kalan doğal çöküntü (yapay göl) alanı (Bomgardner, 2000, URL-4)

VI. yüzyılda Roma İmparatorluğu’nun yıkılma sürecine kadar Colosseum’un gladyatör gösterileri için arena olarak kullanımı zamanla etkisini kaybetmiştir

(Caneva ve diğ., 2003). Uzun bir dönem kullanılmayan Colosseum'da son oyunlar bu oyunları sevmeyen Theodoricus döneminde 519 ve 523 de gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten sonra, Orta çağın geç dönemlerinde insan yerleşimi olarak kullanılmaya başlanıncaya kadar uzun bir dönem boyunca Colosseum ile ilgilenilmemiştir (Bomgardner, 2000). Colosseum günümüze kadar kale, belediye binası, hayır kurumu, kilise ve kentsel bahçe alanları, vb. amaçlı olarak kullanılmıştır (Caneva ve diğ., 2003). Günümüzde ise çok sayıda insan tarafından ziyaret edilen bir müze yapısı olarak kullanılmaktadır.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

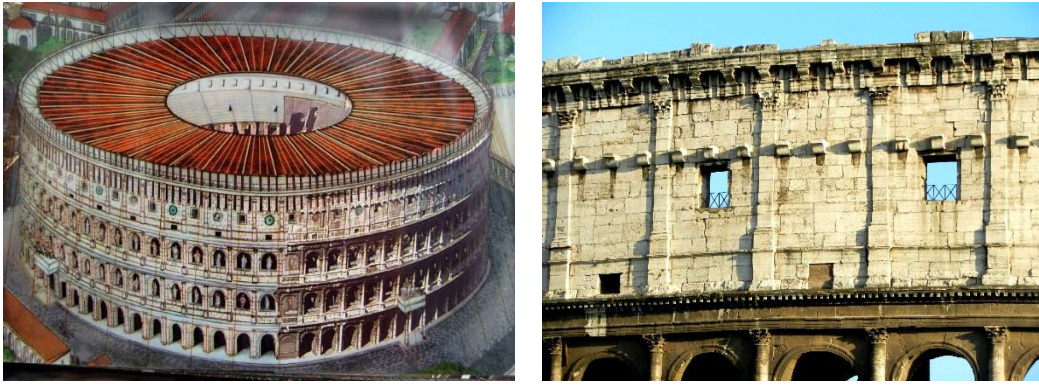
Diğer tüm amfityatrolar gibi elips şeklinde bir plana sahip olan Colosseum'u diğerlerinden ayıran en önemli özellikler ölçek, boyut ve mühendislik başarısı olarak ifade edilmektedir. Bu özellikleri nedeniyle günümüzde dahi takdir görmeye devam etmektedir. Eliptik biçime ait olan amfityatronun büyük aks uzunluğu 188 m., küçük aks uzunluğu 156 m., çevre uzunluğu ise 527 m.'dir. Yapının ortasında yer alan ve gösterilerin yapıldığı arenanın büyük aksı 83 m., kısa aksı ise 48m. uzunluğa sahiptir (URL-5) (Şekil 2) (URL-6).

Şekil 2. Colosseum'un eliptik planı ve kesit perspektifi

Arkatlar dizisinden oluşan üç kat ve sonradan eklenen bir adet üst kat olmak üzere toplam dört kat ile görkemli bir cepheye sahip olan Colosseum'un dış halkasındaki duvar yüksekliği yaklaşık 50 m.'dir (URL-7, Bomgardner, 2000). Üst katın üzerinde yükselen uzun direk dizisi amfityatroyu daha yüksek bir kote ulaştırmaktadır. Bu direkler yağmur ve güneşten korunmak amacıyla yerleştirilen, seyirci alanının üstünü tamamen örten ve *velarium* olarak adlandırılan çadır sistemi taşımak amacıyla halatlarla birlikte kullanılmıştır. Direklere bağlı olan halatlar;

gemi direklerini ve yelkenlerini taşıma gücüne sahip olacak nitelikte uygulanmıştır. Üst katın en son saçağı boyunca yerleştirilen her direk, alt düzlemindeki taş soketin üzerine yerleştirilmiş ve düzlemindeki taşa sıkı şekilde bağlanmıştır (Bomgardner, 2000). *Velarium* sadece seyirci alanını kaplamış, güneş ışığı almak için arenanın üzerindeki orta alanda bir boşluk bırakılmıştır. Bu şekilde Colosseum'un üstü, 80 bölüme ayrılmış ışınsal mekanizma aracılığıyla geri çekilebilir geniş çadır sistem ile güneşten ve yağmurdan korunacak şekilde örtülmüştür (URL-5) (Şekil 3). Colosseum diğer mimari özellikleriyle olduğu gibi örtü sistemi ile günümüzdeki stadyumlara örnek teşkil etmektedir.

Şekil 3. Colosseum'un çatı örtüsü (16) ve direklerin bağlandığı taş konsollar (foto: Mustafa Kavraz)

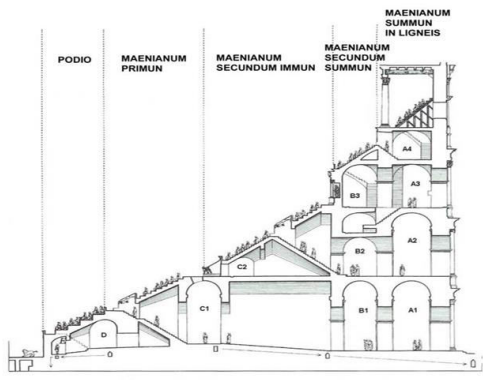
Cephe boyunca yükselen her arkat dizisi klasik döneme ait kolon düzeni ile dekore edilmiştir. Bu kolonlar, cephede yarı kolon biçiminde algılanacak şekilde; zemin kat düzleminde Dor, birinci kat düzleminde İyon ve ikinci kat düzleminde Korint sütun başlığına sahip olan bir düzende sıralanmıştır. Üst kata Korint başlığına sahip yarı sütun uygulanmıştır. Yarı kolon çiftleri arasında oluşan kemerli çerçeve etkisi ritm sağlayan bir biçimde tüm cephe yüzeyi boyunca devam ettirilmiştir.

Colosseum'un son katında yer alan dikdörtgen pencereler iki kemerde bir gelecek şekilde yerleştirilmiştir (Hickey, 2004). Aynı zamanda her kat yatay düzlemde çıkıntı oluşturan kayıtlar ile birbirinden ayrılmıştır (Şekil 4).

Şekil 4. Colosseum'un cephesinde yer alan dor, iyon ve korint sütun başlıkları ile katlar arasındaki yatay kayıtlar (foto: Mustafa Kavraz)

Şekil 5'de Colosseum'a ait farklı kotlardaki seyirci yerleşim alanları yer almaktadır. Colosseum'da oturma bölümleri farklı statülere sahip insanların değişik alanlara yerleşeceği şekilde ayrılmıştır (URL-3; Elliott, 2015). Podyumun arkasında yer alan oturma alanı üç bölüme ayrılmıştır. Bunlar; the ima cavea: senatörler için mermer oturma alanı, senatörlerin haricindekiler için 12 sıra, the media cavea: vatandaşların farklı sınıfları için ayrılmış 19 sıra, the summa cavea: 7 sıra şeklinde gruplanmıştır. İzleyiciler gidecekleri alana ulaşabilmek için amfiteyatroya 76 adet kapıdan ulaşma imkanına sahip olmuştur (Roman Theatre and Amphitheatre). Girişlerde sıra ve koltuk numaralarının yer aldığı biletler kontrol edilmiş, her seyirci sahip olduğu biletle koltuğuna ulaşmıştır. Oturma alanlarına ulaşım çok kolay bir şekilde gerçekleşmiştir. Üst bölümde oturan biletli seyirciler bile oldukça hızlı şekilde bu alana ulaşabilmişlerdir. Gösteriler sonunda binadan çıkmak da hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir (URL-3).

a (URL-3)

b (foto: Mustafa Kavraz)

Şekil 5. Colosseum'daki seyirci yerleşim alanları

Dört katı içeren dış çevrenin ilk üç katının her biri birbirini destekleyen 80 kemerden oluşmaktadır. Colosseum'da dış halkadan iç halkaya doğru birbirine yaklaşan biçimde cavea bölümünün altında bu bölümü ayakta tutan (Hickey, 2004) 80 adet radyal duvar yer almaktadır. Bu duvarlar traverten bloklardan yapılmış olan büyük oditoryumu desteklemektedir. Yapı içerisinde tüneller ve merdivenler yer almaktadır. Colosseum'un ortasında ise arenada ahşap döşeme üzerine serilmiş kum yer almaktadır. Arenanın altında ise odaların ve geçitlerin yer aldığı bir alan bulunmaktadır (URL-7). Arenayı kaplayan kum 15 cm kalınlığında deniz kumu olup bu kum aynı zamanda kanın gizlenmesi amacıyla da kullanılmıştır. Arena alanı

bazen, özenle hazırlanmış sahne dekoru ile de dekore edilmiştir (URL-9). Arena yaklaşık 4 m. yüksekliğinde podyum duvarı ile seyirci bölümünden ayrılmıştır. Hayvanların kaçışlarının önlenmesi için arena alanı ağ ile çevrelenmiştir. Bu ağ büyük ahşap kolonlar ile desteklenmiş ve fildişinden yapılmış çubuklara geçirilmiştir. Böylelikle hayvanların atlayarak seyirci alanına geçişi engellenmiştir (Roman Theatre and Amphitheatre; Meijer, 2008). Başlangıçta arenanın döşemesinin altı toprak iken daha sonraki süreçte İmparator Domitian yapıya *hypogeum* olarak adlandırılan zemin altı koridorlarını eklemiştir. Bu alan iki kat labirent şeklinde koridor olarak inşa edilmiştir. Burada her biri mağara şeklinde olan 32 adet oda ve asansörler yer almıştır. Bu asansörler hayvanları arenaya taşımak için kullanılmış olup köleler tarafından yönetilen bir denge ağırlık sistemiyle çalıştırılmıştır (URL-2). Hayvanlar arenanın altında yer alan 32 hücreden dairesel koridorlar boyunca hareket ederek belirli alanlardan asansörlerle yukarı çekilerek oradan rampalarla arena alanına yönlendirilmişlerdir (Roman Theatre and Amphitheatre) (Şekil 6). Colosseum'un taşıyıcı sistem strüktürü oyulmuş taş bloklar ve tonozlarla sağlanmıştır. Bloklar harç ile bağlantı sağlayarak ayakta duramayacağı için demir ve diğer metallerle bağlanarak ayakta durması sağlanmıştır (URL-7).

Şekil 6. Arenanın altında yer alan labirent şeklindeki koridorlar (foto: Mustafa Kavraz)

İNŞAAT TEKNİKLERİ

Colosseum mimari özelliklerinin yanı sıra mühendislik uygulamaları ile de önem taşıyan bir yapı olmuştur. Uygulama aşamasında, inşaat yapımının hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için şantiye her biri ayrı müteahhide verilmiş dört sektöre bölünmüştür. Her şirket bir sektörden sorumlu olmuş ve kendi işçisini çalıştırmıştır. Ayrıca her sektör inşaat esnasında teknik çözümler konusunda belirli özgürlüğe de sahip olmuştur (URL-7; Elia, 2003). Colosseum gölün kenarına inşa edildiği için mevcut suyun tahliye edilmesinden sonra inşa edilmeye başlanmış

(URL-2) ve 30.000 tondan fazla harfiyat çıkartılmıştır (Meijer, 2008). Tarihi belgelere göre Colosseum'un yapımında 100.000 m³ traverten, 6.000 m³ beton ve 300 tondan daha fazla metal kenet kullanılmıştır (URL-7). Colosseum'un ana duvarlarının inşası için kullanılan traverten bloklar köleler tarafından Tivoli'den getirilmiştir (URL-5). Dış duvarlar büyük traverten bloklardan inşa edilirken iç bölümde traverten bloklar ikinci kat dahil büyük basınçlara direnecek şekilde yerleştirilmiştir. Kalan iç duvarlar beton bloklar ve kumla birlikte çimento tarafından şekillendirilmiş volkanik kayalardan inşa edilmiştir (Hickey, 2004). İç duvarlar inşa edildikten sonra sıva işlemi gerçekleştirilmiş ve beyazın değişik tonlarına boyanmıştır. Mermer bazı döşeme alanlarında ve bazı seyirci alanının yüzeylerinde kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır. Üst döşemeler ise tuğla ile elde edilen balıksırtı motif ile kaplanmıştır (URL-5). Tuğla bazı durumlarda traverten blokların üzerine kaplama olarak kullanılırken aynı zamanda doğrudan duvar, kemer ve tonozlarda da uygulanmıştır (Şekil 7).

Şekil 7. Colosseum'un iç duvarlarından görünüm (foto: Mustafa Kavraz)

Antik Roma döneminin erken kemerlerinin Tiber Nehri'ne dökülen Cloaca Maxima'nın taşmasını önlemek amacıyla MÖ 6. yy ın geç döneminde Etruscan mühendisler tarafından yapıldığı düşünülmektedir (Elia, 2003). Bu teknik çok daha etkili şekilde Colosseum'da uygulanmıştır. Kemerli tonozların inşasında betonun kullanılması yüke karşı güçlü dayanımı sağlamıştır (Hickey, 2004). Colosseum'da kullanılan Roma betonu veya opus caementicium taş agrega ile harcın karışımı ile elde edilmiştir. Daha önce Yunanlılar döneminde de su ve kireçten oluşan harç bazen kullanılmıştır. Fakat Roma'da volkanik kül olan *pozzolana* kullanımını harcın bağlayıcılık etkisi açısından yeni bir buluş olmuştur. Campania'daki Vesuvius dağı etrafındaki alanlarda yer alan ve tek kimyasal bileşime sahip olan *pozzolana* Yunanlılar tarafından kullanılan saf kireç harcının gücünden 5 ile 8 kat

daha fazla sağlam basınçlı güç sağlamıştır. Ayrıca bu harç sulu alanlarda da kullanıma imkan sağlamıştır. Modern betonun aksine Roma betonu akışkan olmayan bir özelliğe sahip olmuştur (URL-10) (Şekil 7). Bu malzeme Colosseum'un inşa edilmesinde çok önemli bir katkı sağlamıştır.

Roma geleneğine bağlı olarak yapılan yapının beşik tonozları ve çapraz tonozları ahşap kemer kalıplar üzerindeki yatay katmanlar içine yatırılmış opus caementicium ile inşa edilmiştir. Beşik tonoz oluşumu opus caementicium içine tuğla yerleştirilerek oluşturulan kemerlerin birbirine bağlanması ile gerçekleştirilmiştir (Şekil 7).

COLOSSEUM'DA OLUŞAN HASARLAR

Colosseum'da, kullanıldığı ve kullanılmadığı dönemler içinde doğal ve doğal olmayan nedenlerden dolayı birçok hasar meydana gelmiştir. 217 yılında yangına maruz kalarak büyük hasar gören Colosseum'da 218-223 yılları arasında önemli restorasyon çalışmaları yapılmıştır. 223 yılında meydana gelen depremle hasarlar artmış, İmparator Severus zamanında gösteriler durdurulmuş, yapılan onarımlar 238 yılında tamamlanmıştır. Yıldırım düşmesi nedeniyle başlayan yangın sonucunda hasar alan Colosseum 250 yılında muhtemelen Decius tarafından restore edilmiştir. 5. yy.'daki depremlerde cavea ile podyum ve tavan duvarı bölümlerinde hasarlar meydana gelmiş üst kat kolonları arenanın içine devrilmiştir. 1349'da Apennine dağlarında meydana gelen depremden sonra güney bölümündeki portikolarda meydana gelen büyük hasarlardan sonra Colosseum ihmal edilmiştir. 18. yy.'da hasarlarda yapılan yerel onarımlara ve Benedetto XIV'un talanı durdurma kararına rağmen durum gittikçe kötüleşmiştir. 19. yy.'da biri doğu yakasında diğeri ise batı yakasında olmak üzere dış cepheyi destekleyen iki payanda inşa edilmiştir. Kuzey kenarındaki radyal duvarlar ve ilk sıradaki yedi kemer ve ikinci sıradaki sekiz kemerdeki tonozlar yeniden inşa edilmiştir. Özellikle bazı iç duvarlar yeniden inşa edilmiş, tonozlar üçüncü ve en üst kat düzeylerindedeki dış duvarlara bağlanmıştır (Cerone ve diğ. 2000; URL-11).

SONUÇLAR

Hem mimari hem de mühendislik eseri olarak yapıldığı günden günümüze tüm özellikleri ile örnek olan Colosseum, Antik çağın sosyal statüsünün simgesel değerini yansıtır bir şekilde günümüzde varlığını devam ettiren ve ziyaretçi akınına uğrayan bir yapıdır. Fonksiyonel kullanımı gereği gösteriler esnasında çok sayıda

insanın bir arada bulunduğu yapı, günümüzde de iç ve dış alanlarda yapılan etkinlikler esnasında çok sayıda insanın bir arada bulunduğu mekan tasarımlarına örnek teşkil eden bir yapıdır. Aynı zamanda fiziksel koşulların optimum düzeyde olması için gerekli sistem kurguları günümüz yapıları için örnek özellikler taşımaktadır. Colosseum yaklaşık 2000 yıl boyunca sosyal, kültürel, tasarım ve teknik açıdan her zaman insanların ilgisini çeken ve incelenen bir yapı olarak Antik Roma kent merkezinde mevcudiyetini korumuştur.

KAYNAKLAR

Meijer, F. (2008). Gladyatörler, Tarihin En Ölümcül Sporu, Çeviren: Doğa Günenç, İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.

Dutemple, L. A. (2003). Great Building Feats, The Colosseum, USA: Lerner Publications Publisher.

Kyle, D. G. (1998). Spectacles of Death in Ancient Rome, London.

URL-1, http://en.wikipedia.org/wiki/Amphitheater_of_Statilius_Taurus, Erişim: 16.06.2016

URL-2, The Colosseum as an Enduring Icon of Rome: A Comparison of the Reception of the Colloseum and the Circus Maximus, Western Illinois Review, Vol. I Spring 2009, <http://www.wiu.edu/cas/history/wihr/pdfs/VanDrewWIHRSp09.pdf>, 17 Haziran 2016, Erişim: 18.06.2016

Fagan, G. G. (1999) The History of Ancient Rome Course Guidebook, The Teaching Company, USA.

Elliott, S. M, “Gladiators and Martyrs Icons in the Arena”, Christianity Seminar (Seminar Papers) Westar Institute Spring Meeting, March 18-21, pp.77-106, 2015.

Caneva, G., Pacini, A., Celesti Grapow L., Ceschin, S., “The Colosseum’s Use and State of Abandonment as Analysed through Its Flora”, International Biodeterioration & Biodegradation 51, pp.211 – 219, 2003.

Gutierrez, D., Frischer, B., Seron, F., “The Flavian Amphitheater (Colosseum) in Rome: An Excellent People-Mover?”, Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology. Proceedings of the 33rd Conference, Tomar, pp. 55-60, Portugal, 2005.

Bomgardner, D. L. (2000) The Story of the Roman Amphitheatre, USA: Taylor and Francis Group.

URL-3, Gutierrez, D., Frischer, B., Cerezo, E., Sobreviela, E., Gomez, A., Virtual Crowds in a Digital Colosseum, http://giga.cps.unizar.es/affective-lab/publications/VIRTUAL_RETROSPECT.pdf, Erişim: 16.06.2016

URL-4, <https://www.google.com/earth/>, Erişim: 20.06.2016

URL-5, Rea, R. (Bilimsel Koordinatör), Gladiators - Heroes of the Colosseum, Contemporanea Progetti and Expona Organization, Italy, <http://www.expona.net/en/exhibitions/gladiator/gladiator.pdf>, Erişim: 16.06.2016

URL-6, <http://www.lequang-architect.com/rome-fashion-pavilion.html>, Erişim: 18.06.2016

URL-7, Nakamura, Y., Gurler, E.D., Saita, J., Rovelli, A., Donati, S., Vulnerability Investigation of Roman Colosseum Using Microtremor, Prepared for 12th WCEE 2000 in Auckland, NZ 2660/6/A , <http://www.sdr.co.jp/papers/12wceeColosseumMod.pdf>, Erişim: 16.06.2016

URL-8, <https://tr.pinterest.com/sealepintrest/rome/>

Hickey, M. B. (2004) The Colosseum and the Horseshoe: A Roman Architecture Similarity, History of Art 623 Art And Archaeology Of Ancient Rome Roman Theatre and Amphitheatre, October 27, 2010

URL-9, Hopkins, K., The Colosseum: Emblem of Rome, Last updated 2011-03-22, http://www.bbc.co.uk/history/ancient/romans/colosseum_01.shtml, Erişim: 16.06.2016

Elia, G. M., “The Colosseum: Quality and Efficiency of Construction”, Proceedings of the First International Congress on Construction History, Madrid, 20-24 January 2003.

URL-10, Inamdar, N., A Brief Overview of the Techniques of Vaulted Architecture in Rome, http://web.mit.edu/inamdar/www/Site/Publications_and_Science_files/Roman_Vaults_Inamdar.pdf, Erişim: 16.06.2016

Cerone, M., Croci, G., Viskovic, A., “The Structural Behaviour of Colosseum over the Centuries, More than two Thousand Years in the History of Architecture” International Congress, Bethlehem, 2000.

URL-11, Platner, S. B., Amphitheatrum Flavium, [http://www.the-colosseum.net/docs/Colosseo\(Platner%20&%20Ashby,%201929\).pdf](http://www.the-colosseum.net/docs/Colosseo(Platner%20&%20Ashby,%201929).pdf), Erişim:16.06.2016)

SOCIO-CULTURAL CRITERIA FOR COMPREHENSIVE APPROACH TOWARD PERFORMANCE-BASED DESIGN OF URBAN SPACES

Shirin SOTODEH¹

Mohammadjavad MAHDAVINEJAD²

Siavash SOTODEH³

ABSTRACT

Nowadays Tourism is one of the most important strategic tools for economic development of each country, which has a direct impact on the increase of revenue, prosperity and development of different regions and contributes to improving the quality of each country's cultural, social and political relationships. It is significant to understand consideration of importance of the subject, the purpose of this research is to examine the role of the physical, functional, conceptual and environmental factors on the tourism environment and understanding of city metabolism in the framework of sustainable development for optimizing the quality of destinations, life style, attraction of tourism and Utilizing the environmental quality value system and making the city attractive. The method of this research is analytical-descriptive and survey. First, we achieved to the criteria of the quality by Literature Review, and then experts prioritized them. Subsequently, these components were scored according to the polling process. Using multiple criteria decision-making, which includes "DEMATEL" and "ANP" methods, the DEMATEL method, is used to visualize the structure of complicated causal relationships between criteria and obtain the influence level of these criteria. Moreover, these influence level values are adopted as the base of normalization super matrix for calculating ANP weights to obtain the relative importance. By the concept of ideal point, some important conclusions drawn from a practical application can be referred by practitioners that we evaluated and measured the most important criteria for coding the performance of urban spaces. On the one hand The results show that the factors of "symbolic ", "materials, and colors", "latent energy", "access and permeability ", "Energy consumption" ,are the most effective to enhance the quality of the environment .on the other hand "vitality ", "environmental comfort" , "sense of

¹ . M. Sc. Student., Tarbiat Modares University, Tehran, Iran shirinso@modares.ac.ir

² . Prof.Dr., Tarbiat Modares University, Tehran, Iran, mahdavinejad@modares.ac.ir

³ . M. Sc. Student., Tehran University, Tehran, Iran

belonging", "security, "ecosystem stability "are the most affected factor by environment respectively.

Keywords: Socio-Cultural Criteria, Performance-Based Design, Urban Spaces, DEMATEL method

INTRODUCTION

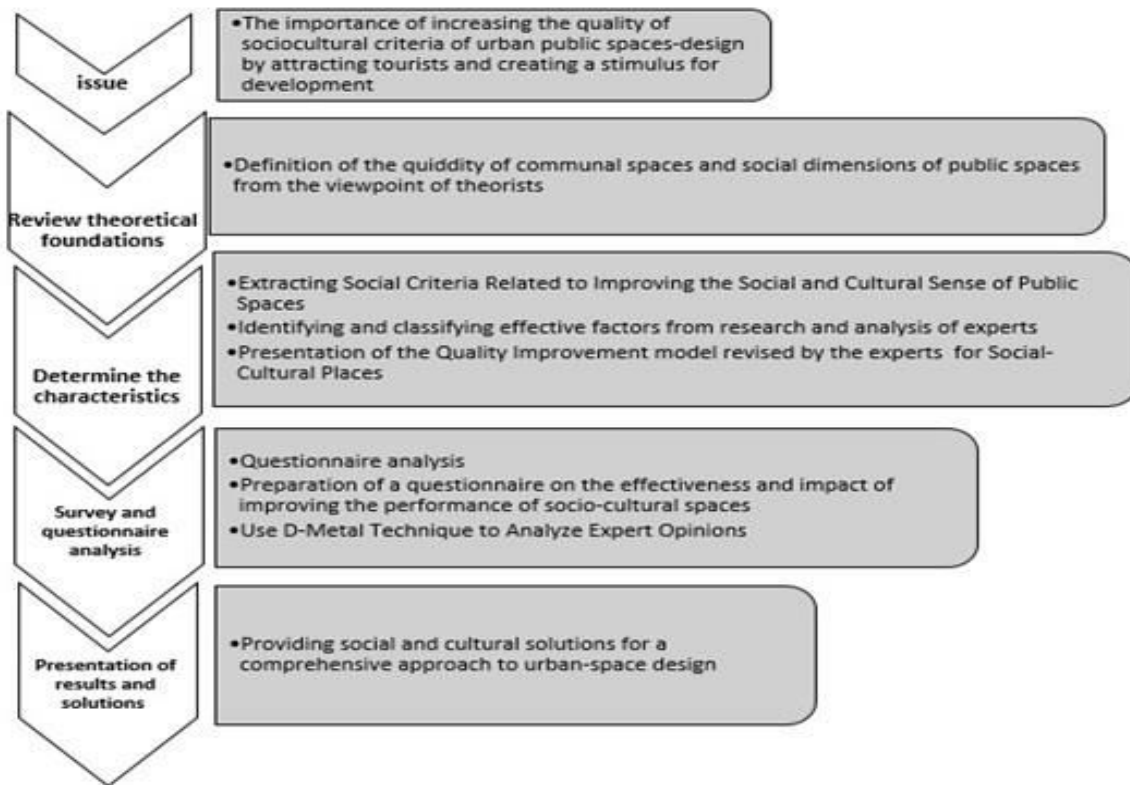
The More Healthy architecture and urban planning is one the most challenging issues in contemporary era. Nowadays human being jeopardizes his health because of living in the modern urban spaces, modern cities and especially modern residential buildings. Therefore it is obvious that we are in need of socio-behavioral approach in order to establish more healthy houses and cities(Mahdavejad:2011) cities are the most important and most complete form of settlement Human, the best and greatest effect of attitudes, values and conditions Social Self-Employed (Appelyard, 1979:451) rapid urbanization generates risks and opportunities for sustainable development. Urban policy and decision makers are challenged by the complexity of cities as social–ecological–technical systems. Consequently, there is an increasing need for collaborative knowledge development that supports a Whole-of-system view and transformational change at multiple scales (Webb: 2018). Sustainable development is today the most important concern for the tourism industry. Providing this new debate on sustainable tourism, coverage of places, concepts and case studies that provide a global perspective for a global issue also discusses the impact of tourism on local culture and the environment (McCool & Moissy: 2001). The concept of urban tourism has entered in the research since the 1980s and evaluation of sustainable development of countries too. As leisure was important for urban life and the number of urban tourists was increasing, urban tourism was an important issue. Became a sustainable local and urban development. Understanding urban tourism and the outcome of the life cycle of urban goals has complex methods for analyzing forms and functions. New research and methods for tourism and tourists in the urban environment are currently in rapid progress and are targeted by many surveys (Dindari, 2010). According to a research conducted by Ramley in the year2015, it is stated the democratic society, urban public spaces are for people to enjoy nature and provide gathering places for social events is to demonstrate of characteristic of the an urban landscape and real life scenarios stages, it is to improve the quality of urban environment ,promote people exchanges reminiscent the urban history and

culture as well as to arouse the peoples sense of identity and belonging to all and it play very important role. Contemporary urban public spaces and environment are facing a significant shift from the comprehensive range of political, economic, technological, social and cultural brought. Recognizing the important of the rule and function of urban public spaces. Sustainable design has a lot to do with society, economy and environment's principles, and these elements should be considered in design process. Social aspects of sustainability, is in need of community participation (Mahdavinejad: 2011). This study aims to develop a measurement framework that can be used to interpret and formulate aspects of the urban social and cultural life of citizens by interpreting the interactions between urban and environmental systems and between critical resources and its effects on the environment.

RESEARCH PROCESS

This article is based on analytical-descriptive and survey method. The main purpose of this paper is to develop a special model of measurement that can be based on this, the Socio-Cultural dimensions of the urban spaces. In order to formulate this model, three main steps have been performed in the form of a regular process, the description of which is as figure 1. First, using library tools, the subject records have been investigated in the form of defining the concept of their collective space. Then, social dimensions of public spaces are presented from a theoretical point of view in various ways. In the following, after comparisons of individuals and resources on the social dimensions of the public space, criteria that are closer to the space, are derived from the extraction table and used to provide a quality improvement of urban spaces model. In continue, using this model, some of the examples of collective space the basis of deep field observations in the form of a case evaluation checklist Reviewed then they were prioritized by experts. Subsequently, these components were scored according to the polling process. Finally, the leading and lagging quality criterion on social spaces were evaluated in relation to the urban environment and each other, and based on these, solutions are proposed.

Figure 1. Research Process (authors)

Research objectives

- To Organize the Urban Spaces Using the Adoption of cause and effect Criteria for Sustainable Development of Tourism Opportunity.
- Optimal use of urban spaces and the creation of sustainability and vitality in these spaces.
- Attracting tourists and capital by taking advantage of the value system of environmental quality, adding color of attractiveness and desirability to the location of the city and turning the abandoned space into an environment for the reception of visitors, tourists and capital
- Creating a sense of local community in urban areas and better understanding the existing dependencies between urban areas and developing unity and integration in metropolitan cities.
- Understanding physical, functional activity, conceptual and environmental urban spaces.

The concept of public space and its social dimensions

According to Niksich research published in Uvod journal one of the definitions defines the open public urban space as a space amidst built structures, which is

accessible to all without limitations regardless of their conviction and social or economic status. Space so defined is continuous in the physical sense and flows uninterruptedly amidst the built structures. Physical continuity is clearly shown in the presentations of the morphological structure according to the Gestalt principle, in which the open public space is an unbroken form (a positive) spreading without interruption amidst individual objects (negatives). Khalighi in 2002 explained that The public space is defined in terms of socio-cultural perspective as a place for the creation and strengthening of external interfaces and relationships, interactions, changes and social encounters, and the place where different groups with different interests come together (Rafiean, 2005, 36). According to this definition, one of the important dimensions of such spaces is its social dimension. The social dimension of the public space refers to people and their activities for the creation, operation and management of these spaces (Mitchell, 1996, 128). In other words, it includes the concept of free access to the public and the provision of physical grounds for collective activities and social interactions (Madanipour, 2010, 89). According to the above definition, the most important aspect of social dimensions of public spaces is the occurrence of social interactions. Social interactions in the sense of dynamic action between two or more individuals (Latour, 1996, 229). Or the occurrence of collective activities in the public space of the city. This category of activities, according to Jan Gehl, is related to the presence of others and involves active engagements such as talking, greeting and listening to passive interactions such as watching people and listening to people's testimonies (Gehl, 2011). It should be noted that the main condition for the activation of collective activities, either actively or passively, is the existence of appropriate environmental conditions and the presence of other people who have been referred to the space for voluntary and necessary activities (Tang, 2012, 204). Therefore, it is necessary to pay attention to a set of criteria and indicators for measuring the occurrence of collective activities in one space, and it is necessary for a public environment supporting the social interactions to assess it. The meanings of social measures are all the great ones that are derived from the measurement of the relationship between people and space (Coles, 2001, 5). On the one hand here is the purpose of public spaces. On the other hand, it is a variable indicator used by the social criteria to assess conditions in relation to goals and objectives (www.merriam-webster.com). After reviewing the theoretical foundations and mentioning some of the most important ones in the

table, after reviewing and reviewing the experts, the model for promoting the quality of the socio-cultural environment was presented in Fig. 2.

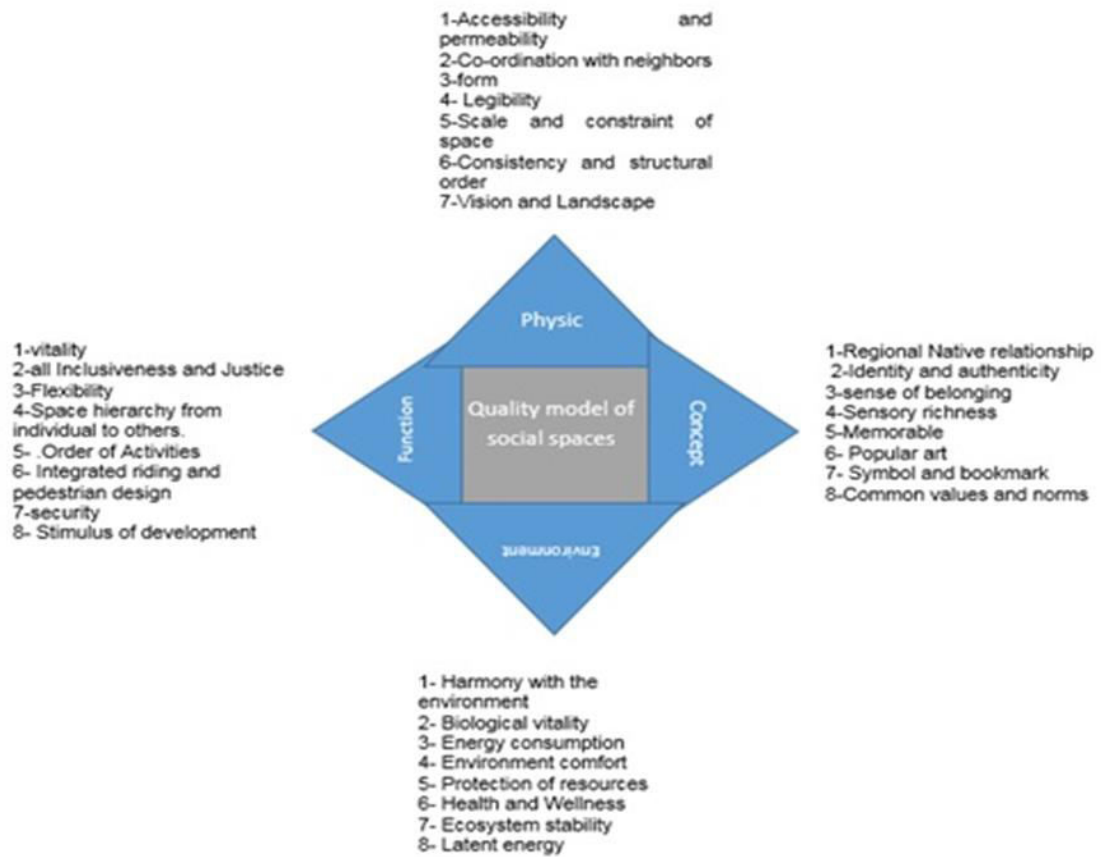
DEMATEL FACTOR TECHNIQUES

After collecting the questionnaire from 14 experts and calculating the average of all their points, we calculated the amount of the effective and affected of the indicators in the below. In this regard, it should be noted that there are 32 sub-indicators in this study, the scores are reduced to a decimal point, but in the calculations performed by the Excel software, the scores are calculated correctly and accurately. As follows, it should be noted that with respect to the increase of sub-indices, instead of drawing the matrices of M, its derivatives are used in tables.

Table1- Indicators extracted from theoretical foundations(authors)

theorist	criteria
Bentley, (1985)	Permeability, diversity, readability, flexibility, visual fit, sensory richness, color accretion, energy consumption, cleanliness, maintenance of ecosystems
Carmona,2003	Appropriate access to public space, all-inclusiveness, space hardness and softness, mixing and density of functions, time management of space use
Gehl,2011	Occurrence of collective activity, participation, group in space and non-participation activities (sitting, seeing, eating)
Tibbalds, (1989)	Lessons from the past, complexity, scale, comfort, all categories of society, readability, flexibility, visual pleasure
Haughton G. & C. Hunter, 1994	Major Democracy (Democracy), Permeability, Scale, Design, Engineering, Tools, Creativity, Flexibility, Participation of Users
Jacobs, A & D. Appleyard, 1987	Vitality, identity and control; access to opportunities, imagination and happiness, originality and meaning, social life, and the environment for all
Lynch, 1981	Vitality, meaning, "(sense of compatibility), access, control and supervision"
Project for public spaces (p.p.s),2001	Diversity, Neighborhood, Partnership, Friendship, Supervision, Involvement, Storytelling, Relation, Readability, Walkability, Access, Attractiveness, Spirituality, History, Sitting, Green, Cleanliness, Security, Celebration, Sustainability, Liveliness
Punter J. V. & M. Carmona, 1997	Access, security, visual quality, visual feature, attention to historical background, energy consumption, lighting and audio
Goodey,1993	Vitality, harmony, existence, diversity, scale, permeability, "personalization, readability, flexibility, location", "measured and controlled" change, "relationship," a kind of a "kind of order", the clarity of the equivalence of equilibrium,
Trancik,1986	Establishing communication, enclosure of spaces, edges, control of axes and perspectives, mating spaces inside and outside
Coleman, 1987	Historic conservation and urban restoration, design for hiking, vitality, litter and cultural environment, bed and natural environment, attention to the architectural values of the environment
Montgomery,1998	Economic activity, memory, readability, sensory experience, perception and acceptance, scale, density of sign permeation, vitality, presence of people, local traditions, hours of activity

Figure 2- Quality Improvement model for Social-Cultural Places (Authors)

(Table 2) .The Dematel Technique Questionnaire Based on Expert Opinion (authors)

	32	31	30	29	28	27	26	25	24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
32	3.8	3.7	3.7	3.7	1	3.9	3.7	3.7	1.6	1.9	1.8	1.6	1.7	1.4	1.3	1.1	1.6	2.2	3.7	3.8	2.3	3.4	2.4	2.1	2.9	1	1.3	1.8	1.8	3.9	3.7	1	1
31	2.2	3.1	1.9	2.9	2.6	2.2	2.9	2.1	1.1	1.3	1.2	1.2	3.8	1.1	1.1	3.5	1.2	1.1	3.9	3.9	2.9	3.5	3.7	3.8	1	3.7	1.1	1.2	1	2.2	1	2.1	2
30	2.1	3.1	3.2	2.9	2.3	3.1	2.3	2.3	1.2	1.2	1.3	1.4	1.2	1.2	1.5	3.1	1.4	1.2	3.7	2.3	2.5	3.4	3.5	1	3.9	3.7	1.5	1.3	3.4	1	2.3	2.3	3
29	2.1	3.4	2.3	3.2	2.9	2.1	2.1	2.3	1.3	1.2	1.3	1.3	1.9	1.4	1.2	2.1	1.8	3.3	3.9	1.8	2.9	3.9	1	2.9	3.7	3.8	1.2	1.3	1	2.1	2.1	2.3	4
28	1	2.3	2.1	1.9	2.9	2.3	2.9	2.3	1.1	1.2	1.3	1.2	3.2	1.8	1.9	3.7	2.1	3.2	3.8	3.9	3.2	1	1.8	1.9	2.1	2.3	1.9	1	2.2	2.3	2.9	2.3	5
27	3.8	1	1.5	2.3	3.5	2.1	2.7	2.1	1.1	1.2	1.3	1.4	1.1	1.3	1.4	2.1	1.2	2.8	1.9	1.8	1	2.7	2.8	1.8	3.2	1.9	1	1.3	1.2	2.1	2.7	2.1	6
26	3.7	3.9	1	3.1	3.4	2.5	2.7	2.1	1.4	1.3	1.5	1.8	1.3	2.1	2.8	2.1	2.6	3.9	3.9	1	1.9	3.1	2.3	3.1	2.7	1	2.8	1.5	3.8	2.5	2.7	2.1	7
25	3.4	3.5	1.9	1	2.9	2.8	2.9	2.1	1.3	1.1	1.1	1.3	1.2	3.6	3.7	3.8	1.1	2.3	1	3.4	2.7	2.6	3.1	1.6	1	1.9	3.7	1.1	3.8	2.8	2.9	2.1	8
24	3.8	3.7	3.7	3.7	3.1	3.9	3.7	3.7	1.6	1.9	1.8	1.6	1.7	1.4	1.3	1.1	1.6	1	3.7	3.8	2.3	3.4	2.4	1	2.9	3.4	1.3	1.8	3.6	3.9	3.7	3.7	9
23	3.7	3.4	3.6	3.7	3.8	3.1	3.8	3.7	1.3	1.5	1.4	1.3	1.6	1.8	3.4	3.2	1	1.9	2.4	2.2	2.2	3.3	1	2.3	2.3	2.9	3.4	1.4	3.8	1	3.8	3.7	10
22	2.8	3.9	3.8	3.7	3.5	3.4	3.4	3.9	1.2	1.1	1.2	1.3	1.4	1.3	1.3	1	1.6	2.9	3.4	1.2	1.3	1	1.5	1.3	1.4	1.2	1.3	1.2	2.1	3.4	1	3.9	11
21	1.1	1.3	1.2	1.2	3.8	3.7	3.9	3.4	1.3	1.4	1.5	3.9	3.8	1.2	1	1.4	1.5	2.1	3.7	3.8	1	2.1	1.5	1.4	1.3	1.2	1	1.5	3.4	3.7	3.9	1	12
20	1.3	1.9	1.8	2.1	1.3	1.1	1.2	3.8	3.2	1.5	1.4	3.9	3.7	2.3	1.2	1.3	1.4	3.9	2.9	1	3.9	2.1	1.6	1.3	1.1	1.6	1.2	1.4	1.7	1.1	1.2	3.8	13
19	1.4	1.2	3.9	1.5	1.4	1.3	1.2	2.3	3.9	2.3	3.8	3.9	2.5	2.1	3.9	2.1	3.9	2.3	1	3.6	3.7	3.6	1.2	1.1	1.2	1.3	3.9	3.8	1.3	1.3	1.2	2.3	14
18	1.3	1.6	1.5	2.3	1.3	1.4	1.3	1.5	3.9	3.8	2.5	2.4	3.5	3.8	2.3	2.3	3.9	1	2.1	3.8	3.9	2.1	1.9	1.1	1.2	1.3	2.3	1	1.2	1.4	1.3	1.5	15
17	1.4	1.4	1.3	2.3	1.1	1.3	1.1	1.2	3.9	3.8	2.3	3.1	3.9	2.1	3.3	3.9	1	2.1	2.9	2.1	3.9	2.1	2.7	1.5	1.3	1.2	3.3	1	3.7	1.3	1.1	1.2	16
16	1.9	2.1	2.4	1.4	1.4	1.3	2.3	1.1	3.8	2.5	3.9	3.9	2.9	3.9	3.5	1	1.9	2.7	2.1	3.4	1.8	3.4	2.4	1.2	3.8	3.7	3.5	3.9	3.1	1.3	2.3	1.1	17
15	3.7	1.3	2.1	3.8	1.2	1.3	1.1	1.2	2.3	3.9	3.7	3.7	3.9	1.5	1	2.1	3.8	3.4	3.6	1.7	1.5	1.3	2.4	1.5	1.4	1.6	3.3	3.7	1.9	1.3	1.1	1.2	18
14	3.9	1.2	2.1	3.7	1.2	1.4	1.3	2.5	3.6	3.5	3.9	3.7	3.9	1	1.5	3.5	3.3	3.4	2.3	1.3	1.2	1.5	3.1	1.4	1.5	1.6	1	3.9	1	1.4	1.3	1	19
13	3.7	1.2	2.4	3.8	1.4	1.3	2.3	1.3	3.7	3.9	3.9	3.8	1	3.9	2.4	1.8	3.1	3.4	2.4	1.2	1.3	1.2	3.1	1.9	1.2	1.8	2.4	3.9	3.9	1.3	1	1.3	20
12	2.4	1.3	2.6	1.3	1.3	2.3	1.3	1.3	3.9	3.9	1.9	1	3.9	3.4	3.5	2.4	2.1	2.3	3.4	3.7	2.7	2.7	3.2	1.5	1.4	1.3	3.5	1.9	3.9	1	1.3	1.3	21
11	3.1	1.3	3.4	1.3	1	1.5	1.5	1.2	3.8	3.7	1	3.7	3.1	2.1	3.8	2.4	3.4	2.3	3.9	3.1	1.9	3.1	3.2	1.3	1.8	1.7	3.8	3.9	3.8	1.5	1.5	1.2	22
10	2.1	3.9	2.3	1	1.1	1.2	1.3	1.2	3.9	1	3.8	3.9	2.3	2.9	3.9	3.9	3.4	3.8	2.8	1.9	3.2	3.2	3.1	1.3	1.5	1.6	3.9	3.8	3.7	1.2	1.3	1.2	23
9	2.6	1.9	1	3.1	1.1	1.2	1.1	1.3	1	3.7	3.7	3.2	1.5	3.9	3.4	1.8	3.9	3.7	2.3	2.7	3.4	2.8	3.3	1.5	1.3	1.1	3.4	3.7	1.1	1.2	1.1	1.3	24
8	2.8	1	3.2	3.9	1.3	1.1	1.2	1	3.8	3.7	3.9	3.7	3.9	2.3	3.9	3.8	3.1	2.1	2.3	3.9	1	3.8	3.7	3.8	3.8	3.2	3.9	3.9	1.3	1.1	1.2	1.3	25
7	1	3.5	2.3	3.3	1.4	1.3	1	1.3	1.8	3.9	3.8	1.6	3.4	2.3	3.2	3.9	3.9	3.9	3.7	3.9	3.7	1	3.7	3.8	2.8	3.8	3.2	3.8	3.4	1.3	1.2	1.3	26
6	3.8	3.7	3.7	3.7	2.3	1	3.7	3.7	1.6	1.9	1.8	1.6	1.7	1.4	1.3	1.1	1.6	1	3.7	3.8	1.2	1.3	1.1	1.2	1	3.9	1.3	1.8	3.9	3.9	3.7	3.7	27
5	2.3	2.5	3.5	3.8	1	2.3	3.9	3.8	2.1	3.8	3.9	2.1	1.9	1.1	1.1	1.3	1.2	1.2	3.8	3.7	3.9	1	1.3	1.4	1.5	1.3	1.1	3.9	1.7	2.3	3.9	3.8	28
4	2.5	1	3.9	1	3.3	3.9	1.9	2.1	2.9	2.1	3.9	2.1	2.7	1.5	1.3	1.9	1.8	2.1	1.3	1.1	1.2	3.8	1	1.5	1.4	1.5	1.3	3.9	1.6	3.9	1.9	2.1	29
3	3.9	3.9	1	3.9	3.5	3.6	1.9	2.7	2.1	3.4	1.8	3.4	2.4	1.2	1.4	1.2	3.9	1.5	1.4	1.3	1.2	2.3	3.9	1	3.8	3.8	1.4	1.8	1.1	3.6	1.9	2.7	30
2	3.4	1	1.9	1	2.9	2.8	2.9	2.1	1.3	1.1	1.1	1.3	1.2	3.6	3.7	3.8	1.1	2.3	1	3.4	2.7	2.6	3.1	1.6	2.9	1.9	3.7	1.1	3.2	2.8	2.9	2.1	31
1	1	3.7	3.7	3.7	1	3.9	3.7	3.7	1.6	1.9	1.8	1.6	1.7	1.4	1.3	1.1	1.6	1	3.7	3.8	2.3	3.4	2.4	2.1	2.9	3.4	1.3	1.8	3.8	3.9	3.7	3.7	32

The relationships shown in the set-up graph are shown as a matrix, which, due to the large number of sub-indicators, is displayed in the table.

$$M = \alpha * \text{initial matrix}$$

$$\alpha = \frac{1}{87.9} = 0.01138$$

After calculating the value of α , multiplying it in all numbers of the matrix M^{\wedge} (initial matrix) to obtain the matrix M . Further, it is necessary to calculate the strength of the direct relations, for this purpose We attempt to calculate the relative intensity of the existing direct and indirect sub-indices from the relation $M(1-M)^{-1}$. In this case, the sum of each row determines the matrix of the values of R and the sum of Each column specifies the J values for that index. (Table 3) After performing the above steps and determining the extent of the relative intensity of the existing direct and indirect relationships of sub-indices, we calculate the relation $M^2 (1-M)^{-1}$ to calculate the impact and impact of each of the sub-indices. To this end, we obtain the values of R , J , $R + J$ and $R-J$.

In table 4, the arrangement of column elements (R) shows the hierarchy of intrusive elements, and the arrangement of column elements (J) represents the hierarchy of intrusive elements. The real space of each element in the final hierarchy is represented by the columns ($R-J$) and ($R + J$), so that ($R-J$) shows the position of the element (along width axis), and this position is definitely a penetration and effective if it is positive ($R-J$) and if they are negative, they will definitely be affected. ($R + J$) represents the sum of the intensity of an element (along long axis), both effective and affected. In table 4, the arrangement of column elements (R) shows the hierarchy of intrusive elements, and the arrangement of column elements (J) represents the hierarchy of intrusive elements. The real space of each element in the final hierarchy is represented by the columns ($R-J$) and ($R + J$), so that ($R-J$) shows the position of the element (along width axis), and this position is definitely a penetration and effective if it is positive ($R-J$) and if they are negative, they will definitely be affected. ($R + J$) represents the sum of the intensity of an element (along long axis), both effective and affected.

Table 3. the relative severity of the direct and indirect relationships between the indices on each other (authors)

(R+J)	(R-J)	J	R	The relative severity of the direct and indirect relations
-1.86063	-0.93371	-0.46346	-1.39717	Health and sanitary
-3.39668	-0.50046	-1.44811	-1.94857	Biological vitality
4.79554	1.49452	1.65051	3.14503	Regional native culture
10.96378	1.817844	4.572968	6.390812	Sense of belonging
-2.06874	-0.16454	-0.9521	-1.11664	integrated design for riding and pedestrians
2.062696	-1.41222	1.737456	0.32524	Identity and originality
3.920961	1.076641	1.42216	2.498801	Conservation of resources
0.046384	-3.12643	1.586408	-1.54002	Space hierarchy from person to public
-5.5485	7.525925	-6.53721	0.988715	Vision
-5.61769	-0.72853	-2.44458	-3.17311	Material and colors
-1.78798	-0.07026	-0.85886	-0.92912	popular art
-0.32089	0.110307	-0.2156	-0.10529	Flexibility
-0.17264	-0.22647	0.026912	-0.19956	All-inclusiveness and justice
-7.32501	0.978968	-4.15199	-3.17302	Energy lies
-7.01885	-6.12655	-0.44615	-6.5727	Eligibility
0.500591	0.079795	0.210398	0.290193	Development stimulus
-6.61867	-3.77967	-1.4195	-5.19917	Continuity and structural order
6.219578	4.994802	0.612388	5.60719	Sensory richness
-8.26199	-10.6342	1.186095	-9.44809	Order of Activities
4.148162	4.907742	-0.37979	4.527952	Security
-26.8494	-6.14437	-10.3525	-16.4969	Symbol and sign
3.064144	6.923104	-1.92948	4.993624	Enclosure of space
6.479834	5.52989	0.474972	6.004862	Accessibility and permeability
-12.2247	-13.2951	0.535229	-12.7599	Values and norms of the customer
3.713917	6.492577	-1.38933	5.103247	Ecosystem stability
-1.08866	-2.31153	0.611434	-1.70009	Form
-7.02408	-8.69634	0.83613	-7.86021	harmony with the environment

-0.5287	0.16334	-0.34602	-0.18268	Vision and land scape
0.261786	0.501186	-0.1197	0.381486	Material materials and colors
-0.05578	0.04466	-0.05022	-0.00556	popular art
-0.00341	0.023407	-0.01341	0.009997	Flexibility
-0.02761	-0.00887	-0.00937	-0.01824	All-inclusiveness and justice
-0.28565	0.23635	-0.261	-0.02465	Latent energy
-0.02544	0.0137	-0.01957	-0.00587	Eligibility
-0.09252	-0.15248	0.029979	-0.1225	Development stimulus
-0.02839	0.044893	-0.03664	0.008253	Continuity and structural order
-0.01122	-0.07738	0.033084	-0.0443	Sensory richness
0.179286	0.060722	0.059282	0.120004	Order of Activities
-0.22993	-0.18165	-0.02414	-0.20579	Security
-0.47317	0.655973	-0.56457	0.091403	Symbol and sign
-0.23194	0.00336	-0.11765	-0.11429	Enclosure of space
0.209211	0.172135	0.018538	0.190673	Accessibility and permeability
0.124035	0.072385	0.025825	0.09821	Values and norms of the customer
-0.30808	-0.16768	-0.0702	-0.23788	Ecosystem stability
0.173101	0.091097	0.041002	0.132099	Form
-0.11623	-0.12889	0.006334	-0.12256	harmony with the environment
-0.20169	-0.36061	0.079459	-0.28115	Environmental comfort
-0.08065	-0.00503	-0.03781	-0.04284	Coordination with neighbors
-0.15585	-0.08543	-0.03521	-0.12064	Memorable
-0.5805	-0.50748	-0.03651	-0.54399	Vitality
0.023839	0.170699	-0.07343	0.097269	energy consumption

CONCLUSION

Table 6 Progenies from the review and determination of effective and effective criteria (authors)

Affected factors			Effective factors		
Weights	factor	N	Weights	factor	N
-0.50748	Vitality	1	0.655973	Symbol and sign	1
-0.36061	Environmental comfort	2	0.501186	Material materials and colors	2
-0.27754	Sense of belonging	3	0.23635	Latent Energy	3

-0.18165	Security	4	0.172135	Accessibility and permeability	4
-0.16768	Ecosystem stability	5	0.170699	energy consumption	5
-0.16141	Regional native bindings	6	0.16334	vision and landscape	6
-0.15248	Development stimulus	7	0.096498	integrated design for riding and pedestrians	7
-0.12889	harmony with the environment	8	0.091214	Biological vitality	8
-0.10645	Identity and originality	9	0.091097	Form	9
-0.08543	Memorable	10	0.072385	Values and norms of the customer	10
-0.08041	Health	11	0.060722	Order of Activities	11
-0.07889	Conservation of resources	12	0.044893	Continuity and structural order	12
-0.07738	Sensory richness	13	0.04466	Popular art	13
-0.06141	Space hierarchy from person to public	14	0.023407	flexibility	14
-0.00887	All-inclusiveness and justice	15	0.0137	Eligibility	15
-0.00503	Coordination with neighbors	16	0.00336	Enclosure of space	16

The quality of the built environment in terms of the choices made by architects during the design process has a significant impact on human health and the surrounding environment of the building. As a systematic process in forming the physical environment via the use of natural resources, architecture is a key factor in the preservation or destruction of the environment and human health (Mohtashami:2016). Furthermore, Sustainable cities can be considered as the basis for achieving sustainability goals that have social prosperity and rehabilitation of citizenship rights and socio-environmental justice. In other words, Sustainable design and sustainable urban planning is in need of social sustainability (Mahdavinejad:2011). What we have done in this study was the determination of the qualities of urban social-cultural spaces that are admitted to

Improvement of performance and sustainable urban development. The quality of the social-cultural environment is a topic that either is affected by the environment.society and culture or be effective by them.After calculating the effectives and affected of the factors through the Dematel technique, the weights of the effective and affected factors separated and based on their priority and weights, the results described in the following table.

Based on the results of the Dematel technique and the identification of the effective and affected factors described in Table 7, the first eight effective factors include symbolic (materials and colors), latent energy, access and permeability Energy consumption, visibility and landscape, integrated design for riding and pedestrians and biological vitality are the most rewarding factors, respectively. Based on the results of the Dematel technique, the following diagram is depicted. Those under the x-axis are affected by the factors and those that are high on the X-axis. In the following, for eight effective and influential factors, it has been proposed to provide effective and affected reasons as well as strategies to improve them.

Figure 3 Effective and affected Factors Based on the results of the Dematel Technique (authors)

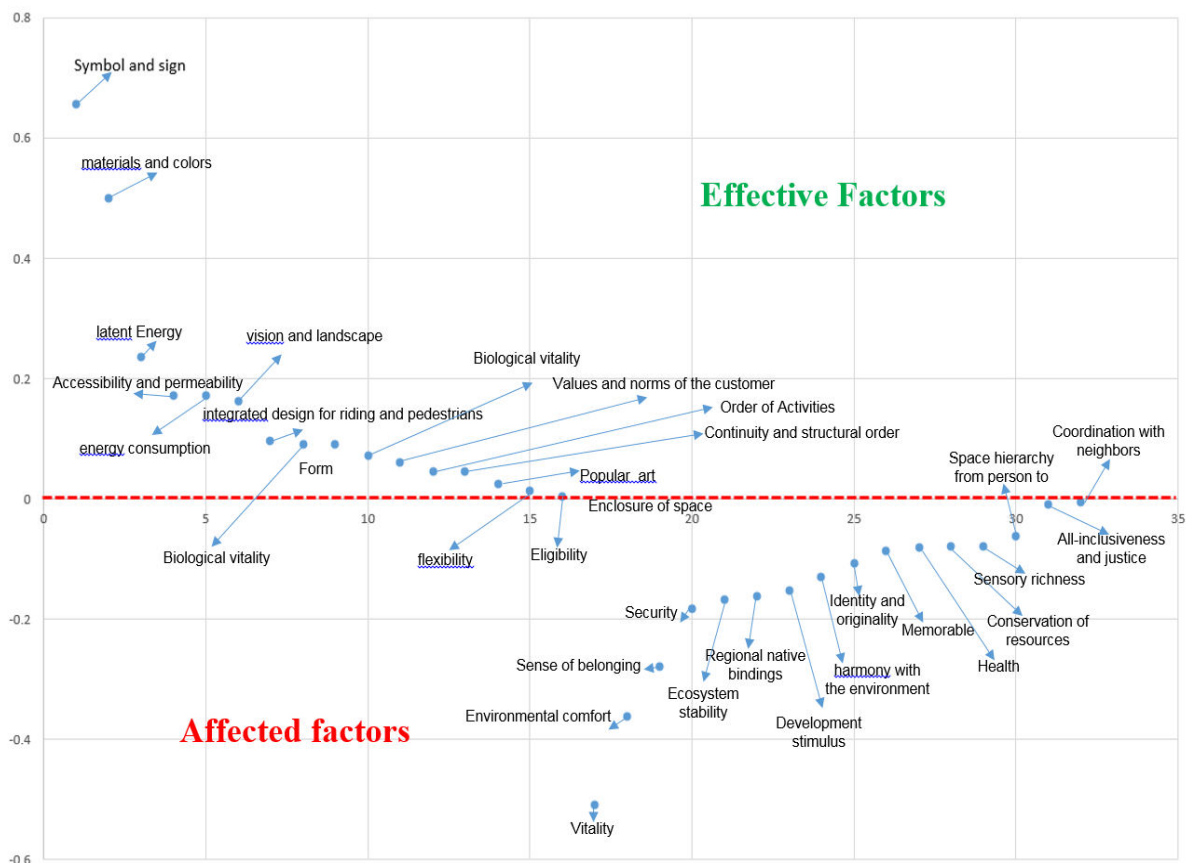

Table 7: The reasons for the effectiveness of the factors and the ways to improve the performance of socio-cultural spaces (authors)

Proposed Strategies for Improving the Performance of Socio-Cultural Space	The cause of affected	factor	N
<p>1-The mixing of the socio-cultural space with cafes ,restaurants, libraries, commercial and entertainment (parks and cinemas)</p> <p>2-Create spaces for children</p> <p>3-Use trees and shade spaces and appropriate furniture</p>	<p>1-Affected due to the need to carry out a series of design processes to create vitality</p>	Vitality	1
<p>1-Control of temperature, humidity, average temperature of the radiation by natural ventilation and taking into account the cost of clothing and the amount of activity</p> <p>2-Use proper sound insulation</p> <p>3-Create the right landscape and vision</p>	<p>1-Influence of techniques and design necessary for control and desirability of factors such as sound and temperature</p>	Environmental comfort	2
<p>1- Creating cuffs. Resorts or galleries and ... in harmony with the natural and social-cultural environment for handicaps and venues for friendly hangouts.</p>	<p>1-Influence of effective factors in the dominant culture of the region</p>	Sense of belonging	3
<p>1-Fit furniture</p> <p>2-Increase permeability</p> <p>3-Space reputation</p> <p>4-Proper social monitoring</p> <p>5-Understandable identity</p> <p>6-create spaces with the time of day-to-day use to monitor and control people's activities</p> <p>7-Designing places to guard the premises and buildings</p>	<p>1-Impact of a series of executive processes in order to control and monitor the benefits and incomes</p>	Security	4

<p>8-Creating multipurpose open spaces for the presence of women, children and the elderly in space</p> <p>9-The quality of the flooring, on the pedestrian path Quality of lighting and lighting There are routes,</p> <p>10-emergency exits, or quick access to local help vehicles</p>			
<p>1-Coping with drought before drought and beginning of low rainfall</p> <p>2-Use of empirical and indigenous knowledge and promotion of ecosystems and drought management.</p>	<p>1-Impact of the need to manage and use systematic mechanisms for overlapping the surrounding ecosystem environment and ecosystem sustainability</p>	<p>Ecosystem stability</p>	<p>5</p>
<p>1-People's participation</p> <p>2-Natural constructivism</p> <p>3-Natural modeling</p> <p>4-Natural absolutism</p> <p>5-Attention to the native culture of the region</p>	<p>1-Affected by doing undergraduate work to identify effective factors in enhancing factors</p>	<p>Regional native relationship</p>	<p>6</p>
<p>1-Establishing business spaces such as shops and restaurants. Galls and nightlife areas to attract tourism.</p> <p>2-The construction of various venues for displaying several films and shows on a daily basis</p> <p>3-The motives of trade and investment in the region</p> <p>4-Design of quality public landscapes</p>	<p>1-Affected by adopting a proper policy mix for the proper management of texture synchronization factors in terms of employment rate for socio-cultural development</p>	<p>Development stimulus</p>	<p>7</p>

1-An urban location be combined with the environment without interruption , not in order to protect the field, but to promote it	1-Affected from clever design to match the surrounding environment and texture	harmony with the environment	8
--	--	------------------------------	---

Table 8: The reasons for the affected of the factors and the ways to improve the performance of socio-cultural spaces (authors)

Proposed Strategies for Improving the Performance of effective factor in Socio-Cultural Space	The cause of effective	Factor	N
The design is supposed to be beyond the scope of its own, and its perception is beyond the scope of the existing field, which in turn creates for itself.	1-Expanding the culture of urbanization 2-The Importance of Symbols on the Branding of Places 3-The Importance of Symbols and Elements in International Culture and its Assimilation on the Creation of Identity by Symbol and Sign	Symbol and sign	1
1-Use of building materials such as soil and external shell cover with plants and grass to control the quality of heating, cooling the building and to create harmony with the environment. 2-use of smart materials can have their suggested roles when extensively be welcomed by the professional activists in the field of	1-The use of vernacular materials affects compliance with environmental conditions and culture 2-It affects the beauty and the level of socio-cultural acceptance	Material and colors	2

<p>construction industry(Mahdavinejad:2011)</p>			
<p>1-Design for a long time, environmentally adaptable, durable materials with minimal repair 2-Ensure materials that can easily separate. (The connection is very important). 3-Rehabilitation and renovation instead of destruction or expansion 4-Ensuring the health of the materials that used to destroy existing buildings. Also, the materials that Consumed and recycled. 5-Use of materials derived from local resources that can include materials that damaged during normal use.</p>	<p>1-The direct effect on the expense of transportation of materials and equipment to the site, the use of recycled materials for damaged buildings and ...</p>	<p>Latent energy</p>	<p>3</p>
<p>1-Extension of passages and within-area accesses 2-Attention to the proximity of the socio-cultural space to the public transport network and highways</p>	<p>1-Anyway, the more close to Urban transport lines the more impact on the site's permeability</p>	<p>Accessibility</p>	<p>4</p>
<p>1-Conduct of energy management plans in office buildings, hospitals, schools and commercial complexes. 2-Promote the insulation of exterior walls of buildings and the use of a double glazed window.</p>	<p>1-the more Saving energy the more effect on the cost reduction 2-help the greening of the architecture</p>	<p>energy consumption</p>	<p>5</p>

<p>3-Standardization of building components and components.</p> <p>4-Development of general and specialized education for energy management in the country's industries.</p>			
<p>1-Dragging the Void to the walls of the building, this allows you to see the natural scenery and outdoors.</p>	<p>1-Direct tire on the ability of the visibility and attractiveness of the city</p>	<p>Vision and land escape</p>	<p>6</p>
<p>1-Separation of riding paths and embedding space among active buildings to enhance safety and space Designing specific routes for pedestrians and cavalry and their separation in the collective space (uncovered)</p>	<p>1-Impact on the management and layout of parking lots and cars in major cities</p> <p>2-Effective on providing calm, security and consumer satisfaction</p>	<p>integrated Design for riding and pedestrian</p>	<p>7</p>
<p>1-Protecting habitats and protecting wild animals, plants, fungi and microorganisms.</p> <p>2- Ensuring the sustainable use of wild and farmed species and their genetic diversity.</p> <p>3-Safeguarding access to the world's genetic resources, ensuring the equitable distribution of benefits resulting from the use of such genetic resources, and thereby improving the development opportunities of poorer countries in particular, which are often Rich in biodiversity (www.bfn.de).</p>	<p>1-The impact of potential factors on the site, such as vegetation, river and mountain vista on the quality of the site</p>	<p>Biological Diversity</p>	<p>8</p>

REFERENCES

Appleyard, D. (1979). The Environmental Social, Symbol: Journal of American Planning Association, 45 (2), 143-153.

Appleyard, (1986), "Toward an Urban Design Manifesto" JAPA, 12(6): 663-630.

Bentley, (1986) I. et al., "Responsive Environments: A Manual for Designers", London: The Architectural

Carmona, matthew, heath, time, Oc. Tanner, Tiesdell, Steve (2003): public places, urban spaces, Architectural press, Oxford.

Coleman J. (1987). *Opportunities for Invasion in Urban Design Education*, Australian Planner.

Dinari, Ahmad (2010), Urban Tourism in Iran and the World, Second Edition, Mashhad: Vocabulary of Wisdom Publications

Gehl, Jan (2011), *Life Between Buildings (6th edition)*, Washington, D.C.: Island Press.

Haughton G. & C. Hunter, (1994) "Sustainable Cities", London, Jessica Kingsley, Jacobs, A & D.

Latour, Bruno (1996), *On Interobjectivity*, University of California, San Diego: Mind, Culture and Activity, volume 3, 228 - 245.

Lynch, K, (1981), "A Theory of Good City Form", Cambridge, Mass: MIT Press.

Matej NIKI,(2006), the dimensions of urban public space in the user's mental image, vol. 17, No. 1-2/06

McCool & Moissy: (2001), Tourism, Recreation and Sustainability: Linking Culture and the Environment (Cabi) , May 4

Mahdavinejad, M., Bemanian, M., Abolvardi, G., & Khaksar, N. (2011). The Strategies of Outspreading Smart Materials in Building Construction Industry in Developing Countries; Case Study: Iran. In *International Conference on Intelligent Building and Management Proc. of CSIT* (Vol. 5, pp. 1-8).

Mohammadjavad Mahdavinejad and Sima Mansoori, (2011), Architectural Design Criteria of Socio-Behavioral Approach toward Healthy Model, Asia Pacific International Conference on Environment-Behaviour Studies, Salamis Bay Conti Resort Hotel, Famagusta, North Cyprus, 7-9 December.

Mohammadjavad Mahdavinejad , Masoome Amini (2011), Public participation for sustainable urban planning In Case of Iran, 2011 International

Conference on Green Buildings and Sustainable Cities, *Procedia Engineering* 21 (2011) 405 – 413

Mahdavinejad, M., & Abedi, M. (2011). Community-oriented landscape design for sustainability in architecture and planning. *Procedia Engineering*, 21, 337-344.

Mahdavinejad, M., & Amini, M. (2011). Public participation for sustainable urban planning in case of Iran. *Procedia engineering*, 21, 405-413.

Mahdavinejad, M., Zia, A., Larki, A. N., Ghanavati, S., & Elmi, N. (2014). Dilemma of green and pseudo green architecture based on LEED norms in case of developing countries. *International journal of sustainable built environment*, 3(2), 235-246.

Mahdavinejad, M., Shamsirband, M., Pilbala, N., & Yari, F. (2012). Socio-cultural approach to create an educative city case: Tehran-Iran. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 51, 943-947.

Mahdavinejad, M., Ghanavati, S., Elmi, N., Iarki, A. N., & Zia, A. (2014). Recombinant Materials and Contemporary Energy Efficient Architecture. *Advanced Materials Research*, 936.

Mahdavinejad, M., Bahtooei, R., Hosseinikia, S. M., Bagheri, M., Motlagh, A. A., & Farhat, F. (2014). Aesthetics and Architectural Education and Learning Process. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116, 4443-4448.

Mahdavinejad, M., Shamsirband, M., Ebrahimi, M., & Pilbala, N. (2012). Fundamentals of Creation of Socio-Cultural Interaction with Particular Reference to Educating City Theory in Case of Iran, Tehran. *Journal of Advanced Social Research Vol*, 2(6), 280-296.

Mahdavinejad, M., & Mashayekhi, M. (2011). Principles of the Socio-Cultural Mosque Design Based on Socio-Cultural Approach.

Mahdavinejad, M. J., Sadraie, A., & Sadraie, G. (2014). Social Sustainability of High-Rise Buildings. *Journal of Social Economics Research*, 1(2), 9-19.

Mahdavinejad, M., & Naghani, N. (2011). Expression of Motion Concept in Contemporary Architecture of Iran.

Mahdavinejad, M., Ghasempourabadi, M., Mirzaei, F., & Asgari, A. Usage of Climatic Potentials in Green Urban Design (Case: Rearrangement of Shoushtar Touristic Pathway).

Mohtashami, N., Mahdavinejad, M., & Bemanian, M. (2016). Contribution of City Prosperity to Decisions on Healthy Building Design: A case study of Tehran. *Frontiers of Architectural Research*, 5(3), 319-331.

Montgomery, j,(1998)making a city: urbanity ,vitality and urban design ,journal of urban design ,Vo.13 ,No 1.

Negar Mohtashami, Mohammadjavad Mahdavinejad, Mohammadreza Bemanian (2016) Contribution of City Prosperity to Decisions on Healthy Building Design: A case study of Tehran ,KeAi, Volume 5, Issue 3, September 2016, P 319-331

Nina Khaliqi, Mohammad Reza Pourjafar, Mohammad Reza Bomanian, (2002), Measurement of social dimensions of space of stations Metro Terminal * Case Study: Shahid Soltani Metro Terminal Terminal Karaj, Fine Arts - Architecture & Urban Development Volume 17 Issue 3.

Rafiean, Mojtaba and Mahsa Sifani (2005), Urban public space Qualitative Review and Evaluation, Department of Fine Arts, No. 23, pp. 35- 42.

Robert Webb, Xuemei Bai, Mark Stafford Smith,(2018-2017), Sustainable urban systems: Co-design and framing for transformation,KVA, 47:57–77

Tang ,Hoay Nee, and Tareef Hayat Khan (2012), Revisiting Strategies to enhance Social Interaction in Urban Public Spaces in the context of Malaysia, *British Journal of Arts and Social Sciences*, pp198-212.

Tibbalds, F. (1989), Planning and Urban Design:A New Agenda", *The Planner*, ,17(7):7.

Trancik, R,(1986). "Finding Lost Space: Theory of Urban Design", New York: Van Nostrand Reinhold

www.pps.org/articles/whatisplacemaking: 90/11/18.

www.bfn.de

www.merriam-webster.com

MOĞOL İSTİLASININ ZORUNLU GÖÇÜ İLE ANADOLU'DA YÜKSELEN DEĞER: SULTAN'UL ULEMA BAHAEDDİN VELED VE AİLESİ

Gonca SUTAY¹

ÖZET

Timuçin'in uzun mücadelelerinin ardından bütün Moğol aşiretlerini tek bir çatı altında toplayıp devletin hâkimiyeti ele geçirmesinin akabinde yoğun bir istila hareketine girişecek olan Moğolların bu istilasını ortaçağ tarihinde derin izler bırakacaktır. Bu istila ile geniş bir coğrafyada yaşanan yıkım ve tahribat uzun yıllar hafızalardan silinmeyecektir. Maverâünnehir, Irak, İran ve Anadolu'nun gezide şehirleri talan olmuş milyonlarca insan katledilmiş; doğuda başlayan ve İslam beldelerini harabeye çeviren bu istila hareketi hiç şüphesiz batıya doğru göçleri de zorunlu kılmıştır. Moğol İstilasını nedeniyle göç eden ailelerden birisi de Sultan'ul Ulema Bahattin Veled'dir.

30 Eylül 1207'de bugünkü Afganistan sınırları içerisinde yer alan Horasan yöresindeki Belh şehrinde doğan Mevlana Celaleddin Rumi'nin; babası Bahattin Veled yaklaşmakta olan Moğol İstilasını nedeniyle Belh'ten ayrılmak zorunda kalmıştır. Önce Nişabur'a oradan Bağdat'a daha sonra ise Kûfe yoluyla Mekke'ye gelen Bahattin Veled dönüşte ilk olarak Şam'a uğramıştır. Bir müddet burada kaldıktan sonra da Malatya, Erzincan, Sivas, Kayseri, Niğde yoluyla Karaman'a gelmiş ve burada Emir Musa'nın yaptırdığı medreseye yerleşmiş; akabinde Aleaddin Keykubat'ın daveti üzerine Konya'ya gelerek buraya yerleşmiştir.

Moğol İstilasını ile yaşanan tahribatların yanı sıra Anadolu'da tasavvufun temsilcilerinden Mevlana Celaleddin-i Rumi ve ailesi çerçevesinde bu istila hareketinin olumlu neticeleri döneminin siyasi olayları göz önünde bulundurularak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Moğollar, Göç, Anadolu, Bahaeddin Veled, Mevlana Celaleddin-i Rumi

¹ Dr. Öğr. Üyesi Gonca SUTAY, Iğdır Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, gonca.sutay@igdir.edu.tr

VALUE RISING IN ANATOLIA WITH FORCED MIGRATION OF MONGOL INVASION: SULTANUL ULEMA BAHAEDDIN VELED AND HIS FAMILY

ABSTRACT

After Timur attained the dominance of the state by bringing all Mongol tribes together under the same roof after a long term struggle, this intensive Mongol invasion will leave deep marks in Middle age history. Destruction and devastation occurred in a wide area with this invasion will not be erased from the memories. During this invasion Transoxiana (Maveraünnehir), Iraq, Iran and eximious cities of Anatolia were pillaged and millions of people were murdered. This invasion which started in the east and devoured Islamic towns, undoubtedly obliged migrations towards the west. One of the families which immigrated because of Mongol invasion was Sultanul Ulema Bahaeddin Veled.

Bahattin Veled ,Father of Mevlana Celaleddin Rumi, was born in 30 September 1207 in city of Belh in the district of Horasan region which is located in the borders of Afghanistan today, had to leave Belh because of oncoming Mongol invasion.

Bahaddin Veled firstly went to Nişabur, from there he went to Baghdad and then Makkah through Kufe. On the way back he firstly stopped by Damascus. After staying there for a while, he went to Karaman through Malatya, Erzincan, Sivas, Kayseri and Niğde. In karaman he settled into the madrasah built by Emir Musa. Right after, he went to Konya and settled there upon Aleaddin Keykubat's invitation.

Besides devastation occurred with Mongol invasion, positive results of this invasion movement will tried to be discussed by considering political events of the period within the frame of Mevlana Celaleddin-ı Rumi, one of the representatives of Sufism in Anatolia, and his family.

Keywords: Mongols, Migration, Anatolia, Bahaeddin Veled, Mevlana Celaleddin-ı Rumi

GİRİŞ

X. ve XII asırlarda Moğol asıllı kabileler tarafından Kuzey Çin ve İç Asya'da bazı devletler kuran Moğolların dünya tarihinde önemli rol oynaması XII. Yüzyıl başlarında Timuçin'le olmuştur. Timuçin uzun mücadelelerin ardından bütün Moğol aşiretlerini bir araya getirmiştir. 1206 ilkbaharında Onon kıyılarında yapılan kurultayda ilahi adı Teb-Tenggeri olan büyük Şaman Kököçü Gök; Tanrı-

nın Timuçin'in hükümdarlık etmesini istediğini ve kendi sesiyle Cengiz Han'a "Seni ulusların ve kralların başına koydum ve seni tüm yeryüzünün kralı yaptım" sözleriyle hitap ettiğini ve onun adını seçip *Ona Çingis Kan* adını verdiğini ilan etmiştir. (Roux, 2001: 139). 1206'da Timuçin, Cengiz Han ünvanını aldıktan sonra 1209'a kadar Kırgız, Merkit, Nayman ve Uygurlar'ı idaresine almış Moğolistan'a tam olarak hâkim olduktan sonra 1218'de Karahıtay topraklarını ele geçirmiştir (Özgüdenli, 2005:225).

Harezmi hükümdarı Muhammed Şah'ın 1212'de Semerkand'ı, 1215'te ise Afganistan'ı ele geçirip büyük beyleri kendisini tanımaya zorlayalı ve hükümdarlığını güvence altına alalı daha kısa bir süre geçmişti ki Pekin'in düşüş haberi Harezmi'ye ulaşmıştır. Bunun üzerine Muhammed, Cengiz Han'a bir elçi göndermiş karşılığında ise Cengiz Han 1218 ilkbaharında bir elçiyi çoğunluğu Müslümanlardan müteşekkil bir ticaret kervanı eşliğinde Harezmi'ye göndermişti. Cengiz Han'ın gönderdiği 450 kişi ile birlikte altın, gümüş, ipek ve kürk taşıyan 500 deveden oluşan kervan Otrar'da şehrin valisinin emriyle kılıçtan geçirilip malları yağmalanmış ve gönderilen elçiler de öldürülmüş; kutulan bir kişi ise Cengiz Han'a gidip olayları anlatmasına karşın Cengiz Han soğukkanlılığını yitirmemiş tazminat için üç kişilik yeni bir heyet Harezmi'ye gönderilmişti. Ancak gönderilen bu elçilerden biri öldürülüp diğer ikisinin kafatasları ezilmiş bir vaziyette Moğolistan'a gönderilince durum kabul edilmez bir hal almıştır (Roux, 2001: 174-175). Otrar olayında valinin Harezmişah Muhammed'den talimat istediği onunda buna göz yumduğu zikredilmektedir. Zira Cengiz Han Harezmişah'ı "oğlum" hitabıyla kızdırmıştı. Çünkü bu tabir o zamanın dilince tabilik manasını ifade etmekte idi. Nitekim Harzemşah'ın maldan ziyade komşusu konumunda bulunan Moğolların silah ve harp teçhizatı sağlamasını engellemek amacıyla da böyle bir teşebbüste bulunduğu düşünülmektedir (Spuler, 2011: 31). Bu olayın akabinde ise Cengiz Han büyük bir orduyla Harezmişahlar'a karşı sefere çıkmış ve ilk olarak Otrar ile Hucend daha sonra ise Buhara ve Semerkand düşmüştür (Özgüdenli, 2005:225; Teferruat için ayrıca bkz; Cüveyni, 2013: 143-153). Sefer için hazırlıklarını tamamlayan Cengiz Han; ünlü komutanlarından Cebe, Subutay, Boorçu ve Tohurçar'ı maiyetindeki kuvvetleriyle öncü olarak Harezmişah'ın üzerine sevk ettikten sonra yeni kuvvetlerle oğlu Cuci, Çağatay ve Ögedey'i de ardı sıra göndermiştir. Kalan kuvvetleri ise oğlu Tulu ile birlikte yanına alarak kendisi de harekete geçmiş, ayrıca tabi hükümdarların da yol boyunca kuvvetleriyle ordusuna iltihak etmelerini istemiştir (Çakmak, 2002: 908). Anonim bir eser olan *Monghol-un Niuça Tobça'an (Yüan-Ch'ao Pi-shi)/Moğolların Gizli*

Tarihi'nde yazar Cengiz Han'ın bu seferiyle ilgili şu bilgileri vermektedir: “Çinggis-hahan Coçi, Ça'adai ve Ogodai'yi yani bu üç oğlunu sağ cenah ordusu ile Amui (Amuderya-Ceyhun) nehri üzerinden gönderdi ve Urunggeçi (Ür-genç) şehrini muhasara etmelerini söyledi. Tolui da İru (Herat), İsebur (Nişabur) ve başka şehirlerin muhasarası için gönderdi...Çinggis-hahan Udurar (Otrar) şehrini aldıktan sonra oradan hareket ederek Semisgrab (Semerkand)şehrine geldi. Çinggis-hahan orada Sultan'ın yazlık yeri Altan-horhan yaylasında yazı geçirmeye karar verdi...”(Gizli Tarih, 2016: 183).

1219 yılının sonlarına doğru Harizm'i istila etmeye başlayan Moğol kuvvetlerinin yaklaşması üzerine Aleaddin Muhammed, Harizm'i terk etmek zorunda kalmıştır (Özaydın, 1997:218). Uzun ve yorucu bir kaçışın ardından Muhammed; Hazar Denizinde Abaskun'a yakın Gurgan'dan üç günlük yürüme mesafesinde küçük bir adaya saklanmış ve her şeyini kaybetmiş bir halde Aralık 1220 ya da Ocak 1221'de bitkinlik ve umutsuzlukla burada ölmüştür (Roux, 2001: 187-188). Muhammed'in Harezm'i terk etmesi zerine halkın başa geçirdiği Humartegin adlı bir kumandan 90.000 kişilik ordusuyla başşehir Gürgenç'i Moğollar'a karşı savunmuştu. Ancak bunda muvaffak olamamış ve şehir birkaç ay sonra düşmüştür (Safer 618/Nisan 1221). Harizmşahlar döneminde Harizm'in refah seviyesi arttığı gibi ülkede ilmi ve edebi faaliyetler açısından da büyük gelişme olmuş başşehir Gürgenç, Atsız devrinden başlayarak Tekiş ve Aleaddin Muhammed b. Tekiş zamanlarında en seçkin alim ve sanatkarları cezbeden bir ilim merkezi haline gelmişti. Ancak Moğol istilası Harezm'deki ilim ve kültür hayatını tamamen yok etmiştir (Özaydın, 1997: 218). Alâeddin Ata Melik Cüveyni Harezm'in Moğollar tarafından istilasını şu cümlelerle nakletmektedir: “*Kısa zamanda üstünlüğü ele geçiren Moğollar şehre girerek ev ev, mahalle mahalle her tarafı yıkıp, karşılarına çıkanları öldürdüler. Karşı koyan kalmayıp herkes teslim olunca şehirde bulunanları dışarıdaki boş alana sürdüler. Bunlar arasında meslek ve sanat sahibi yüz binden fazla kimseyi ayırdılar, kadınları ve küçük çocukları köle yapıp esir aldılar. Geri kalanları da öldürmeleri için askerlerin eline verdiler... Yiğitlerin yatağı, güzel kadınların kaynağı refah ve mutluluğun eşiğine baş koyduğu ve devlet kuşunun yuva yaptığı yer olan Harezm; çakalların gezdiği, baykuş ve kargaların yuva yaptığı bir yer oldu. Evleri ve köşkleri viraneye gül bahçeleri çöplüğe birer mimari şaheserleri olan sarayları taş ve toprak yığınlarına döndü...*”(Cüveyni,2013: 150-151). XIII. yy. daha öncesinde Haçlılarca yakılan yıkılan, talan edilen İslam ülkelerinin bu kez de doğudan gelen

Moğol akınları ile yakılıp yıkılan ve insanların kılıçtan geçirildiği bir asır olarak tarihe geçecektir (Can, 1995: 14).

Harezmşah Alaeddin Muhammed b. Tekiş'in ölümünün ardından (Şevval 617/Aralık 1220) yerine geçen oğlu Celaeddin Harezmşah Moğollara karşı mücadele etmişse de başarılı olamamış 617-618 (1220-1221) yıllarında Horasan üzerinden Irak-ı Acem ve Azerbaycan'a giren Moğollar Kafkaslardan Karadeniz'in kuzeyine geçtikleri zaman geride virane şehirler bırakmışlardır (Özgüdenli, 2005: 225-226). Batı Türkistan coğrafyasında Moğol felaketinden önce yetişmiş olan Zemahşeri, Cürcani, Fahri Razilerin dönemi artık kapanmıştır. Zira bölgenin maddi-manevi değerleri altüst edilmiş, insanları katledilmiş bu felaketten canlarını kurtarabilenler ise doğup büyüdüğü bu toprakları terk edip daha güvenli yer arayışı içerisine girmişleridir (Yuvalı, 2017: 73). Bu tahrip olan şehirlerden birisi de Belh şehridir. Amuderya'nın güneyinde bulunan ve adını eski Farsça'da Bahtriş, Avesta'da Bahti ve Grekçe'de Baktra şeklinde geçen Baktres'ten alan şehrin burada bir süre hükümdar olan Efrasiyab'ın başşehri olduğu rivayet edilir (Yazıcı, 1992: 410). Bugün Afganistan'daki Mezar-ı Şerif'in hemen batısında yer alan Belh şehri X. yy'dan XII. yy'a kadar Samani, Gazneli ve son olarak da Selçuklu idaresi altında gelişen bir İslam kültür merkezi idi. Bir surla korunan refah içindeki bu kentte ünlü Sultan Gazneli Mahmut tarafından yaptırılmış "*Aşıklar Pazarı (Bazar-ı Aşıkân)*" ve bir bahçe de dahil çeşitli pazarlar vardı. Çoğu İran ve Orta Asya kentinde olduğu gibi Belh'teki evlerde kerpiçten idi. Arap hakimiyetinden önce halkı Zerdüştî ve daha sonraları Budist olan kadim Belh'te çoğunluğu oluşturan Müslümanların yanı sıra İslami devirde de varlığını sürdürmüş bir Yahudi mahallesi mevcut idi (Lewis, 2010: 76).

Eski dönemlerden itibaren pek çok devletin hâkimiyetinde bulunan şehir, İslam'la Hz. Osman döneminde tanışmış ve 653'te Ahnef b. Kays tarafından şehre bir sefer düzenlenmiştir (Yazıcı, 1992: 410). Belazuri'de Tohara'nın başşehri olarak geçen şehir halkı bir rivayete göre 400.000 bir rivayete göre ise 700.000 dirhem haraç ödemek şartıyla onunla anlaşmıştır (Belazuri, 2013: 468). Tam olarak İslam hâkimiyetine girişi ise Muaviye dönemindedir. Emeviler zamanında devamlı ayaklanmalar neticesi harap olan şehir; Abbasiler döneminde Harun-reşid zamanında üs olarak kullanılmış; daha sonra ise Tahirilerin 900 yılında ise Samaniler'in eline geçmiştir. Samanilerin son dönemlerinde büyük bir gelişme gösteren şehir; bu dönemde Arap coğrafyacılar tarafından "*Ümmü'l-Bilad/Beldelerin Anası*" lakabı ile anılmış ve "*Behiyye/Muhteşem, görkemli*" sıfatı verilmiştir (Yazıcı, 1992: 410). Daha sonra Karahanlılar ve Gazneliler ara-

sında dönem dönem el değiştiren şehir daha sonra Selçuklu-Gazneli arasında el değiştirmiş ve 1043 yılında Selçuklu hâkimiyeti kesinleşmiştir. 1198'e gelindiğinde ise şehrin hâkimiyeti Gurlulara geçmiştir (Yazıcı,1992: 411). Bahaeddin Veled'in doğumundan yaklaşık bir asır önce Selçuklular tarafından Gaznelilerden alınan bölgede Bahaeddin'in doğduğu sıralarda Selçuklular hâkimiyetlerini kaybetmişlerdi. Şehir 1152'de lakabı *Cihansûz/ Dünyayı Yakan* olan Guri hükümdarı Aleaddin Hüseyin tarafından işgal edilmiş daha sonra ise Oğuz boyları tarafından yağmalanmış; 1197'de Karahıtaylar'dan olan Guri sülalesinden Bamiyan hükümdarı Bahaeddin Sâm'a geçmiştir. Yedi yıl sonra ise Harezimşah Aleaddin Muhammed Tekiş kenti ele geçirmişti ki Bahaeddin Veled'in Horasan'dan ayrılışı bu tarihlere tekabül etmektedir. (Lewis, 2010: 76). 1205'te Harezimşah Aleaddin şehri ele geçirilen şehir; 1221'de Cengiz Han'ın yönettiği ordu tarafından yerle bir edilmiş halkı kılıçtan geçirilmiş ve yaklaşık 100 yıl harabe halinde kalmıştır (Yazıcı,1992: 411). Moğolların o vakit kentte yaşayan 200.000 kişilik ahaliden binlercesini kılıçtan geçirdiği rivayet edilmektedir (Lewis, 2010: 76). Alaaddin Ata Melik Cüveyni bu hususu şöyle zikretmektedir: “...Derken Cengiz Han'ın verdiği emir üzerine küçükten büyüğe gençten yaşlıya kadar herkesi boş alana çıkardılar. Moğolların âdetine göre onları yüzlük ve binlik guruplara ayırarak hepsini kılıçtan geçirdiler. Kurtlar, diğer yırtıcılarla; kartallar akbabalarla ölümler sofrasının misafiri oldular... İşlerini bitirdikten sonra bahçeleri ateşe verdiler. Kalenin duvarlarını burçlarını ve sarayları yerle bir etiler... Cengiz Han Peşaverd'den dönerken de Belh'e uğradı, daha önce kıyıya köşeye saklanıp canlarını kurtarmış olanları da yakalatıp öldürttü” (Cüveyni, 2013: 153-154). XIV. yy. ünlü seyyahlarından İbn Battuta şehri şu şekilde tasvir etmektedir: “Sonra Tirmiz'den dönüp nehri aştıktan sonra bir buçuk gün boyunca kimsenin oturmadığı ıssız kumullarda yürüdük. Nihayet Belh şehrine vardık. Burası, ta temellerinden yıkılmış muazzam binalarla dolu harap bir yerdir. Lakin uzaktan gören biri orayı, yapılarının ihtişamından ötürü mamur bir şehir sanabilir! Geniş bir alana yayılan şehrin mescit ve medreselerinin kalıntıları bugün hala ayakta. Yapıların üstünde lazeverd [=laciverd] boyasıyla süslenmiş nakış ve çıkıntılar aynen duruyor. Halk lazeverd taşının kökenini Horasan olarak gösteriyorsa da aslında Bedehşan dağlarından çıkarılıp getirilir bu taş. Yakut-i Bedahşî denilen kıymetli taş da Bedehşan'dan gelir. Halk buna Belahşî der. İnşallah ileride anlatacağız. Bu şehri yıkan da lanet olası Tinkız'dır! Ona büyük mescidin sütunlarından birinin altında gömüt bulunduğu söylenince mabedin üçte birini yerle bir etmiştir! Oysa bu cami, dünyanın en güzel,

en geniş mabetlerinden! Ancak Mağrip ülkesinin Ribatü'l- Feth Camii, sütunlarının güzelliğinde ona denk olabilir! Bu özellikler dışında Belh Mescidi daha güzeldir."(İbn Batuta, 2004: 555).

Belh şehrinin İslam kültür ve medeniyetinde önemli bir yeri vardır. Mevlana'nın doğduğu (Kimi kaynaklara göre 1201; kimilerine göre ise 1203 veya 1207) bu şehir hiç şüphesiz o dönemlerde önemli bir ilim merkezi olup henüz Moğol istilasına uğramadığı zamanlarda camileri, sarayları, medreseleri ile etrafa ün salmış; İpekyolu üzerinde tüccarların kaynaştığı iktisadi olarak gelişmiş bir başkent idi (Can, 1995: 31). "*Ahalisinin ilim ehli edebli fıkhıta dikkat-i nazar ve derin ilimleri tetkik hevesi çok güçlü*"(Samur, 2005: 98) olarak zikredilen Belh şehrinde bir rivayete göre ilk kez kâğıt yapımına başlanmıştır. Belh'te hadis, fıkıh, tefsir, felsefe, tıp ve coğrafya alanında yetişen âlimler daha sonra Bağdat ve Dimaşk başta olmak üzere çeşitli şehirlere dağılarak İslam kültür ve medeniyetinin gelişmesine katkıda bulunduğundan "*Kubbetü'l-İslam*" ve "*Darü'l-Fıkıh*" adıyla anılmıştır (Yazıcı, 1992: 411). İslam dünyasında adını duyurmuş olan Belhli pek çok âlimden birisi ise hiç şüphesiz Bahaeddin Veled'dir.

Göç ve Anadolu'da Yükselen Değer: Bahaeddin Veled

Lakabı Sultanu'l Ulema olup bu lakabı bizzat Hz. Peygamberin kendisine verdiği dair Eflakinin eserinde menkıbe mevcuttur (Eflaki, 2012: 69; Ayrıca bkz. Can, 1995: 32-33; Gölpınarlı, 1999: 34). Muhammed Hüseyin Hatibi Bahaeddin Veled, Belh'in tanınmış ailelerinden âlim ve fazıl bir zat olan Hüseyin b. Hatibi'nin oğludur. Eflaki'ye göre annesi Aleaddin Muhammed Harezşah'ın kızı (Bu izdivaç hakkındaki rivayet için bkz. Eflaki, 2012: 67-68) Melike Cihan (Anbarcıoğlu, 1985: 135) olduğunu söylese de bunu kronolojik olarak doğrulamak pek mümkün değildir. Çünkü Bahaeddin Veled'in doğduğu tarihte Muhammed Tekiş henüz evlenmemişti (Şahinoğlu, 1991: 460). Bahaeddin Veled'in annesinin adı kaynaklarda pek zikredilmezse de ondan sadece *Anne- Mami* diye söz edilmekte ve 1200'lerde yaşadığı bilinmektedir (Lewis, 2010: 77). Küfürbaz ve kötü huylu bir kadın olarak bahsedilen annesinin ara sıra kendisini incittiği ve annesi için çok zahmet çektiği de belirtilmektedir (Şahinoğlu, 1991: 460). Bahaeddin'in; babası Hüseyin Hatibi ve onun babası Ahmed gibi aile mesleği olan hatiplikle uğraştığı bilinmektedir. Eflaki Bahaeddin Veled'in dedesi Ahmet Hatibinin yaklaşık 1088'de ölmüş ünlü Hanefi fakihi Şemsü'l Eimme-i Ebu Bekir Serahsi'nin kızı Firdevs Hatun'dan doğduğunu rivayet eder (Lewis, 2010: 76-77). Hz. Ebubekir soyundan olup Şeyh Necmeddin Kübra Hazretleri-

nin müritlerinden ve halifelerindedir (Seyyid Fazıl; 2010: 75; Can, 1995: 32). Din bakımından hürmet gören kişilerin daha ziyade Hz. Peygamberin soyuna nispet edilişi bu olmadığı takdirde hiç olmazsa Kureyş kabilesinden birine bilhassa Hz. Ebubekir veya Hz. Ömer'e nispet edilmesi de sıklıkla karşılaşılan bir durumdur (Asaf Hâlet Çelebi, 2006: 17). Mevlevi silsilenamesinin verdiği bu bilginin doğruluğu kısmen edilebilir. Zira Hz. Ebubekir'in torununun oğlunun Belh'te yerleşmesi pek mümkündür. Ancak ihtimal ki silsilenamede eksik isimler de mevcuttur. Buna rağmen sekizinci ceddinde Belhli olduğu gösterilen Mevlana'nın ailesi uzun zaman Türk memleketlerinde yaşamış ve Türkleşmiş olduğu bilinmektedir. Nitekim Mevlana da Türk olduğunu şu rubaisinde dile getirmektedir: *“Beni yabancı sanmayınız. Ben bu mahalledenim. Sizin mahalle-nizde evimi arıyorum. Her ne kadar düşman gibi görünüyorsam da düşman de-ğilim; her ne kadar Hintçe söylüyorsam da aslım Türk'tür”* (Asaf Hâlet Çelebi, 2006: 19). Ancak bazı kaynaklar O'nun Hz. Ebubekir'in soyundan geldiği rivayetini uydurma kabul etmektedir. (Gölpınarlı, 1999: 35-37)

Sultanu'1 Ulema Bahaeddin Veled Maarif adlı eserinde 600 yılı Ramazan'ın ilk günü (1203) yaşının elli beşe yaklaştığını söyler. Bu söze nispetle 546'da (1151/1152) doğmuş olduğu kabul edilebilir. (Gölpınarlı, 1999: 34). Belh'te dünyaya gelen ve iki yaşındayken babası Hüseyin Hatibi'yi kaybeden Bahaeddin Veled'in (Eflaki, 2012: 69), bazı kaynaklarda 1204 -12010 yılları arasında Vahş'ta oturduğu zikredilmektedir. Ortaçağdaki Levkend veya Lavekend ile özdeşleştirilmiş olan Vahş kenti bugünkü Tacikistan sınırları içinde olup Duşanbe'nin 65 km. güneydoğusunda Kurgan Tepe'nin 35 km kuzeydoğusunda Çin sınırının 500 km içinde kalan bir bölgedir. Bugün Ceyhun olarak bilinen fakat antik çağlarda Yunanların Oxus adını verdikleri Amuderya ırmağına karışan ana kollardan Vahşab ırmağının doğu kıyısında yer alır. Kültür veya nüfus açısından Maveraünnehir'in önemli merkezlerinden olmasa da Vahş kenti X. yy'da verimli ve bereketli idi. (Lewis, 2010: 90). Bahaeddin Veled ilköğrenimini babasının yanında yapmış daha sonra ise bu devirde cereyan eden medrese-tekke arasındaki muhalefette kendisini bulmuştur. Bilhassa bu dönemde gelişen ve ilerleyen tasavvuf cereyanının aksine felsefecilerin düşünce ve sözleri halkın anlayışının çok üzerinde olduğundan taraftar bulamamıştı. Felsefeciler ve mutasarrıflar arasında yaşanan bu anlaşmazlık ve muhalefet Harezm İmparatorluğunda da ciddi bir şekilde yaşanmıştı. Bu ortamda yetişen Bahaeddin Veled babası gibi sufi olup felsefecilerin üstünlüğünü kabul etmemiş ve Mu'tezile ve Yunan felsefe-

sine karşı çıkmış ve Yunan felsefesini okutan Fahri Razi ile husumeti ise bu şekilde başlamıştı (Anbarcıoğlu, 1985: 135).

Bir hatibin oğlu olan Fahreddin Razi fakih olmasına karşın din âlimi ve filozof olarak tanınmaktaydı. Muhtemelen devrinin Horasan'daki en ünlü din adamı idi. Şihabeddin Sühreverdi'nin hocası olan Mecdeddin Geylani'nin de öğrencisi olan Fahri Razi Aristo ve İbn Sina felsefesini reddeden bir filozoftu da (Lewis, 2010: 90). Nitekim üstün zekâsı, etkili hitabetiyle tanınan ve VI/XII. yüzyılın en büyük düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Fahreddin er-Razi, kelem, fıkıh usulü, tefsir, Arap dili, felsefe, mantık, astronomi, tıp, matematik gibi çağının hemen bütün ilimlerini öğrenip bu alanlarda eserler vermiş çok yönlü bir âlim olması hasebiyle "*allame*" unvanıyla da anılmıştır (Yavuz, 1995: 89). Bahaeddin Veled ise ruhun safiyeti için akıldan ziyade riyazet yolunu tercih ediyordu. Hakikatlere sadece ilahi cezbe sayesinde ulaşılabilir olduğunu söylüyordu. Bu görüşün temelinde ise felsefenin dayandığı akılcılıkla tasavvufun dayandığı riyazetin ayrımı bulunmaktaydı. Nitekim Bahaeddin Veled; Maarif eserinin bir bölümünde Fahri Razi, Zeyni, Harezmsah ve diğerlerine hitaben akıl yolunun hayalci âlemine koştukları ithamını yapmaktadır (Aydın, 1986: 281). Nitekim onun bunlar dışında Ferazi, Cemaleddin Hasirive Tac-i Zeyd, Amid Mervezi, İbn Kadi-yi Sıddık, Süüşemseddin Hani, Reşid Kubai ve Kadı Vahş gibi bilgin ve filozofların da ona dil uzattığı ve onlarla arasının iyi olmadığı bilinmektedir. (Eflaki, 2012: 70). Hatta Kadı Vahş onun Sultanu'1 Ulema şeklindeki imzasını fazla abartılı bulmakta tesadüf ettiği yerlerde kazıyıp sildiği zikredilmektedir (Asaf Hâlet Çelebi, 2006: 24-25). Eflaki'ye göre Sultan Muhammed Harzemşah, Fahri Razi'ye çok değer vermiştir. Yine Maarif'in IV. Cildinde Bahaeddin Veled'in Sultan ile münakaşa ettiği de mevcuttur (Anbarcıoğlu, 1985:136). Aslında Bahaeddin Veled ile Fahri Razi arasında cereyan eden mücadele bir yerde akılla ruhun mücadelesidir. Zira birisi determinist diğeri ise riyazetle saflanmış bir ruhun ilahi sezgiciliğine bağlıydı. Yani birisi kafa gözüyle diğeri ise kalp gözü ile bakıyordu. Belh'te hâkim olan ise birinci görüştü. Sultanların nezdinde kabul gören bu görüş gönül erbabını rencide etmişti (Aydın, 1986:281-282). Nitekim bazı kaynaklarda Fahri Razi ve bazı âlimlerin onu; Sultan üzerine hurûc edip tahta çıkmak istediğine dair töhmet ettiği bunun üzerine Belh'ten gitmek için Sultan'dan izin istediği (Seyyid Fazıl, 2010: 76) de geçmektedir. Harzemşah'ın Kübreviyye tarikatıyla arasının iyi olmadığı bilinmektedir. Necmüddin-i Kübra (1145-1221) birçok Sufiyane eserlerin müellifi olup Mecdüddin-i Bağdadi, Feridüddin-i Attar gibi birçok âlim yetiştiren Kübreviyye tarikatının kurucusu olup müridleri ile

Moğollara karşı yaptığı bir gazada şehit düşmüştü. Nitekim Necmeddin Kübra'nın halifelerinden Meceddeddin-i Bağdadi'nin Harzemşah'ın emriyle Ceyhun ırmağına atılarak boğulduğu kaynaklarda yer almaktadır. Bahaeddin Veled de Kübreviyye mensubu bir âlim idi ve O, felsefi düşünceye kapılıp akla değer veren bilginlerin Muhammedi yolda olmadıklarını çekinmeden vaazlarında dile getirmekte idi (Can, 1995: 33-34). Aralarında vuku bulan bu restleşme öyle bir hal almıştır ki Bahaeddin Veled bir keresinde bir vaazında: *“Ey Fahrüddin Razi, Muhammed Harzemşah ve diğer bid’atçiler! Biliniz ve haberdar olunuz ki siz rahata kavuşup yüz bin gönlü ve birçok ilahi mutluluğu bırakarak kendinizi karanlığa attınız. Bu kadar mucize ve delilleri bırakıp hayallerin ardından koşunuz. Dünyanın bu kadar cık karanlığı birçok aydınlığı size karanlık ediyor. Karanlıkların aydınlıklara gösterdiği bu üstünlük, nefsin egemenliğinden ötürüdür. Nefsin egemenliği sizi işsiz bırakıyor ve siz kötülüğe çalışıyorsunuz. İşsiz kalınca da daima kötülük ediyorsunuz. Bu nedenle karanlık, vesvese, boş hayal insanı bozan sevdalar, sapıklıklar ortaya çıkıyor. Bundan dolayı sizde akıl yabancıdır, nefis de kendi ülkesinde egemendir. Nefsin bulunduğu o ülke şeytana aittir.”* diyerek açıktan açığa onlara karşı çıkmıştır (Eflaki, 2012: 70; Asaf Hâlet Çelebi, 2006: 26). Nitekim torunu Sultan Veled’de büyük babasının Belhilerden incindiğini gönlünün onlara kırıldığını bu nedenle göç ettiğini dile getirmektedir (Can, 1995: 33-34).

Gerek Eflaki gerekse Sipehsalar onun göçüne sebep olarak Fahreddin Razi’yi gösterebilir de Fahri Razi’nin H. 606/1210’da vefat ettiği Bahaeddin Veled’in ise H.609-610 yıllarında Belh’ten ayrıldığı göz önünde bulundurulursa Bahaeddin’in Belh’i Fahri Razi nedeniyle terk ettiği görüşü pek kabul görmemektedir (Anbarcıoğlu, 1985: 136; Can, 1995: 33; Asaf Hâlet Çelebi, 2006: 27; Lewis, 2010: 93). Ancak bilinen şu ki Bahaeddin Veled felsefeye şiddetle karşı idi. Onun halifesi Seyyid Burhaneddin’de Mevlana ve Şems de felsefe aleyhtarıydılar (Gölpınarlı, 1999: 40). Buna karşın Fahri Razi’nin fikirlerini ve görüşlerini benimsemiş olan Harezimşah ve Belh’in bazı bilginlerinin; görüşlerini hiç çekinmeden dile getiren bu zattan çekindikleri Sultanu’l Ulema’nın ise herhangi bir fitneye sebebiyet vermemek adına bu göçe karar verdiği de zikredilmektedir (Can, 1995: 34). Muhammed Harzemşah’ın sükûnetle bu meseleyi halletmek istediği Fahri Razi ile bunu kararlaştırdıkları da kaynaklarda geçmektedir. Nitekim bir sabah hükümet adamlarının müstehzi bir tavırla kale kapısının anahtarlarını getirdiklerini görür. Bu adamlar: *“Bir postta iki sultan yaraşmaz ve bir ormanda iki arslan bağdaşmaz. Eğer kendileri memlekette saltanat sürmek hava-*

sında ise işte kalenin anahtarları. Saltanatları mübarek olsun!” diyorlardı. (Asaf Hâlet Çelebi, 2006: 26-27). Sultanın elçisi vazifesini yerine getirdikten sonra Bahaeddin Veled elçiye: *“İslam Sultanına selam söyle, bu dünyanın fani ülkeleri, askerleri, hazineleri, taht ve talihleri padişahlara yaraşır. Biz dervişiz, bize ülke ve saltanat uygun düşmez.”*(Eflaki, 2012: 71) diyerek kendisine verilen vazifeyi anlamış büyük bir soğukkanlılıkla son bir vaazda bulunup kendisiyle beraber gidip gitmemekte taraftarlarını serbest bırakmıştır (Asaf Hâlet Çelebi, 2006: 26-27). Sultanu’l-ulema’nın bu son vaazında Harezmi Sultanına iyi donatılmış, çekirge gibi dünyaya yayılan hiddet ve gazaptan yaratılan Tatar ordusunun Horasan ülkesini zapt edeceği, Belh ahalisine ölümün acı şerbetini tattıracağını ve O’nun da Rum ülkesinin sultanının elinde öleceğini söylediği rivayet olunur (Eflaki, 2012: 73). Sultanu’l-ulema’nın torunu bu göç hadisesini şöyle nakledecektir: *“Bahaeddin Veled Belhlilerden incinince o ebedi padişahın gönlü onlara kırılınca Tanrı’dan; ey kutupların ulu padişahı diye ona nida geldi. Mademki bunlar seni incittiler, tertemiz gönlünü kırdılar, sen de bu düşmanların arasından çık da ben onlara azap edeyim, bela getireyim. Tanrıdan bu hitabı duyunca hisim ipliğini eğirdi, Belh’den Hicaz’a hareket etti. Daha yoldayken o sırrın eserinin zuhur ettiğine dair haber geldi. Tatarlar onlara saldırmış İslam ordusu bozulmuştu. Belhi almışlar, o kavimden sayısız adam öldürmüşlerdi. Kabe’den Rum iline geldi, Rum ülkesi halkının da rahmete ulaşmasını diledi. Bütün Rum ülkesi içinde Konya’yı seçti, orayı yurt edindi.”*(Gölpınarlı, 1999: 42). Müridleri ve halifelerini de yanına alarak Belh’ten ayrıldığında Bahaeddin Veled’in yanında Belh emirinin kızı olan refikası Mü’mine Hatun, büyük oğlu Aleaddin Muhammed ve küçük oğlu Celaleddin Muhammed bulunmaktaydı (Can, 1995: 34). Üç yüz deve yükü değerli kitap, dostların ev eşyası, yol azığı ve onları taşıyacak hayvanlar hazırlandıktan sonra kırk olgun müftü ve bilgisini uygulayan zahit onun üzengisinin yanında hareket etmiştir (Eflaki, 2012: 72). Bahaeddin Veled’in hacca gitmek bahanesiyle Belh’ten ayrılışı bazı kaynaklarda 608 (1211) (Asaf Hâlet Çelebi, 2006: 26-27) bazı kaynaklarda ise H.610 veya 617-618 olarak gösterilmektedir (Can, 1995: 34). Sultan Veled kafilenin göç yolu üzerinde bulunan Bağdat’tan ayrılmak üzere iken Belh şehrinin Moğollar tarafından istila edildiği haberinin buraya ulaştığını bildirmiş; bu istilanın ise 617/1220’de gerçekleştiği hesap edilirse Belh’ten ayrılış tarihi olarak 616/1219 tarihi de makul görülmektedir (Karaismailoğlu, 2005: 16-17). Bu sıralarda Bahaeddin Veled 53, büyük oğlu Aleaddin 7, küçük oğlu Celaleddin ise 3 yaşlarında idiler (Asaf Hâlet Çelebi, 2006: 27). Eflaki ise Mevlana’nın bu sırada 5 ya-

şında olduğunu söylemektedir (Eflaki, 2012: 73). Sipahsalar'a göre Bahaeddin Veled ulema kıyafeti giyer ve devlet hazinesinden (Beytü'l-Mal) sabit bir maaş (Mersûm) alırdı. Şeriata uygun biçimde gösterişsiz bir hayat sürer vakıftan asla hiçbir şey kullanmazdı. Horasan'ın her yerinden âlimler çeşitli müşkül konularında O'nun fetvasını almak için buraya akın ederdi. İki namaz arasında (Beyne'l-Salateyn) herkese açık sınıflarda fıkıh dersi verirdi. İkinci namazından sonra ise talebelerine ma'arif ve hakikat öğretirdi. Pazartesi ve Cuma günleri ise bütün halka vaaz ve nasihat ederdi (Lewis, 2010: 82).

Kervan Belh'ten ayrıldıktan sonra ilk durak olarak devrin en mühim irfan merkezlerinden olan Nişabur'a uğramış ve Sultanu'l-ulema burada Kübreviyye tarikatına mensup Feridüddin-i Attar ile görüşmüştür. Feridüddin O'nun Nişabur'a gelişini haber alır almaz onların yanına gelmiş; burada daha küçük yaşta olan Mevlana'ya meşhur eseri olan Esrarnameyi armağan olarak vermiştir (Asaf Hâlet Çelebi, 2006: 28; Can, 1995: 34). Feridüddin Attar'ın Bahaeddin Veled'i karşılaması ve eseri Esrarnameyi Mevlana'ya hediye edip babasına “*Çabuk ol senin bu oğlun dünyanın yanma kabiliyeti olan kişileri ateşe verecektir.*” diyerek geleceği haber vermesi ile ilgili anlatılan rivayet tarihi olarak mümkün olsa da bazı kaynaklarda bu rivayetin ilk kaynaklarda yer almayıp sonrasında Bahaeddin Veled'i yüceltmek, Attar'ın kerametini ispat etmek ve dikkatleri Mevlana'ya çevirmek için düzenlenmiş olduğunu dile getirmektedir (Şahinoğlu, 1991: 461). Mevlana'nın 616 (1219)'da tkr. 12 yaşlarında Nişabur'da Attar'la görüşmüş olması imkânsız değildir. Ancak dönemin ilk kaynakları kabul edilen Eflaki, Sipehsalar gibi eserlerde bu hadiseden bahsedilmese de Devletşah ve Cami'nin verdikleri bu bilginin de kaynağı zikredilmez. Buna karşın Mevlana'nın Attar'a derin bir hürmet gösterdiği ve ona sarsılmaz bağlarla bağlı olduğu muhakkaktır. Mevlana, Attar hakkında şunları söylemektedir: “*Attar ruh bûd Senai dü çeşm-i ü; Mâez pey-i Senai vu Attar âmedim/ Attar ruh idi, Senai de onun iki gözü. Biz Senai ile Attar'ın ardından geldik.*” (Attar, 2015: 20-21)

Kafile Nişabur'dan sonra Bağdat'a, Hicaz'a, Halep'e ve Şam'a geçmiştir. (Anbarcıoğlu, 1985: 136). Bağdat'a vardıklarında bir cemaat: “*Bunlar kimlerdir? Nereden gelirler, nereye giderler?*”, diye sorar. Bahaeddin Veled bunun üzerine: “*Minellahi ilellahi vela havle vela kuvvete illa billah!*” yani “*Allah'tan geldik, Allah'a gideriz. Allah'tan başka kimsede değiştirici güç ve kuvvet yoktur*” cevabını verir. Bu cevabı alanlar Şihabeddin Sühreverdi'nin huzuruna gelip bu olayı naklettiklerinde O: “*Bu Bahaeddin Veled-i Belhi'den başkası değildir.*” deyip karşılamaya çıkmıştır (Seyyid Fazıl, 2010: 76; Eflaki: 2012: 74; Can,

1995: 35). Birbirleriyle karşılaştınca Sühreverdi katırından inip nezaketle Baha Veled'in dizlerinden öpmüş onları dergâhına davet ettiğinde ise Bahaeddin kabul etmeyip: “*Mevaliye medrese mübarektir*” diyerek Mustansırıyye medresesine inmiştir (Eflaki, 2012: 74). Şeyh Şihabeddin'in kendi eliyle O'nun bineğini çektiği de rivayet edilmektedir (Seyyid Fazıl, 2010: 76). Ancak bu bilgi de şüpheli görünmektedir. Zira Mustansırıyye Medresesi 625'te (1228) temeli atılarak yapımına başlanmış ve 630'da (1233) tamamlanmış ve Halife Mustansır-billah'ın da iştirak ettiği bir merasimle 5 Recep 631'de (6 Nisan 1234) açılmıştır (es-Sakkar ve Bozkurt, 2006: 121). Bağdat'ta bulunduğu sırada Halife ona yardımcıda bulunmak istemiş ve üç bin Mısır dinarı altın göndermişse de Bahaeddin Veled bu hediyeyi “*haramdır, şüphelidir*” diye kabul etmemiştir. Halife onu bizzat ağırlamak sarayda misafir etmek istemişse de O, halifenin bu isteğini de kabul etmemiştir. Zira halifenin bulunduğu makamın manevi değerini düşünmeden daima içki içtiğini, şeriata aykırı hareketlerde bulunduğunu duyduğundan böyle bir zatın sarayında misafir olmak veya gönderdiği altınları kabul etmenin bir sufiye yakışmayacağı görüşünde idi. (Can, 1995: 35). Öyle ki halifenin yüzünün dahi görülmeye layık olmadığını söylediği rivayet olunur hal böyle iken Halife Bahaeddin Veled'i mutlaka görmesi gerektiğini Sühreverdi ise onun yüzünü ancak Cuma vaazında camide görebileceğini söylediğini yazar Eflaki (Eflaki, 2012: 75). Bağdat şehrinin en büyük camiinde verdiği vaaz çok ihtişamlı idi. Halife dâhil sayısız mü'min camiye doldurmuştu. Öyle ki oturacak yer kalmamış pek çok kişi ayakta onu dinlemişti. Belh'ten göç eden bu ünlü Türk velisinin fasih bir Arapçayla verdiği vaaz Halife dâhil herkesi büyülemiştir. O verdiği vaazda O'nu dinleyen müminlerin gönül kabesini ziyaret etmiş, onları İslam'ın başına gelen felaketlerden haberdar etmek suretiyle de onları uyarmıştı. Terk edip geldiği güzelim Belh şehrinin Moğolların ayakları altında çiğnendiğinden, Harezm hükümdarı Sultan Tekiş'in perişan edildiğinden bahsetmişti (Can, 1995: 35). Eflaki'nin kaydına göre Bahaeddin Veled vaazında Halifenin yüzüne karşı yaptıklarının dinle uyuşmadığını, hatalarını söyledikten sonra Moğol askerlerinin gelip onu işkencelerle öldüreceğini söylemişse (Eflaki, 2012: 76) de bu bilginin de doğruluğu tartışılır. Zira Bahaeddin Veled'in Bağdat'a geldiği ve Cengiz'in Belh'i kuşattığı sıralarda Halife Ebu Abbas Ahmed en-Nasır Lidinillah olmalıdır. Hâlbuki Moğol kuşatması sırasında Hülagü tarafından öldürülen halife el-Mu'tasım Billahtır (Eflaki, 2012: 76 dn). Bilinen şu ki Bağdat'ta Halife dâhil herkesi kendine hayran bırakan bu gönül ehli zat; kendisinin Bağdat'ta yerleşmesi istenmişse de bunu kabul etmemiş ve halifeler şehrinde üç

günden fazla kalmamıştır. Bağdat'ta üç gün kaldıktan sonra yine Mekke'ye hareket etmiş orada hac farızasını yerine getirdikten sonra Medine-i Münevvere'de Hz. Peygamber'in mübarek kabrini ziyaret etmiş oradan yoluna devam ederek Kudüs'e varıp Mescid-i Aksa'yı ziyaret ederek oradan Şam şehrine daha sonra ise Halep'e oradan da bir dönem Rum diyarı olarak adlandırılan Anadolu'ya geçmişlerdir (Can, 1995: 35-36). Şam'a uğradıklarında Muhyiddin-i Arabi ile görüştükleri ve Bahaeddin Veled'in yanında oğlu Mevlana Celaleddin Şeyhü'l Ekber'in yanından çıkarken Arabi'nin Mevlana'ya bakarak "*Subhanallah! Bir deniz bir gölün arkasına düşmüş gidiyor...*" dediği de rivayet olunur (Asaf Hâlet Çelebi, 2006: 28).

Erzincan'a geldiklerinde orada İsmetiye hangâhına inmişlerdir. Sultan Aleaddin'in halası ve Said Fahreddin'in zevcesi Tac-ı Melek hatun onlara çok hizmet etmiştir. Orada yerleşmelerini rica etmişse de kabul etmediler (Seyyid Fazıl, 2010: 76). Erzincan o dönemde Mengücekoğullarının başkenti idi. Mengücek sultanı Fahreddin Bahremşah ve karısı İstemi Hatun onu karşılamak için Erzincan yakınlarındaki Akşehir kasabasına kadar gelip kabileyi burada karşıladılar (Asaf Hâlet Çelebi, 2006: 28; Eflaki, 2012: 79). Sultan onları sarayda misafir etmek istemişse de Bahaeddin Veled bunu kabul etmeyip oradaki bir medresede misafir olmuştur. Fahreddin Bahremşah ilmi ve âlimleri seven onları gözeten bir zat idi (Can, 1995: 36). Erzincan'a gelinceye kadar yaklaşık yedi yıl gezdikleri nakledilmektedir. (Asaf Hâlet Çelebi, 2006: 28). Dört yıl burada kaldıktan sonra (Eflaki, 2012: 81); Rum diyarına (Seyyid Fazıl, 2010: 76); o dönemde şiddetlenen Moğol tehlikesinden biraz daha uzak bulunan Anadolu'ya doğru yola çıktılar (Anbarcıoğlu, 1985: 136).

XIII. yy. İslam dünyasını kökten sarsan olay hiç şüphesiz Moğol istilasını olmuştur. Bu istila hareketi beraberinde göçleri getirecek ve bu durumdan kaçanların ise en güvenli yer olarak düşünülen Anadolu'ya akınlarını artıracaktır (Aydın, 1986: 285). Böylesi bir yıkıcı dönemde Selçuklu hükümdarları bir yandan bu dış sıkıntıyı bertaraf etmek için uğraşırken içte ise prenslerin kavgaları ile yıpranmaktaydı. Bu siyasi karışıklık ortamında I. Aleaddin Keykubat dönemi hiç şüphesiz siyasi, askeri ve iktisadi bakımdan sönmeğe üzere olan bir mumun kısa bir zaman parlaması gibi, yıkılmak ve çökmek üzere olan bir imparatorluğun parlak devrini yaşamaktaydı (Can, 1995: 14-15). Erzincan'dan sonra Sivas-Kayseri-Niğde yoluyla kabile bugünkü adı Karaman olan Larend'e'ye gelmiştir. Nitekim Larend'e'ye gelmekte olduğu haberi birkaç gün önceden duyulmuş; Larend'e emiri faziletli hak aşığı zat olan Musa Bey şehrin ileri gelenleriyle birlikte yaya

olarak şehrin dışında onları karşılamıştır. (Can, 1995: 36) O ilin su başısı ve hakimisi olup çok kahraman, temiz ve sadık bir Türk olan Emir Musa (Eflaki, 2012: 80) sarayına gelmesi için ısrar etmişse de Bahaeddin Veled kabul etmeyip: “*Bize saray değil medresede oturmak gerekir*” diyerek bu isteği geri çevirmiş ve geçici olarak bir medreseye geçen Sultanu’l-ulema için Emir Musa derhal bir medrese yapılmasını emredecektir. Hiç şüphesiz Sultanu’l-ulema burada olmaktadır memnundur. Nitekim oğlu genç Mevlana’da babasının yanında bilgisini derinleştirmekteydi (Can, 1995: 36-37). Larend’e vardıklarında ise Mevlana on sekiz yaşlarındadır (Asaf Hâlet Çelebi, 2006: 29). Larend’de iken oğlu Muhammed Celaleddin’i Belh şehrinde onunla göçüp gelen en gözde müridlerinden olan (Can, 1995: 37) Şeyh Şerafeddin-i Semerkandi’nin kızı Gevher Hatun ile evlendirmiştir (H.622/1225) ki bu sırada Mevlana 18 yaşında idi. H. 623’te ise oğlu Sultan Veled dünyaya gelmiştir. (Anbarcıoğlu, 1985: 136; Ayrıca bkz. Eflaki, 2012: 81; Seyyid Fazıl, 2010: 76; Can, 1995: 37). Bu izdivaçtan kısa bir süre sonra Sultanu’l-ulema’nın eşi Mü’mine hatun vefat etmiştir. Mü’mine Hatun’un vefatını ise büyük oğlu Aleaddin Muhammed takip etmiş; çok geçmeden Mevlana’nın kayın validesi Şerefüddin Lala’nın refikası da vefat etmiştir. Bu kayıplardan sonra ise Mevlana’nın iki erkek çocuğu olmuş Mevlana ilk oğluna babasının adını (Sultan Veled); ikinci oğluna ise ağabeyinin adını (Aleaddin Çelebi) koymuştur (Can, 1995: 37). Uzun bir süre Karaman’da kalan Bahaeddin Veled’in burada kalmasına gönlü razı olmayan Alaeddin Keykubat; emir Musa’ya haber göndererek Belhli büyük velinin yolunu kesip onu Karaman’da tuttuğu için kendisine gücendiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Emir Musa Sultanın üzüntüsünü Bahaeddin Veled’e haber verdiğinde Bahaeddin Veled Sultan’a gidip vakit geçirmeden her şeyi anlatmasını tavsiye etmiş; bunun üzerine vakit kaybetmeden Konya’ya giden Emir Musa Sultanu’l Ulema’nın kendi isteği ile Larend’de kaldığını kendisinin hiçbir suçu olmadığını Sultan’a bildirmiştir. Sultan bunun üzerine: “*Sultanu’l-Ulema hazretleri zahmet eder de bizim Konya’mıza şeref verirse bundan çok sevinirim. Onun kulu ve müridi olur gösterdiği hak yolunda yürürüm. Konya şehri sultanı ve emirleri ile onu beklemektedir.*” diyerek bilginler sultanını Konya’ya davet etmiştir (Eflaki, 2012: 8-82; Can, 1995: 38).

Selçukluların başşehri Konya’da hüküm süren Sultan Aleaddin Keykubat, Bahaeddin Veled’i Konya’ya davet etmiş ve Sultanu’l-Ulema bu davet üzere Konya’ya gelerek burada yerleşmiştir. Bahaeddin Veled Konya ovasına vardığında Sultan, bütün erkânı ve ileri gelenleriyle karşılamaya çıkmış; O’nu gördüğünde

atından inip el öpmüş ve birkaç adım Sultanu'ı Ulema'nın atının önünde yürümüştür. Nihayet Bahaeddin Veled'in ısrarla atına binmesini istemesi üzerine Sultan atına binmiş; büyük bir ikram ve ihtiramla şehre getirmiştir (Seyyid Fazıl, 2010:76; Can, 1995: 39). Güzel bir bahar mevsiminde Konya surları dışında karşılaşan bu iki büyük sultandan biri çökmek üzere olan bir devleti yeniden canlandıran, zaferler kazanan, kaleler zapt eden devrin en büyük sultanı Aleaddin Keykubat; diğeri ise bilgisizlikle, İslami olmayan inançlarla savaşıyor, insanlık, fazilet ve iman örneği, fikri ve imanı uğruna ihtiyari gurbete katlanan bilginler Sultanı Bahaeddin Veled idi. Sultan bu aziz misafirini sarayında ağırlamak istemişse de her yerde olduğu gibi burada da bunu kabul etmeyerek: *“Ey kudretli Sultan, niyetinizi anlıyorum. Fakat imamlara medrese, şeyhlere dergâh, emirlere saray, tüccarlara han, gariplere ise Kervansaray yaraşır. Müsaade buyurunuz biz de medreseye inelim”* ricasında bulunmuş, Sultan da daha fazla ısrar etmeyerek onu şehrin en büyük medresesi olan Altun Aba medresesine misafir etmiştir (Eflaki, 2012: 83;Can, 1995: 39). Sultan Aleaddin bu büyük âlime bağış ve ihsanlarda bulunmak istemişse de Sultanu'ı-ulema bunu nazik bir şekilde: *“Bizim dünya malında gözümüz yoktur. Dedelerimizin gaza suretiyle elde ettikleri dünyalığımız bitmedi. Onlar bize yeter. Hakkımız olmayan şeyleri Sultanımız bize göndermesin.”* diyerek geri çevirmiştir. (Can, 1995: 39). Sultanu'ı Ulema'nın torunu seneler sonra İbtidamesinde Konya'ya gelen dedesinden bahsederken şöyle diyecektir: *“Kadın, erkek, çocuk, yaşlı, genç bütün ahali ona yöneldi, açıkça onun kerametini gördüler. Ondan nice nice sırlar işittiler. Himmetinden feyzinden yüceldiler. Hep ondan ve onun büyüklüğünden bahsettiler. Birkaç gün böyle geçti. Sonra büyük, küçük, kadın erkek ona mürid oldular. Çok zaman geçmeden Sultan Aleaddin kumandanlarıyla beraber büyük bir hürmetle gelip onu ziyaret ettiler. Sultan Aleaddin onun nurlu yüzünü görünce aşkla, sıdk ile ona mürid oldu. Onu vaazını işitince onun hayranı olup gönlünde canında ona yer verdi. Ondan nice nice kerametler gördü. Kendi gönlünde ondan birçok alametler buldu.”*(Can, 1995: 40). Anlatılır ki Konya'ya geldiğinden birkaç gün sonra Sultan Aleaddin sarayda büyük bir tören hazırlatıp orada bulunanların huzurunda Sultanu'ı-ulema'ya hitaben: *“Ey din padişahı, düşündüm ve bir karara vardım. Bugünden itibaren dedelerimden bana miras kalan tahtı size terk ediyorum. Bundan sonra siz Sultan ben de kulunuz olacağım. Görünen maddi alemle görünmeyen manevi alemin sultanlığı sizdedir.”* demiş; bilginlerin sultanı bu sözler karşısında ayağı kalkıp onu kucaklayıp gözlerinden öperek: *“Ey melek huylu mülk sahibi hükümdar; sen dünya ve ahiret mülkünü kendine mal ettin*

bunda kimsenin şüphesi yok. Sen tahtında rahatça otur. Biz bu dünya malına çoktan gözlerimizi kapamışız. Şimdi Allah'a kulluk ediyor, onun emirlerini yerine getirmeğe çalışıyoruz.” demiştir (Eflaki, 2012: 83; Can, 1995: 40).

Emir Bedreddin Gevhertaş'ın yaptırdığı Hüdavendigâr Medresesi'nde ders vererek ömrünün sonuna kadar burada kalmıştır (Anbarcıoğlu, 1985: 136). Sultanu'l-ulema'nın Altun Aba medresesinde kendisine ayrılan bölümü ailesi ile kaldığından ona yetmese de edepten bu durumu kimseye açmamaktadır. Bir gün Aleaddin Camiinde vaaz ederken caminin tıklım tıklım olduğu bir anda saray ustası ve sultanın lalası olup aynı zamanda Bahaüddin Veled'in müridi olan Emir Bedrüddin Gevhertaş büyük veli için bir medrese yaptırmaya karar vermiş; vakit geçirmeden şehrin en güzel yeri olan Sultan Köşkü civarında bir medrese inşasına başlayıp birkaç ayda tamamlamıştır. Sultanu'l-ulema da bu medreseye taşınmıştır (Can, 1995:40-41). Özellikle Şehabeddin Sühreverdi'nin maneviyat sohbetleriyle olgun bir tasavvuf atmosferi içinde yüzen Aleaddin Keykubat'ın sarayı Bahaeddin Veled'in “*Ötelerin ötesinden*” yapılan sohbetlerle de tamamlanıyordu (Aydın, 1986:282). Sultanu'l-ulema'ya gönülden bağlı olan Sultan Aleaddin onu hayranlıkla şöyle övmektedir: “*Heybetinden gönlüm tir tir titriyor; yüzüne bakmaktan korkuyorum. Bu eri gördükçe gerçekliğim, dinim artıyor. İyice inandım ki o cihanda nadir bulunan ve eşi benzeri olmayan bir Allah dostudur.*” (Hidayetoğlu, 2005: 20).

H.628/M.1230-1231'de vefat ettiğinde Fatma adında bir kızı ve Aleaddin ile Celaleddin adında iki oğlu vardı. Maarif'te çocuklarından yer yer söz etmekle birlikte zevceleri Bibi Alevi ve Gevher Hatun'dan bahsetmemektedir. (Anbarcıoğlu, 1985:136). Konya Hisarının dışında Mevlana Celaleddin'in türbesinde medfun olan Bahaeddin Veled'in yüksek kabrinin sandukası kaz ağacından yapılmış olup; havassın ve avamın ziyaretgâhlarındandır (Seyyid Fazıl, 2010: 77). Rivayet olunur ki Selçuklu Sultanı Konya Kalesi'nin doğusundaki saraya ait gül bahçesini Bahaeddin Veled'e tahsis etmişti. Bir gün Sultanu'l Ulema buradaki küçük bir tepeyi işaret ederek: “*Benim ve torunlarımın mezarları burada olacaktır. Bundan sonra burası can ve gönül bahçesi erenler makamıdır.*” demiştir. Nitekim vefat ettiğinde oraya defnedilmiştir. Vefatından bir sene sonra Sultanu'l-ulemanın üstüne kerpiçten basit bir türbe yapılmıştı. Daha sonraları Selçuklu vezirlerinden Muinüddin Pervane (ö.1277) bu mütevazı türbenin yerine bilginlerin sultanının şanına layık büyük bir türbe yaptırmak için Mevlana'ya müracaat ettiğinde aralarında şu diyalog yaşanır: Mevlana vezire şöyle sorar: “*Şu kâinatı kucaklayan gök kubbeden daha yükseğini daha büyüğünü yapabilir misin?*” Ve-

zir cevap verir: “*Hayır*” O zaman Mevlana şöyle der: “*O halde yenisini yapmaya zahmet buyurmayınız.*” (Can, 1995: 41-42). Bugün görülen ihtişamlı türbe Mevlana’nın vefatından sonra yaptırılmış olup Sultanu’l-ulema da dâhil Hz. Mevlana’nın en yakınlarının mezarını içine almış bulunmaktadır. Bugün Sultanu’l-ulema’nın mezarı üstünde bulunan ve Selçuklular devrinin en güzel ağaç oyması sanat eserlerinden sayılan yüksek ahşap sanduka Kanuni zamanına gelinceye kadar Hz. Mevlana’nın üzerinde bulunuyormuş. Kanuni devrinde bu yüksek ahşap sanduka Mevlana’nın mezarı üstünden alınarak babasının mezarı üstüne konmuş, Mevlana’ya da daha az yüksek mermer ve üzeri puşideli bir sanduka yaptırmıştır. Yoksa zannedildiği gibi Sultanu’l-ulema Mevlana gelince onun ilmine ve fazlına hürmeten ayağı kalkmış değildir.(Can, 1995: 42). Malatya, Erzincan, Larende (Bugünkü Karaman)’ye uğrayan Bahaeddin burada dört yıl (bazı kaynaklarda 7 yıl olarak geçer. Bkz; Asaf Hâlet Çelebi, 2006: 29) kaldıktan sonra Konya’ya yerleşmiş (Anbarcıoğlu, 1985: 136); yaşı seksen beşi geçmiş olarak Konya’ya geleli iki yıl olmuşken 1231 senesi kış mevsiminde birden bire hastalanıp hastalığının üçüncü günü (18 Rebiülahir 628/12 Ocak 1231) burada vefat etmiştir. Sultan Veled dedesinin vefatını şöyle anlatmaktadır: “... *Sultanu’l Ulema’nın cenazesi götürülürken kıyamet kopmuş gibi idi. Kadın, erkek herkes kanlı gözyaşları döktüler. Bilginler, emirler, başları açık olarak Sultanla beraber cenazesinin önüne düştüler. Sultan üzüntüsünden bir hafta tahta oturmadı.*” Selçuklu sarayında Sultanu’l-ulema’nın vefatı hasebiyle kırk gün matem tutulmuş; Sultan ve emirler sarayda kırk gün atlarına binmemişlerdir. (Can, 1995: 41). Sultan yedi gün boyunca sarayından çıkmamış, tahtı bırakıp hasırda oturmuş ve taziye törenini bitirmişti. Tam kırk gün kalenin Cuma mescidinde hatimler indirterek halka sofralar verilmiş, fakirlere adaklar adanmıştır (Eflaki, 2012: 85).

SONUÇ

Her göç olayı bir hasreti de beraberinde getirir. Bu özlem sadece ana vatan hasreti değil insan rahatının, duyulan gönül huzurlarının alışılan dostların sevgililerin de bir arayışıdır (Aydın, 1986: 282). Yıkıcı Moğol felaketinden canlarını kurtarabilenler doğup büyüdüğü toprakları terk edip daha güvenli yer arayışı içerisine girmişleridir. Batı Türkistan’ın bilim, düşünce ve sanat adamlarından kaçabilenler ise ağırlıklı olarak Anadolu, Suriye, Hint Yarımadası ve diğer yerleşim merkezlerinde Türk-İslam medeniyetinin gelişmesine katkı sağlamışlardır (Yuvalı, 2017: 73). Moğol istilasının bir sonucu olarak gerçekleşen göçlerin

akabinde Anadolu; Türkistan âlimlerinin, Horasan erenlerinin, Azerbaycan filozof ve kelamcılarının yanı sıra “*gönül erlerini*” de tekke ve zaviyeleriyle Anadolu’ya akın eden kırık kalpli, gözü yaşlı uzak diyarlardan kopup gelen bu göçmen kitlesine sahip çıkacaktır. Bu durum hem medrese ruhunu hem de tasavvuf ruhunu Anadolu’da yeniden canlandıracak, bunun yanı sıra Kalenderilik, Batnilik vs. adı altında Anadolu’ya akın eden bu göçmen seli bu coğrafyada yeni bir kültür de meydana getirecektir. Dünyaya önem vermeyen bu ahlak ve hayat felsefesi Moğol istila ve tahribatından kaçıp Anadolu içlerine kadar gelen bu Türk boylarında güven telkin edecektir. (Aydın, 1986: 285).

XI.yy’dan XIII.yy’a Mevlana’nın asrına kadar İslam aleminde tarikatlar teşekkül etmeye başlamış; bu asırdan sonra ise tarikatlar her sahada önem kazanmıştı. (Can, 1995: 22). Şeyh Ebu Said ile başlayan Hâkim Senai (ö.546/1151) ve Feridüddin-i Attar (ö.617/1220) ile gelişen sufilik cereyanı bilhassa XIII. yy’da Anadolu’da pek yaygın bir hal almıştı. Zira Moğol istilasından kaçıp gelen Fahrüddin-i Iraki (ö.686/1286), Necmüddin Daye (654/1253) ve Evhadüddin-i Kirmani (635/1237) gibi tanınmış şair, alim ve şeyhlerin Anadolu’ya sığınmaları Şeyh-i Ekber Muhyiddin-i Arabî’nin (638/1240) üvey oğlu Sadruddin Konevi Hazretleri (673/1247) Anadolu’da Ekberiyeye tarikatının yayılmasına gayret sarf etmiş ise de daha sonraları Bahaüddin Veled’in oğlu Mevlana Celaleddin’den sonra kurulan Mevleviyeye karşısında pek tutunamamış, daha ziyade Şam bölgesinde yayılmıştır. Sultanu’l Ulema Bahaeddin Veled ise Feridüddin-i Attar ve Necmeddin Daye gibi Kübreviyeye tarikatına mensub idi. O dönemlerde Rifaiyye tarikatı da Anadolu’da pek yaygındı. Anadolu’nun şarki kısmında ise Kadiriyye yaygın bir tarikattı (Can, 1995: 29). Bunlardan başka Babailer, Kalenderiler, Haydariler, Melamiler’in yanı sıra Mu’tezile mensupları da hala mevcut idi (Can, 1995: 30; Gölpınarlı, 1999: 20). Yine o dönemlerde Ahmedilik denilen yılanlarla, akreplerle ve ateşle oynayarak kendilerine şiş batırmak gibi tuhaf adetlerle halkı çeken Rifaî tarikatı da mevcut idi (Gölpınarlı, 1999: 19-20). Bu ortamda yetişen Sultanu’l-ulema’nın oğlu Mevlana Celaleddin de babasının izinden yürümüş; Belh’ten getirdiği duygu ve düşünce yapısına çocukluğundan beri teneffüs ettiği tasavvuf veçhesini eklemiş böylelikle de Türk insanının muhtaç olduğu duygu ve düşünce kalıpları içinde devrinin ve sonrasının insanlarına yaşama sevinci sunmaya devam etmiştir (Aydın, 1986: 286). Hiç şüphesiz Mevlana’nın yetiştiği XIII. asır Anadolu Selçukluların da en kötü dönemidir. Zira I. Gıyaseddin Keyhüsrev’in savaşta öldürülmesi üzerine yerine geçen I. İzzeddin Keykavus’un zamanı kargaşa ve savaşlarla dolu idi. Ondandan sonra başa geçen

Aleaddin Keykubat dönemi ise Moğol akınlarıyla yıpranan İmparatorluğun yıkım devrinin en parlak yıllarıdır. Aleaddin Konya ve Sivas kalelerini tamir ettirmiş, Alaiye'yi almış, Moğollara karşı halifeyi korumak için Musul'a asker yollamış ve Moğolları bir hayli yormuş olan Celaleddin Harzemşah ile savaşmış, kısacası yıkılmak üzere olan imparatorluğa bir nebze de olsa rahat nefes aldirmiştir. Harezimlilerin bir Moğol kervanını yağma etmeleri ve Moğol elçilerini öldürmeleri zaten doğuyu almış ve oralarda işleri kalmamış olan Moğolların batıya akınlarını hızlandırmış; Harezm ve ardından Irak'ın istilasını Anadolu'yu da tehlikeye sokmuştu. Nitekim Harezimlilerin bir kısmının Anadolu'ya göçmesi ise Moğolların bu coğrafyaya akınlarına hız vermiştir. Sivas'a kadar gelen Moğollar şehri yakıp yıkmış bulduklarını yağma etmişler Selçuklu ordusu yetiştinceye kadar çekilip gitmişlerdi. Ordu ise Moğolları bulamayınca onlarla bir olan Gürcülerin ülkelerine dalıp oraları harap etmiştir. Bu sıralarda Moğollardan kaçan ve Ahlatta oturan Harezimlileri Sultan Aleaddin Erzurum ovasına yerleştirmiş bunu haber alan Moğollar ise buraya yürüyüp bunların bir kısmını kılıçtan geçirmişlerdir. 1242'de Baycu kumandasındaki Moğol ordusunun Erzurum'a gelip şehri alması ve halkı kılıçtan geçirmesi üzerine Selçuklular Köseadağı'na varmış Sultan Gıyaseddin de Moğollara hücum etme fikrini benimsediğinden 26 Haziran 1243'te (6 Muharrem 641) Selçuklu ordusu Köseadağ'da Moğollar karşısında korkunç bir yenilgiye uğramıştır (Gölpınarlı, 1999: 3-4).

Bahaeddin Veled Belh'te rekabetle karşılaşmış ve hiç şüphesiz önemli kişilerin husumetini çekmiş olmasına karşın Anadolu'ya geldiğinde bilhassa Aleaddin Keykubat'ın ilgi ve teveccühünü kazanmıştır (Anbarcıoğlu, 1985: 146). Sultanu'l-ulema gerek akli ve nakli ilimlerde gerekse hal ilminde büyük ve haklı bir öneme haiz bir şahsiyet olarak tarihte yer etmiştir. Konya'da oldukça şöhret olan Sultanu'l Ulema'ya Sultan Aleaddin Keykubat'ın lalası Emir Burhaneddin Gevhertaş dahi mürid olmuş ve bir medrese yaptırmıştı. (Gölpınarlı, 1999: 43). Altmışlarına merdiven dayamış olarak köklerini geride bırakıp Orta Anadolu'ya göç eden bu büyük âlim 1231'de Konya'da vefat ettiğinde burada Kelam eğitimi veren bir medresede kendisine mürid çevresi oluşturmuş ve genç Celaleddin'i de kendisinden sonra onların başına geçecek ve vaizlik yapacak şekilde eğitmişti.

Bahaeddin Veled'in hayatıyla ilgili olaylara dayanan bilgilerin büyük bir bölümü kendi eseri olan Maarif'ten çıkarılmıştır (Lewis, 2010: 74-75). Bahaeddin Veled'in eseri olan Maarif meclislerindeki takrirlerinin vaaz ve nasihatlerinin bizzat kendisi tarafından bir araya getirilmesiyle meydana gelmiştir. Tasavvufi, ahlaki bir eser olan Ma'arif H. 628'de ölümüne kadar Belh'te, Semerkand'da,

Vahş'ta, Bağdat'ta Şam'da, Halep'te, Larend'e ve nihayet Konya 'da gezdiği konakladığı her yerde yazılmış; Konya'da ve İstanbul'da 20'nin üzerinde yazma nüshalarının bulunduğu 4 ciltlik bir eserdir (Anbarcıoğlu, 1985: 137). Bunun yanı sıra O'nun hayatıyla ilgili olarak Mevlana'nın "İçindeki içindedir." anlamına gelen Kitab-ı Fih-i Ma Fih'te bazı ayrıntılar bulunsa da torunu Sultan Veled'in ailenin tarihini beyitler halinde yazdığı İbtidaname ve Veledname ya da Mesnevi-i Veledi adlarıyla bilinen kitaplarında yeterli bilgiler olmasa da bazı bilgiler sunar. Şüphesiz O'nun hakkında en fazla bilgi ailenin ve türbenin çevresinde biçimlenen tarikatın müridleri olan Sipehsalar'ın Risalesi ve Eflaki'nin Ariflerin Menkıbeleri adlı eserlerinde daha ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Bahaeddin Veled'in hayatının bilimsel olarak ele alınışı ise II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'deki koleksiyonlarda bulunan Ma'arif adlı eserin yazma nüshalarını tanıtan Hellmut Ritter'in bir makalesiyle başlamıştır. (*Philologica XI: "Mavlana Galaladdin Rumi und sein Kreis", Der Islam 26/1942*). Bediüzzaman Fırûzanfer ise 1955'te yayımladığı Maarif edisyonunun temel aldığı çeşitli yazma nüshaları daha sonra kitaba eklemiştir. Fırûzanfer 1959'da Ma'arif'e o zamana dek bilinmeyen bir metni içeren ikinci bir cilt daha ekler. A.J. Arberry, Fritz Meier gibi şarkiyatçıların da Bahaeddin Veled'le alakalı çalışmaları mevcuttur (Lewis, 2010: 75).

KAYNAKÇA

Anbarcıoğlu M. (1985). Sultanu'l-Ulema Bahaeddin Veled'in Hayatı, Eseri ve Düşünceleri. *I. Milli Mevlana Kongresi (Tebliğler)*. 3-5 Mayıs. Konya. s.135-150?

Anonim. (2016). *Monghol-un Niuça Tobça'an (Yüan-Ch'ao Pishi)/Moğolların Gizli Tarihi I. -(Yazılışı:1240)*. Terc. Ahmet Temir. Ankara

Asaf Hâlet Çelebi. (2006). *Mevlana ve Mevlevilik*, Hece yay. Ankara

Attar, F. (2015). *Tezkiretü'l Evliya*. Terc: Süleyman Uludağ. Semerkand yay. İstanbul

Aydın, M, (1986). Hz. Mevlana'nın Yaşadığı Devrin Sosyal Yapısı. *2. Milli Mevlana Kongresi (Tebliğler)*, 3-5 Mayıs, Konya. s. 281-286

Belazuri A. (2013). *Fütûhu'l Buldan- Ülkelerin Fethi*. Terc. Mustafa Fayda, Siyer yay., İstanbul

Can, Ş. (1995). *Mevlana-Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*. Ötüken yay. İstanbul

Cüveynî, A. A. (2013). *Tarih-i Cihan Güşa*. Çev. Mürsel Öztürk, TTK yay. Ankara

Çakmak, M. A. (2002). Moğol İstilası ve Harezmsahlar İmparatorluğu'nun Yıkılışı, *Türkler Ansiklopedisi içinde*. (c.4, ss.907-916). Yeni Türkiye Yay. Ankara.

Eflaki, A. (2012). *Ariflerin Menkıbeleri*. Farsçadan Çev: Tahsin Yazıcı. Kabalcı yay. İstanbul

Gölpınarlı, A. (1999). *Mevlana Celaleddin, Hayatı, Felsefesi, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*. İnkılâp yay. Beşinci Basım İstanbul

Hidayetoğlu, A.S. (2005). *Hazret-i Mevlana Muhammed Celaleddin-i Rumi, Hayatı ve Şahsiyeti*. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları. Konya

İbn Battuta, T. (2004). *İbn Battuta Seyahatnamesi I*, Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut, YKY, 2. Baskı, İstanbul

Karaismailoğlu, A. (2005). *Mevlana ve Kültürümüz*. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları. Konya

Lewis, F. D. (2010). *Mevlana, Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı (Mevlana Celaleddin Rumi'nin Hayatı, Öğretisi ve Şiiri)*. Çevirenler: Gül Çağalı-Güven Hamide Koyukan. Kabalcı Yayınevi. İstanbul

Özaydın A. (1997). Harizm. *TDVİA içinde* (c.16, ss.217-220). İstanbul.

Özgüdenli O. G. (2005). Moğollar. *TDVİA içinde*, (c.30, ss.225-229). İstanbul.

es-Sakkar S. ve Bozkurt N. (2006). Müstansırıyye Medresesi. *TDVİA içinde*. (c.32, ss.121-123). İstanbul.

Roux, J.P. (2001). *Moğol İmparatorluğu Tarihi*. Çev: Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket. Kabalcı Yayınları. İstanbul.

Samur, S. (2005). İslam Coğrafyacılarına Göre Horasan; Yeri ve X. Yüzyıldaki Durumu. *Bilimname*. IX/3. 89-104

Seyyid Fazıl, M. P. (2010). *Mevleviyye Silsilesi*". Haz. Tahir Hafızaoğlu. İnsan yay. İstanbul

Spuler, B.(2011). *İran Moğolları-Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*. Çev: Cemal Köprülü, TTK Basımevi. Ankara

Şahinoğlu, M. N. (1991). Bahaeddin Veled. *TDVİA içinde*. (c.4, ss.460-462). İstanbul.

Yavuz, Y. Ş. (1995). Fahreddin er-Razi. *TDVİA içinde*. (c.12, ss.89-95).İstanbul.

Yazıcı, T. (1992). Belh. *TDVİA içinde*. (c.5, ss.410-411). İstanbul,

Yuvalı, A. (2017). *İlhanlı Tarihi*. Bilge Kültür Sanat yay. İstanbul.

GEÇ DÖNEM OSMANLI CAMİLERİNDEKİ DUVAR RESİMLERİ

Salih SALBACAK¹

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu; 15. ve 16 yüzyıllarda, askeri ve ekonomik gücünü dünya siyasetinin her alanında hissettirirken, kendine özgü bir üslup oluşturan hasa mimarlar ocağının çalışmaları ve Mimar Sinan'ın verdiği eserler ile Osmanlı mimarlığı da klasik dönemini yaşamaktaydı. Ebetteki birikerek zenginleşen bu mimarlık ortamı başta payitaht olmak üzere Osmanlı coğrafyasındaki şehirleri süslemekteydi. Ancak 18 yy ile birlikte imparatorluğun iç yapısı süregelen savaşlar ve değişen dünya siyaseti neticesinde Osmanlı gerileme dönemini yaşamakta ve gerilemenin batının takip edilerek durdurulabileceği fikri benimsenmekteydi. Bu amaçla batıdaki sanat ve teknikteki gelişmeler yakından takip edilmekte mimaride bu gelişmelerden etkilenmekteydi. Batıda etkili olan oldukça yoğun süslemeli mimari üsluplar yapılarda ve iç mekânlarında yabancı mimarların eliyle payitahtta uygulanmaktaydı. Bu çalışmada 18. Yüzyılın sonlarında geleneksel tarzından uzaklaşan iç mekân süslemelerindeki duvar resimlerinin yeni bir üslup olarak ortaya çıkması batı etkisiyle gelişen bitki motifli bezeme anlayışının İstanbul, Anadolu ve Balkanlardaki geç dönem Osmanlı camileri üzerinden irdelenerek belgelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cami, Batılılaşma, İç mekân, Süsleme, Duvar resimleri,

WALL PAINTINGS LATE OTTOMAN MOSQUE

ABSTRACT

Ottoman Empire; In the 15th and 16th centuries, while the military and economic power was felt in every field of world politics, Ottoman architecture and classical period of works of architect Sinan and Ottoman architecture were living. This enriched architectural environment adorned cities in the Ottoman geography, especially the payitaht. However, with the 18th century, the internal structure of the empire adopted the idea that the Ottoman regression period could be experienced as a result of the ongoing wars and changing world politics, and that the retreat could be stopped by following the western part. For this purpose, developments in art and technique in the west are closely followed and these developments were influenced by the architect. The intensely ornamental

¹ Dr. Öğr. Üyesi Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fak. İstanbul, ssalbacak@fsm.edu.tr

architectural styles that were influential in the West were constructed and applied in the interior of the interior by foreign architects. In this study, the emergence of the wall paintings of the interior ornaments that have moved away from the traditional style at the end of the 18th century as a new style is documented through the late Ottoman architecture in Istanbul, Anatolia and the Balkans

Keywords: Mosques, Westernization, Interior, Decorations, Wall paintings

GİRİŞ

Osmanlı mimarisi 16 yy da hassa mimarlar ocağının çalışmaları ve Mimar Sinan'ın eserleri ile anıtsal boyutlara ulaşarak klasik dönemini idrak etmekteydi. Süreci Aslanapa; 16. yüzyılda Sinan'ın meydana getirmiş olduğu klasik üslup, onun yetiştirdiği öğrenciler tarafından 17. yüzyıl sonlarına kadar etkisini göstermiş 1663 yılında tamamlanan İstanbul'daki Yeni Cami, Sinan üslubu ile yetişen kuşağın son büyük eseri olmuştur (Aslanapa, 1984) şeklinde özetlemektedir. 18. yy'a gelindiğinde batı ile barışın tesis edilmesi neticesinde III. Ahmed ve veziri Nevşehirli Damad İbrahim Paşanın yönetiminde Lale Devri olarak adlandırılan yenileşme dönemi başlamış, bu yenileşme programında batı ile yakın ilişkiler kurularak karşılıklı elçiler vasıtasıyla batıdaki gelişmeler takip edilmiştir. Paris'e elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in Paris deneyimleri, sefaretnamesinde yer alarak dönemin Fransa'sındaki mimari üsluplar Osmanlı yönetiminden olumlu tepkiler almıştır. Bu bakış açısı ile gerek yerli gerek yabancı mimarlar eli ile Boğaziçi'nde ve özellikle Kâğıthane'nin Sadabad bölgesinde yoğun bir imar programı gerçekleştirilmiştir. İnşa edilen sivil mimarlık örneği köşk ve kasırlarda batılı mimari üsluplar denenerek özellikle yapıların iç mekânlarında barok ve rokoko üslubunda s ve c kıvrımlı yoğun süslemeler uygulanmıştır. Batılı bir eğilim olan bu yoğun süslemeli üslup devletin yönetim merkezi olan Topkapı Sarayında da etkisini göstermiştir. Harem bölümünde yer alan III Ahmet Yemiş Odasının iç mekânında vazo ve saksı içerisindeki çiçek motifleri ve sepet içerisinde stilize edilen meyve kompozisyonları ahşap plakalar üzerine natüralist tarzda işlenmiştir.

Sivil mimaride bu gelişmeler yaşanırken batılılaşma etkisinde gelişen dini mimarideki gelişim sürecine baktığımızda; 18. yüzyıl, Osmanlı sanatına batı etkilerinin girdiği, başka bir deyişle batılılaşmanın başladığı dönemdir. Bu dönemde özellikle süslemede barok, rokoko gibi batı kaynaklı üsluplar görülür (Kuban, 1958). III. Osman'ın başta bulunduğu dönemde (1754–1757) yapılmış olan Nuru Osmaniye Külliyesi yapısal biçimlenişi ve bezemesi ile barok etkiler taşıyan

ilk büyük yapıdır. (Cezar, 1971) Bu cami, I. Mahmut'un batılı tarzda bir yapı istemesi üzerine 1749-1755 tarihleri arasında Simyon Kalfa tarafından inşa edilmiş ve III. Osman döneminde tamamlandığından Nur-u Osmaniye adını almıştır. (Goodwin, 1987) Nuru Osmaniye Camii mimaride Batılı üslupların belirginleştiği bir yapıdır Bu üslup, Türk sanatında kendini daha çok ayrıntılarda hissettirmiştir. Üslup değişimlerinden etkilenen elemanlar olan sütun başlıkları ve kemerler, bu yeni üslubun özelliklerini taşımaktadırlar. (Kuban, 1981) Klasik üsluptan giderek uzaklaşacak olan bu yeni üslubun bir diğer örneği olan Laleli Camii ve Külliyesi'nin inşasına 1759'da başlanmış, Mimar Tahir Ağa tarafından 1763'de tamamlanmıştır (Kuban, 2007). Bir diğer batılı akım olan Ampir üslubu; Osmanlı sanatına girişi barok 'la hemen hemen aynı zamana denk gelir ve beraber kullanımı yaklaşık olarak 20 sene kadar sürmüştür. Ampir de Osmanlı'da Barok gibi ayrı bir karakter almış, Avrupa Ampirindeki hayvan süslemeleri Türk Ampiri 'ne girmemiş, motifler yine Türk motiflerine ve zevklerine göre şekillenmiştir. Nusretiye Camii, bu üslubun önemli örnekleri olarak sayılabilir (Cezar, 2002) Nur-u Osmaniye Camiini model alan, genel çizgileri barok, bezeme motifleri ampir üslubun özelliklerini taşıyan bu cami gibi benzer tipolojinin tekrarlandığı diğer örnekler 1855 tarihinde yapılan Dolmabahçe Camii, (Kuban, 2007). Dönemin diğer yapıları gibi bazı seçmeci üslûplara sahiptir. Batı akımlarının en yoğun biçimde etkisini gösterdiği bu dönemde, barok, rokoko ve ampir gibi üslûpların milli mimari zevkiyle kaynaştırılması sonucunda inşa edilmiştir (Batur, 1970).

GEÇ DÖNEM OSMANLI CAMİLERİNDE BİTKİSEL MOTİFLİ DUVAR RESİMLERİ

Bir mimari yapıda, iç ve dış mekânların duvar ve tavanlarına yapılan, genellikle süs unsuru niteliğini taşıyan ve açıklayıcı nitelikli resimlere duvar resmi denir (Turani, 1993). Türk kültüründe Uygur döneminden beri var olan VII. ve IX. yüzyıllardan kalma duvar resimleri, bugüne kadar bilinen en eski örneklerdir (Aslanapa, 1984). Duvar resimleri; Türk İslam Devletleri, Selçuklular, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı mimarisinde sivil ve dini yapıların iç mekânlarını süsleyen önemli bir estetik öğedir. Gelişen süreç içerisinde iç mekânlarda kullanılan çiçek, meyve ve diğer anlatımlarda 18. yy da Lale Devri ile başlayan batılılaşma programı ile değişiklikler görülerek naturalist bir üslup kazanmıştır.

Osmanlıda, padişah III. Ahmet'le başlayan "Batılılaşma" veya "Yenileşme" hareketi, mimariye kazandırılan barok ve rokoko gibi gösterişli bezeme üslupları-

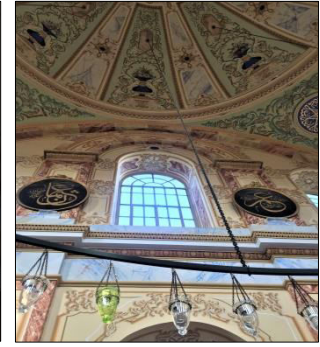
nın yanında, başlı başına bir sanat dalı olarak gelişen duvar resimlerinin de çıkış dönemi olmuştur. XVIII. yy. da filizlenen bir değişimin ürünü olarak başta saray ve su yapılarında görülen meyve ve çiçek demetli saksı veya vazolarda yer alan natürmortlar, aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren manzara ve mimari tasvir konularıyla daha da zenginleşerek, süslemede yeni bir tarz oluşturmuştur (Arık, 1988). Bu süs öğeleri; XVIII. ve XIX. yüzyıl Osmanlı sanatında, başkent İstanbul ve Anadolu'da, dini ve sivil yapıları süsleyen duvar resimleri, her yapıda belli bir programı izleyerek kubbe, tavan, tavan etekleri ve duvarların üst kısımlarında panolar içerisine uygulanmışlardır (Hatipoğlu, 2007). Sıvalı ya da ahşap yüzey üzerine uygulanabilen kalem işi süslemeler bazen bir duvar resmi, bazen de tavan resmi olarak karşımıza çıkmaktadır. Duvar resimleri kuru sıva üzerine tutkal veya su ile karıştırılmış toprak boyalarla yapılmış resimlerdir. Freskten farklı olarak, kalem işleri kuru sıva üzerine uygulandığından daha yüzeyseldir. (Gültekin, 2008)

Bu yeni mimari bezeme anlayışı, XIX. yüzyılın sonlarına kadar özellikle Balkanlarda çeşitli merkezlerde (Makedonya, Yunanistan vb.) Mısır, Suriye gibi eyaletlerde, başkent İstanbul ve Anadolu örneklerine yakın gelişme göstermiştir (Renda, 1985). Çalışmada İstanbul örneği; Altunizade Cami, Anadolu örneği Giresun Yağlıdere İlçesi Hacı Abdullah Halife Cami ve Balkanlardaki örneğinde Kalkandelen Alaca Cami üzerinden açıklanacaktır.

Altunizade Cami

Altunizade Külliyesi içerisinde yer alan cami; Ord. Prof. Dr. F. Kerim Gökay Caddesi ile Tophanelioğlu Caddesinin kesiştiği köşede, manzum kitabeli mermer bir kapıdan girilen avlunun içinde yer alan kare planlı bir yapı olup tek kubbe ile örtülüdür. Taş duvarlar iki kademeli yükselmekte ve silmelerle sona ermektedir. Ahşap malzemeden inşa edilen kubbe kurşunla kaplıdır ve tepesinde gösterişli bir barok alem bulunmaktadır (Küçükbatır, 1989). Koçu; Camideki iki kitabeye göre, Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde önemli görevler alan devlet adamı Altunizâde İsmail Zühdi Paşa (1806-1887) tarafından 1282/1865-66 da yaptırılmıştır (Koçu, 1946) şeklinde camiyi tarihlendirmektedir. Caminin içi, kubbeyi, pandantifleri ve duvarları tamamen kaplamak üzere yine barok üslupta kalem işi motiflerle tezyin edilmiştir. (Şekil, 1) Caminin kubbesinde, pandantiflerinde, duvarlarda, pencere kemerlerinin içlerinde, kadınlar mahfilinin harime doğru çıkıntılı ahşap balkonun alınlarında kalem işi bezemeler bulunmaktadır. (Şekil, 2) Pastel renklerin hakim olduğu eklektik üslûptaki

bezemelerde, ağırlıklı olarak barok-rokoko ve ampir üslûplarından bezeme unsurları kullanılmıştır (Küçükbatır, 1989). Yoğun bir bezemenin uygulandığı kubbe ince kartonpiyer frizle 16 dilime bölünmüştür. Dilimlerden 8’i kalın, 8’i nispeten daha dardır. Merkezdeki yazı alanını, klâsik formdan uzak rûmî motifinin ve barok kıvrımların kullanıldığı bir pervaz çevrelemektedir. (Şekil, 3) Dilimin ortasındaki alana damarlı mermer hissi verilmiş bir bezeme işlenmiştir Diğer geniş sekiz dilimde ise, alt kısımda lacivert bir vazo içinde, natüralist üslûpta çiçekler tamamen Batı tarzı resim tekniğinde bezenmiştir. Vazo motifinin etrafında barok-rokoko stilize bitkisel motiflerle ve ampir üslûbuna ait unsurlarla tasarlanmış bir bezeme yer almaktadır. (Hatipoğlu, 2007).

Şekil, 1. Kubbe iç yüzeyi.

Şekil, 2. Hünkar mahfili.

Şekil, 3. Bezemeler.

Hacı Abdullah Halife Cami

Geç dönem Osmanlı mimarisine ait süsleme anlayışı, merkezdeki örneklere paralel olarak Anadolu’nun çeşitli yörelerindeki camilerde de etkisini göstermektedir. Giresun ili Yağlıdere ilçesi, Tekke Köyünde yer alan Hacı Abdullah Halife Camide bu örneklerden birisidir. İltar Camiyi; 1480’li yılların başında Ahiçukuru Köyü’nde (Tekke Köyü) Hacı Abdullah Halife tarafından bir cami inşa ettirildiği anlaşılıyor. Caminin sonraki yıllarda yenilediğine dair elimizde henüz bir veri yoktur. Mevcut yapı ise bugünkü şekli ile 19. yüzyıla tarihlendirilebilir. Harime girişin iki yanında yer alan pencerelerin üzerinde yer alan yuvarlak kemerli niş şeklindeki alınlık uygulaması 19. yüzyıl Giresun cami ve kiliselerinde yaygın olarak karşılaşılan bir uygulamadır. (İltar, 2015) biçiminde tarihlendirilmektedir. Camiye esas kimliğini veren; tüm duvar yüzeylerinin, mihrabın içerisinin sıva üzerine renkli kök boyalarla yapılan resimlerle hiç boş yer bırakılmadan alt pencere hizasından başlayarak üst örtüye kadar bezenmiştir.(Tali, 2014) Tali; caminin iç mekân süslemelerindeki için; XIX. yüzyıl duvar resimlerindeki üslup özelliklerini geleneksel olarak devam ettirmektedir. Karadeniz köy cami-

lerinde aynı teknikle uygulanan daha yerel özellikler gösteren, yazının daha ön planda tutulduğu kalem işi bezemeye karşın caminin nakışları daha natüralist ve daha batılı anlayışta ele alınan kompozisyonları ile farklıdır. Yine iç mekândaki süslemelerin yapıya sonradan eklenmiş ve yerel usta veya ustalar tarafından yapılan resimlerde İstanbul etkileri görülmekle birlikte uygulamada eksiklikler olduğu anlaşılmaktadır görüşündedir. Tali caminin iç mekân süslemelerini, İslam ikonografyasında karşılıkları olan; tuba, selvi ve hurma ağaçlarının cami iç yüzeylerine işlenmiş olduğundan yine yeşil yapraklı bir ağaç motifi bezemelerinden söz ederek, Ağaç motiflerinin bazı panolarda bağımsız olarak ele alındığı bazı panolarda ise özellikle limon ağaçlarının birer saksı içerisine yerleştirildiği görülmektedir. Meyve ağaçlarının simetrik olarak ortadan çıkan dalları iki yana açılarak stilize yaprak, meyve ve çiçek motifleriyle donatılmıştır. Bunun yanı sıra azda olsa bazı hayali bitkilerin de kullanıldığı da dikkat çekmektedir. Şeklinde tanımlamaktadır.

Şekil, 4. Çiçek motifi. Şekil, 5. Ağaç motifi. Şekil, 6. Bitki ve çiçek motifi,
<http://www.yaglideregazete.com> <http://www.tekkekoyu.org>

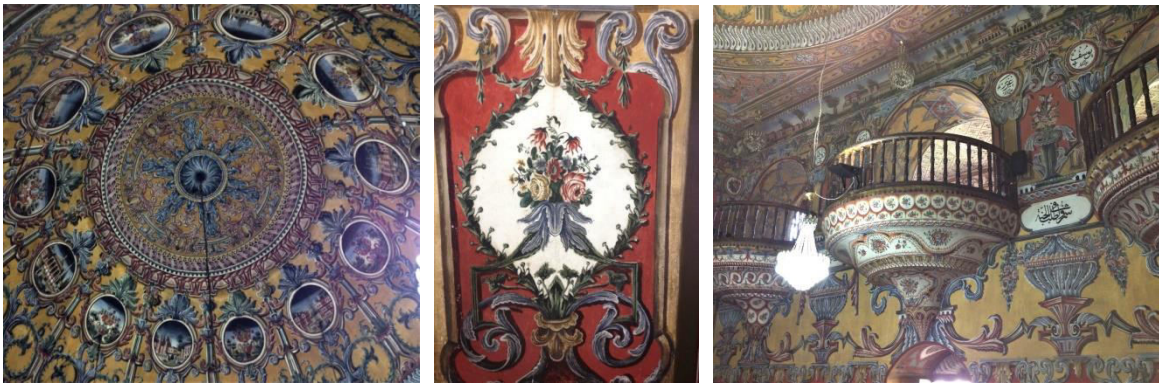
Alaca Cami

Alaca Cami Makedonya'nın Tetova (Kalkandelen) şehrinde Pena nehri yakınında bulunmaktadır. İbrahimgil; caminin yapım tarihi ve banisi hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz, inşa tarihi konusunda 1495 ve 1675 olmak üzere iki farklı görüş vardır. Cami inşa tarihinin bu şekilde tartışmalı olması H.1249/M.1833-342 tarihinde dönemin mahalli idarecilerinden Abdurrahman Paşa'nın eski yapının yerine (minare yapısı hariç) yeni bir cami yaptırmasından kaynaklanmaktadır şeklinde tarihlendirmektedir. Cami kare plan üzeri ahşap kubbeli ve kırma çatılıdır. Caminin iç ve dış duvar yüzeylerindeki süslemeler yapının en önemli karakteristiğidir. Portal üzerindeki kitabeden, cami duvar süslemelerinin, yapı-

nın Abdurrahman Paşa tarafından yeniden inşa edildiği 1833-34 tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır. (İbrahimgil, 1997)

Caminin güney cephesi pencere boşlukları ile orantılı modüllere bölünerek bu nodüllerde çizgisel desenler ve ortasında yıldız motifi yer alarak cephede desenlerin ve renklerin dönüşümlü bir renk tekrarı görülmekte yine caminin giriş cephesinde tavan saçağında ve cephe boşluklarında kıvrımlı bitki motifleri yer almaktadır. (Şekil 1) dış cephede yer alan süsleme öğeleri revaklı bölümden girilen harim bölümünün bütün yüzeyleri ve kubbede barok sanatta kullanılan stilize edilmiş bitki motifleri renk çeşitliliği ile yoğun bir şekilde tekrar ederken (Şekil 2) pencerelerin arasında kalan boşluklarda da vazolar içerisinde çiçek desenleri yer almaktadır. (Şekil 3) caminin mihrabı ve minberi mermerdendir. İç mekânda stilize edilmiş süslemelerin yanı sıra minberin sağında yer alan Kabe tasviri ve kubbeyi dönen çeşitli manzara tasvirleri yer almaktadır. (Şekil 4)

Alaca Camii duvar resimlerinde, gerek kompozisyon, gerekse uygulanan üslup bakımından Ka'be tasviri hariç, geleneksel Türk İslam motiflerinden uzak, Batının barok resim anlayışına sıkı sıkıya bağlılık vardır. Duvar resimlerinde görülen bu özelliklerden hareketle, bu yapıda çalışan sanatçı grubunun Türk resim sanatı geleneğine yabancı oldukları kolayca anlaşılmaktadır (İbrahimgil, 1997). Duvar süslemelerinde kullanılan teknik ise kuru sıva üzerine yapılan fresko-seko tekniğidir (İbrahimi, 1989). Alaca Camii duvar süslemelerinde malzeme olarak kireç, alçı, dövülmüş taş, yumurta akı, kan ve tabii bitkisel boyalar kullanılmıştır (Nikolovski vd, 1961).

Şekil, 7. Kubbe resimleri. Şekil, 8. Çiçek motifi. Şekil, 9. Bitki ve çiçek motifli

SONUÇLAR

Türk kültüründe iç mekânda kullanılan süsleme teknikleri ve öğeleri Orta Asya'dan beri uygulanagelen bir gelenektir. Bu gelenek İslamiyet'in kabulü ile in-

san tasvirini anlatımlardan çıkarmış bunun yerine geometrik formlar stilize edilmiş çiçek bitki ve bolluğu bereketi sembolize eden meyve anlatımları kalem işi olarak kullanılmaya başlanmıştır. 18. yy da lale devri ile başlayan batılılaşma programı ile Osmanlı mimarisine giren batılı üsluplar mimari formdan daha çok iç mekân süsleme öğelerinde yer bulabilmiştir. Yoğun süsleme öğeleri içeren bu batılı üsluplar sivil ve dini mimaride uygulanmış, çiçek, bitki ve meyve anlatımlarının yanı sıra manzara resimleri iç mekânlarda duvarları süslemiştir.

Osmanlı imparatorluk coğrafyasından seçilen örnekler üzerinden duvar resimlerinin incelendiği çalışmada batı etkisiyle Osmanlı mimarisine giren barok, rokoko ve empire üslupların Osmanlı mimarisi ile harmanlanması ve yerel sanatçıların eli ile özellikle camilerde uygulamaları ve dönem karakteri gösterilerek belgelenmektedir.

KAYNAKLAR

- Aslanapa, O. (1993). Türk Sanatı, İstanbul, Remzi Kitapevi
- Arık, R. (1988), Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Batur, S. (1970). Ondokuzuncu Yüzyılın Büyük Camilerinde Son Cemaat yeri ve Hünkar Mahfili Sorunu Üzerine, Anadolu Sanatı Araştırmaları II. ITÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Rölöve Kürsüsü, İstanbul
- Cezar, M. (1971). Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi, Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul
- Cezar, M. (2002). Osmanlı Başkenti İstanbul, Erol Aksoy Kültür Eğitim Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları, İstanbul
- Goodwin, G. (1987). A History of Ottoman Architecture. Thames and Hudson, Londra.
- Gültekin, E. (2008). Türklerde Bereket Sembolü Olarak Kullanılan Meyve Motiflerinin ve Mimaride değerlendirilmesi, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/5
- Hatipoğlu, S. (2007). XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem İş Tezminatı, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum
- İbrahimgil, M. (1997). “Kalkandelen (Tetovo) Alaca- Paşa Camii”. Vakıflar Dergisi. 26, 249-266
- İbrahimi, M. (1989). Makedonya'da Türk-İslâm Mimarisinde Görülen

Duvar Süslemelerinden Örnekler (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara

Koçu, E. R. (1989)“Altunizâde Camii”, mad., II, s. 461; Konyalı, abidele-ri., s. 92; Öz, İstanbul., II, s. 4; H. Küçükbatır, “Altunizâde Külliyesi”, mad., DİA, II, İstanbul , s. 546; H. Arlı, “Altunizâde Külliyesi”, mad., DİA, I, İstanbul, 1994, s. 2 30; Osmanlı Mimari Eserleri, s. 84.

Kuban, D. (1958). Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi, İstanbul

Kuban, D. (2007). Osmanlı Mimarisi. Yapı Endüstri Merkezi Yay. İstanbul

Küçükbatır, H. (1989). Altunizade Külliyesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt: 2

Nikolovski, A. Balabanov, K. vb. (1961). Spomenici na Kulturata na Narodna Republica Macedonia, Skopje, s. 202

Renda, G. (1985). 19. Yüzyılda Kalem İşi Nakış-Duvar Resmi, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, VI, İstanbul

Tali, Ş. (2014). Giresun Yağlıdere Tekke Köyü Camisi Kalem İşi Bezemeleri, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Cilt: 7, Sayı: 31

Turani, A. (1993). Duvar Resmi, mad., Sanat Terimleri Sözlüğü, İstanbul

DEVELOPMENT OF STUDENTS' ASSERTIVE BEHAVIOR IN LEARNING GERMAN LANGUAGE USING ROLE-PLAY ACTIVITIES

Chuleewan PRANEETHAM¹

ABSTRACT

The purposes of this classroom research were to develop student's assertive behavior in learning the German language by using role play activities and to study the levels of student satisfaction towards role-play activity learning method. The target group was 31 students, purposively chosen from those who studied in the course of German for communication 2. The research was conducted in the second semester of the academic year 2017 at the International School of Tourism, Surat Thani Rajabhat University, Thailand. Research instruments were lesson plans and satisfied evaluated questionnaire. Observation techniques were used to measure the development of assertive behavior in students. The percentage, mean, and t-test were used to analyze the data. The findings indicated that: 1) The assertive behavior of students increased after using role-play activities. 2) The students' satisfaction in role play activities was at high level. Moreover, the study revealed that the students' post-test scores were higher than the pre-test scores with statistical significance ($p < 0.01$).

Keywords: Development, Assertive behavior, Role-play, Learning, Students

INTRODUCTION

The Thai Qualifications Framework for Higher Education (TQF: HEd) system in Thailand is a policy of an internal quality assurance processes that lead appropriate points of comparison in academic standards for institutions. The graduates should commit and engage in lifelong learning, can communicate effectively, know how to use information technology, and have the ability to take the initiative in individual and group activities. The graduates are expected to reach the five domains; namely, ethical and moral development, knowledge, cognitive skills, interpersonal skills and responsibility, and analytical and communication skills, and learning outcomes at each level in each of these groupings (Office of the Higher Education Commission, (2009). The education, learning, and teaching in Thailand have been reformed by encouraging learners to learn and participate more in the classroom in order to develop themselves according to the potential of learners. Teachers provide students knowledge with an emphasis on learners, focus on learning by self. Organizing active learning and learning activities that emphasize role and participation of learners is one way to make learning more profound. Students have the ability on synthesis analysis that enables them to recognize and create conceptual experiences (Kilgour et al, 2015). Role-play in problem-based learning is a learning strategy in higher education (Chan, 2012). Role-

¹ Suratthani Rajabhat University, Thailand

play activity is a learning-centered teaching style, focus on learning by self. Learners can truly learn and understand, that is the ultimate aim of teaching.

Each day, everyone will interact with other people, hence proper expression behavior is important in everyday life. People who do not act appropriately often have negative consequences for the person who has such behavior and interact negatively with other people. Those who do not express or behave properly often feel that they are misunderstood or used and exploited. In addition, they may feel angry about the results or may be showing hostility to other people and feel bad about themselves. Those who cannot express their opinions or feelings may have the feelings of guilt, depression, anxiety and low self-esteem, and lack of confidence. These can cause difficulties in working and they may face problems in dealing with other people (Wechayaluck, 2015). On the other hand, the assertive behavior can help a person to have a better personality, have confidence in themselves, dare to speak out in front of others, participate with others, be able to adaptable, and they will be accepted by others.

The International School of Tourism (IST) provides three curriculums, first is Bachelor of Business Administration Program (Global Management of the Tourism and Hospitality Industry: English Program), second is Bachelor of Arts Program (Tourism: Thai Programme), and third is Bachelor of Arts Program (Airline Business: Thai Programme). The IST focuses on students' knowledge and skills development in the tourism industry to reach the international standards. The students from this faculty should perform effectively in the service industry, ready to enter the labor market in all aspects, have a good command of spoken and written English and third language, as of its identities, which consist of good personality, service mind, language fluency, and environment maintenance. Hence, beyond the English language, each student must choose a foreign language provided by the IST. Seven provided foreign language courses are Bahasa Melayu, Korean, Japanese, Chinese, Russian, French, and German. Students are required to study five consecutive elective language courses or five semesters, namely: basic language, language for communication 1, language for communication 2, language for tourism, and language for business.

Researcher as a teacher has used the teaching style with the Q & A, focus on the language structure, dialog, discussion, and use of learning and teaching materials from books, YouTube, and internet. The observation of the students' behavior in the previous course of German language found that the students rarely asked and answered the question. They were not courageous enough to make eye contact with the teacher and to show their opinions. Some students could not apply the knowledge learned in communication with opportunity and situation appropriately. Based on the assessment of the German-speaking skills for communication 1 of the students, it was found that most of the students were unable to basic communicate in everyday life. Most of the student's speaking skills achievement was low.

Therefore, the researcher is interested in studying the development of students' assertive behavior in learning German language by using role-play activities in the course of German for communication 2. The use of role-play activities can lead to developing assertive behavior because it allows learners to express themselves appropriately, have fun with their learning activities, interact with classmates, and have a chance to express fully. The result of the development of assertive behavior will help students achieve the purpose of learning course and standards of higher education. Appropriate behavior and self-confidence are very necessary for everyday life. Students with good and appropriate expression and behavior will lead to desirable graduates according to the standard framework of higher education that is knowledge and intellectual skills, have the responsibility, can use the knowledge to prevent and solve problems, be able to analyze, and ready to move to both domestic and international competition.

The Purpose of the Research

The objectives of this classroom research were:

- 1) To develop student's assertive behavior in learning the German language by using role play activities
- 2) To study the levels of student satisfaction towards role-play activity learning method.

METHODOLOGY

The research design was implemented in steps by step as follows:

1. The samples in this study were 31 undergraduate students of International School of Tourism students, Suratthani Rajabhat University who registered the German for communication 2 course and studied in the 2nd semester of 2017 academic year.
 2. The instruments used for gathering data were:
 - 2.1 The instruction for German for communication 2. The learning instruction consisted of 5 topics which were: 1) giving directions, 2) making an appointment, 3) shopping at the market, 4) hotel reservation, and 5) dining in the restaurant
 - 2.2 Pre-test and post-test of each topic.
 - 2.3 A questionnaires with a five-level rating scales on opinion towards the role-play activity learning method.
 3. The content and structural validity were determined by Item Objective Congruent (IOC) with 5 experts in the aspects of education, psychology, and social research methodology.
 4. Observation techniques were used to measure the development of students' assertive behavior.
 5. The frequency, percentage, mean (\bar{x}), standard deviation (SD), and t-test were used to analyze the data.

RESULTS

The respondents of this study were 31 undergraduate students who were learning German for communication 2 during the 2nd semester of the 2017 academic year. Most of them were female with 80.6%. The ages were 21 years old with 45.2 %, and studied the second year. The results of the study are shown in tables 1-4 below.

Table 1: Comparison results of students' assertive behavior using role-play activity

Assertive behavior using role-play activity	Pre-test		Post-test		t-value	p-value
	(\bar{x})	SD	(\bar{x})	SD		
Students present well and have a natural way of speaking.	2.90	0.65	4.39	0.62	-9.309	.000**
Students have the courage to express themselves.	3.48	0.85	4.81	0.48	-13.206	.000**
Students participate in all stages of the activities	3.58	1.09	4.77	0.50	-7.616	.000**
Students accept the opinions of other people.	3.68	1.01	4.81	0.40	-7.428	.000**
Students have a good personality.	4.52	0.72	4.84	0.37	-3.780	.000**
Total	3.63	0.36	4.72	0.23	-22.281	.000**

Table 1 shows that, students' assertive behavior through the role-play activity in pre-test and post-test had the difference of statistically significance level of 0.01. In other words, the students' assertive behavior scores earned from the post-test scores were higher than from pre-test scores.

Table 2: Student' achievement scores from pre-test and post-test for each topics

Topics	Scores	Pre-test		Post-test	
		(\bar{x})	Percent-age	(\bar{x})	Percent-age
Topic 1	30	11.13	37.10	18.26	60.90
Topic 2	30	12.39	41.30	21.81	72.70
Topic 3	30	15.39	51.30	24.13	80.40
Topic 4	30	19.48	64.9	25.06	83.50
Topic 5	30	15.35	51.2	23.87	79.60
Total	150	73.74	49.16	113.13	75.42

Topics: 1) giving directions, 2) making an appointment, 3) shopping at the market, 4) hotel reservation, and 5) dining in the restaurant

Table 2 shows mean score of students' achievement in pre-test and post-test of each topic. Each topic has 30 questions for pre-test and 30 questions for post-test. The five topics of learning instruction comprised of topic 1) giving directions, 2) making an appointment, 3) shopping at the market, 4) hotel reservation, and 5) dining in the restaurant. The results indicate that the overall mean score of students' achievement in pre-test was 73.74 out of 150 with the percentage of 49.16. The overall mean score of students' achievement in post-test was 113.13 out of 150 with the percentage of 75.42.

Table 3: Comparison between pre-test and post-test of students

	No. of Students	Full scores	(\bar{x})	SD	t-value	p-value
Pre-test	31	150	73.74	15.93	-17.88	.000**
Post-test	31	150	113.13	11.97		

The finding reveals that there was a statistically significant difference (at the level of 0.01) between the achievements of students in pre-test (mean = 73.74, SD = 15.93) and post-test (mean = 113.13, SD = 11.97) by using the role play activities in learning process.

Table 4: Satisfaction towards role-play activity learning method

Satisfaction towards role-play activity learning method	(\bar{x})	SD
Instructor	4.35	0.73
Teaching materials and contents	4.37	0.74
Teaching and learning methods	4.37	0.73
Measurement and evaluation	4.32	0.67
total	4.35	0.72

Table 4 shows that, overall, the students' towards role-play activity learning method was at "good" level (Mean = 4.35). Based on data analysis, the students' satisfaction in term of instructor was at the highest level (Mean = 4.35). Satisfaction in teaching materials and contents (Mean = 4.37), in teaching and learning methods (Mean = 4.37), and measurement and evaluation (Mean = 4.32) respectively.

DISCUSSION

The results found that the assertive behavior of students increased after using role-play activities. This is consistent with research of Lohaprasert (2013) and Wechayaluck (2015) which found that the role-play activities could develop students' assertive behavior. It showed that the performance of the students after using role-play activities was considerably higher with male and female students. Patsat and Rujiranukul (2016) mentioned that after students took part in the development of assertive behavior of second year students in the faculty of education activities, the students had higher assertive behavior in all the three aspects (verbal, action, and opinion expression) at .05 statistical significance. In the present, instructional management encourages students to know and understand by themselves, focuses on student-centered learning and the activities of the students to participate in. Self-managed learning or learning-centered approach is encouraged more in teaching and learning. Using role play is another way to teach students and let them participate in the study and allow the learners express their feeling, thought, ideas, and proper gesture. While learning the learners also have fun and enjoy learning. Kilgour et al. (2015) stated that role-play was a tool to facilitate learning, reflection, and social awareness. Role-playing made students feel and understand real social situations. In the preparation and application of activities by means of a good role-playing, it took a lot of time. Students needed to think and learn new things.

The study revealed that the students' satisfaction in role play activities was at good level. The samples in this study mentioned that role-play was a fun activity. Various situations in the role-play encouraged them to enjoy the activities and to be creative. They had more opportunity to speak German. Most of the students agreed that using role play improved their German speaking skills. Despite the grammatical errors, the instructors provided guidance and correction without blame. However, it was found that the classroom was not suitable for role-playing because the size of the room was too narrow to allow the student to easily do the activity. The lack of frequent learning by some students made it difficult to observe and discern progress and errors.

After using the role-play activities in learning process students' post-test scores were significantly higher than their pre-test scores ($p < 0.01$). In other words, the students' achievement scores earned from the post-test scores were higher than from pre-test scores. This is consistent with research of Moontadee et al. (2016) which examined student's achievement scores in English speaking skills through role-play activities. It was found that the achievement scores using role-play activities were significantly higher than that before using the role-play activities ($p < 0.05$). Moreover, it was found that role-play activity allows students to speak English more.

CONCLUSION

Role-play is a learning-centered teaching style and a learning strategy in higher education which can lead to enhance proper assertive behavior and self-confidence that are very necessary for everyday life. The role-play activities are real activities that happen in the daily life of students. It encourages students to practice speaking skill and appropriate behavior. Students have no fear and enjoy learning the language. Using of role-play activity helps learners gain knowledge, motivate them in learning, and improve their achievement in learning. They can apply knowledge in the real situation. Therefore, it is recommended to use the role-play activity as a tool in classroom learning for others subjects as well. Instructors should design activities and tests using role-play to promote the development of assertive behavior, communication, and to meet the needs of the learners.

Acknowledgement

The author would like to acknowledge financial support from Suratthani Rajabhat University.

REFERENCES

Chan, Z. C. Y. (2012). Role-playing in the Problem-based Learning Class. *Nurse Education in Practice*, 12 (1), 21-27. <https://doi.org/10.1016/j.nepr.-2011.04.008>.

Kilgour, P., Reynaud, D., Northcote, M. T., & Shields, M. (2015). Role-playing as a Tool to Facilitate Learning, Self-reflection and Social Awareness in Teacher Education. *International Journal of Innovative Interdisciplinary Research*, 2 (4), 8-20.

Lohaprasert, S. (2013). *The Development of Assertive Behavior by using Role-Play Activities: Focus on First Year Students from Tourism Business Management Department Semester 1/2556*. Research Report. Faculty of Management Science, Yala Rajabhat University.

Moontadee, S., Kunyot, T. & Wora-in, C. (2016). Developing English Speaking Skills of Grade 11 Students through Role Play Activities. *Humanities and Social Sciences Journal of Graduate School, Pibulsongkram Rajabhat University*, 10 (1), 68-83.

Office of the Higher Education Commission. (2009). *Thai Qualifications Framework for Higher Education 2009*. Bangkok : Office of the Higher Education Commission.

Patsat, A. & Rujiranukul, P. (2016). Assertive Behavior Development of the Second Year Students in the Faculty of Education. *Proceeding of the 4th Rajabhat University National and International Research and Conference* : Buriram Rajabhat University.

Wechayaluck, N. (2015). The Development of Assertive Behavior through Role Plays of Students in the Faculty of Education at Pibulsongkram Rajabhat University. *Journal of Education of Pibulsongkram Rajabhat University*, 2 (1), 29-36. DOI: <http://dx.doi.org/10.14456/edupsru.2015.3>.

GAZİANTEP KENDİRLİ KİLİSESİ VE LATİN OKULU KORUMA VE RESTORASYON ÖNERİSİ

Özge Nihan GÜLEKEN¹

Zeynep Gül ÜNAL²

ÖZET

Anıtsal yapılar inşa edildikleri dönemin sosyo kültürel ve ekonomik yapısını, zaman-mekan çizgisi içinde yansıtan simgesel eserlerdir. Bu nedenle de anıtsal nitelik taşıyan mimari eserler inşa edildikleri dönemden itibaren fizik yapıları üzerinden okunabilen izler yoluyla bize toplumun gelişim ve değişimi hakkında somut veriler sunarlar.

Tarih öncesi çağlardan itibaren Anadolu’da pek çok kültür ve medeniyete ev sahipliği yapmış Gaziantep kentinde yer alan ve kentin özellikle 19. Yüzyıldaki yapılanmasında önemli bir yeri olan Kendirli (Terra Santa) Kilisesi ve Latin Okulu (Saint Joseph Okulu) yapıldığı dönemin özelliklerini gösteren, var olduğu çevrede yaşanan toplumsal olayları günümüze aktaran önemli anıtsal yapılar olarak kent dokusu içinde değişmez bir öneme sahiptir. Bu bildiride, söz konusu anıtsal yapıların oluşturduğu mimari kompleksin koruma sorunları ve sürdürülebilir korumasının sağlanabilmesi için gerekli verilerin derlenerek değerlendirildiği bir çalışma hedeflenmiştir.

Çalışmada, Gaziantep kentinin fiziki, sosyal yapısı ve tarihsel gelişimi incelenerek ve bu veriler doğrultusunda kilisenin inşa edilmiş ortamını hazırlayan sosyal olgular araştırılmıştır. Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu’nun tarihsel gelişim sürecinde konum-çevre ilişkisi incelenmiş, zaman içerisinde ortaya çıkan hasarlar oluşum şekilleri ile birlikte tespit edilerek koruma müdahaleleri geliştirilmiş ve elde edilen veriler doğrultusunda korumanın sürekliliğinin sağlanması için, bulunduğu ortamın ihtiyaç ve potansiyellerini değerlendirecek bir koruma önerisi sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Restorasyon, Misyoner Yapıları, Savaş ve Göç, Gaziantep Katolik Kilisesi

¹ Yıldız Teknik Üniversitesi, Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü, AYDIN, gulekenn@gmail.com

² Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü Rölöve ve Restorasyon Ana bilim Dalı, Yıldız Yerleşkesi, İSTANBUL, zgulunal@gmail.com

PROTECTION AND RESTORATION PROPOSAL OF GAZIANTEP KENDIRLI CHURCH AND LATIN SCHOOL

ABSTRACT

Monumental buildings are symbolic works reflecting the socio-cultural and economic structure of the era in which they were built, in the time-space line. For this reason, monumental architectural artifacts provide us with concrete facts about the development and change of society through traces readable through physics from the time they were built.

It is located in the city of Gaziantep which has been home to many cultures and civilizations in Anatolia since prehistoric times and it has the characteristics of the period when it was built in the Kendirli Church (Terra Santa) and Latin School (Saint Joseph School) it has an invariable prescription in urban texture as important monumental constructions which transmit daily social events in the environment. In this report, it is aimed that a study in which the necessary data are collected and evaluated in order to ensure protection problems and sustainable protection of the architectural complex, which is constituted by monumental constructions.

In the study, the physical, social structure and historical development of the city of Gaziantep were investigated and the case with the socially prepared environment of the church was researched. The position-environment relation was examined in the historical development process of the Kendirli Church and the Latin School, the damage that occurred over time was determined together with the formation patterns and the protection interventions were improved and in order to ensure continuity of preservation in the direction of the obtained data, and a conservation proposal was presented to evaluate the needs and potentials of the environment.

Keywords: Restoration, Missionary Structures, War and Migration, Gaziantep Catholic Church

GİRİŞ

Anıtsal eserlerin mimarlık kültürü yoluyla tek yapıdan-yapı gruplarına uzanan bir kent dokusu üzerindeki yansıması kentsel biçimi belirlemiş, farklı kültürlerin bıraktığı izler yapıları etkilemiştir. Özellikle de anıtsal yapıların çevresine ve geleceğe aktaracağı mimari, tarihi ve kültürel mesajları vardır. Yapıldığı dönemin yapım tekniği, malzeme kullanımı ve tercihlerini yansıtır. Teknik ve sanatın arakesiti olan mimari, sosyal ve ekonomik yaşam ile halk yapısı kültürünün fiziksel

ve kalıcı göstergesidir. Bununla birlikte yapılış nedenleri ve yapılışından itibaren yer aldıkları çevredeki tanıklıklarını yorumsuz olarak ortaya koyarlar. (Ünal, 2007; 145)

Kentler ekonomik, toplumsal ve politik koşullar doğrultusunda ağırlık noktası farklılaşan “güç ya da yönlendirici” dinamikler olarak ifade edilebilecek etkilerle değişmektedirler. Aslında tüm bu değişimlerin kaynağında, teknolojik buluş ve yenilikler olmakla birlikte; dönemin koşulları gereği kimi kez yönetim ve din, kimi kez finans, kimi kez de sanayi dinamiği kentsel biçimlerin ana değişkenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. (Akın, 2012; 46)

Bu çalışmanın ilk bölümünde Antep’in tarihi merkezinin oluşum/değişim /dönüşüm öyküsü, yönlendirici dinamikler penceresinden irdelenerek Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu’nun oluşumu sosyal yapı ve yapı üretim tekniği üzerinden yorumlanmıştır.

1 Gaziantep’in Fiziksel Gelişimi

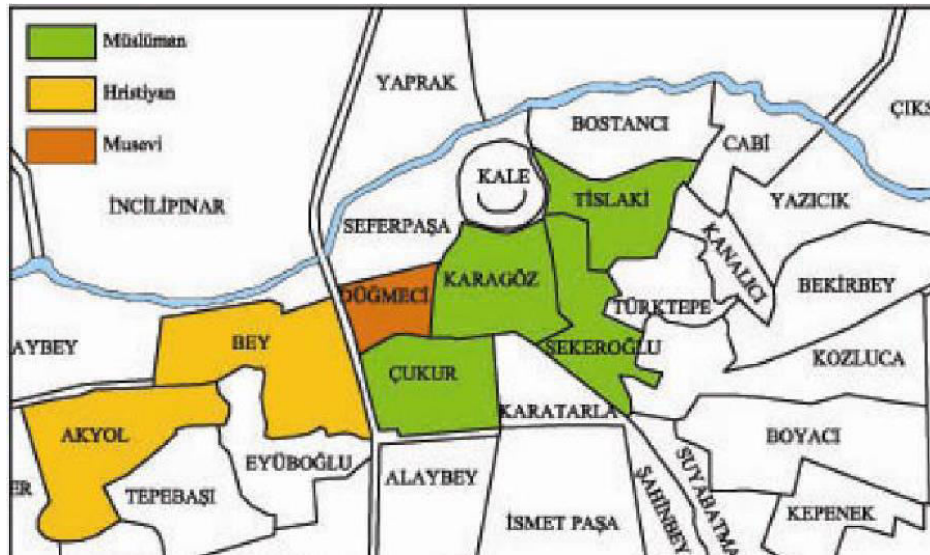
Eski dünya kıtaları olarak bilinen Asya, Avrupa ve Afrika’nın birbirine yaklaştığı üç kıtanın ortasında Ortadoğu ülkeleri yer almaktadır. İlk çağlardan beri insanlığın yerleşik yaşama geçtiği Mezopotamya’nın bir parçası olan Antep, Ortadoğu için de stratejik bir bölge olma özelliği taşımaktadır.

Şekil 1. XVIII. yy başlarında Antep’in konumunu gösteren harita (Chatelain)

Kent ile ilgili en eski yazılı kaynaklardan biri olan Urfalı Mateous Vekayinamesi'nde Antep'in Roma Garnizonluğu olduğu belirtilir (Ünal, 2001; 101) 12. yy. a kadar "Kale"den ibaret olduğu düşünülen kente akınlarla gelen Türk boyları kale merkezli lineer gelişen akslar etrafında yerleşmeye başlamışlardır. (Kuban, 1972; 3) 11. yy. dan itibaren Eyyubi-Selçuklu-Memluk-Dulkadiroğlu idaresindeki şehir 1516'da Osmanlı İmparatorluğu yönetimine girmiştir. Bu süreçte ilk çağdan beri var olan ticari potansiyeli değerlendirilmiş, çok sayıda eğitim kurumu açılmıştır. (Özdeğer, 1996; 13:467)

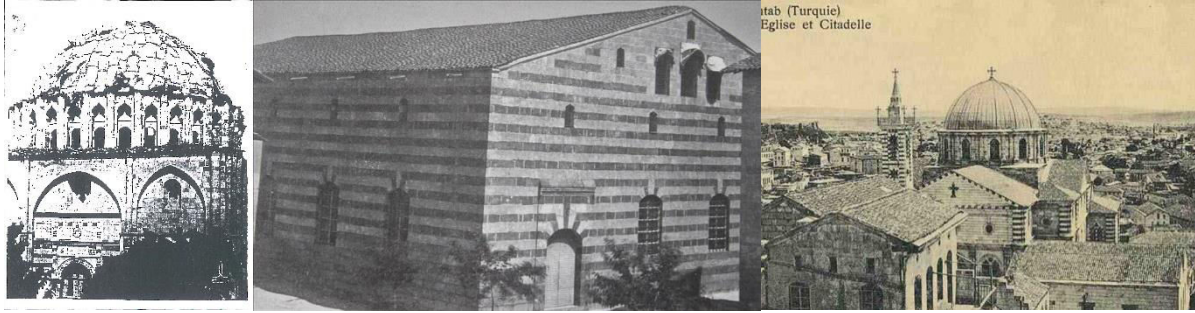
Mekan ve sosyal açıdan örgütlenme biçimi Klasik Anadolu Osmanlı ve İslam Kenti özelliklerini yansıtan şehirde "Kale" savunma güvenlik gerekçesiyle kentin merkezini oluşturmaktadır ve askeri amaçla kurulan bu şehrin ticaret kentine dönüşüm sürecinde ona ulaşan ana akslardan biri olan ticaret yolu kent morfolojisinin oluşumundaki kaleden sonraki ikincil önemli faktördür. Nitekim Anadolu ticaret yolları üzerinde Halep'ten sonraki en büyük üretim durağı olan şehirde ticaret yolunun gelişmiş olması olağan bir durumdur. Kent morfolojisini belirleyen bir diğer unsur ise mahallelerdir. Farklı etnik kökenlere sahip vatandaşların oluşturduğu renkli sosyo-kültürel yaşantı mahalle dokusunun şekillenmesinde de etkili olmuştur.

Şekil 2. Nüfus gruplarının etnik kökenlere göre dağılımı (Ünal, 2001; 100)

Osmanlı'nın gerileme dönemi kent morfolojisinde de olağan büyümeyi etkilemiştir. Özellikle de Celali isyanlarının güvensizlik ortamında bozulan tarım üretimi köyden kente göçü hızlandırmış; şehirdeki boşluklar dolmaya başlamıştır. (Çiftçi,1999; 330). Bu döneme kadar lineer doğrultuda gelişen kent artık radyosantrik olarak büyümektedir. Ta ki 1856 yılında Islahat Fermanı'nın

yayınlanması ile yapı inşası ile ilgili değişimlerin önü açılana kadar. Tanzimat ve Islahat Fermanı'nın yayınlanmasıyla yabancıların mülkiyet edinme hakkı kazanması sonucunda farklı ülkelerden, farklı mezheplerin temsilcisi misyonerlerin hizmet yapıları inşa edilmeye başlanmıştır. Amerikan Hastanesi, Anglikan Kilisesi, Kayacık (Protestan) Kilisesi, Surp Asdvadzadzin Kilisesi, Aziz Bedros Ortodoks Kilisesi ve Kendirli Kilisesi bu dönemde Antep'te inşa edilen yapılardan bazılarıdır.

Şekil 3. Anglikan Kilisesi, Kayacık Kilisesi, Surp Asdvadzadzin Kilisesi

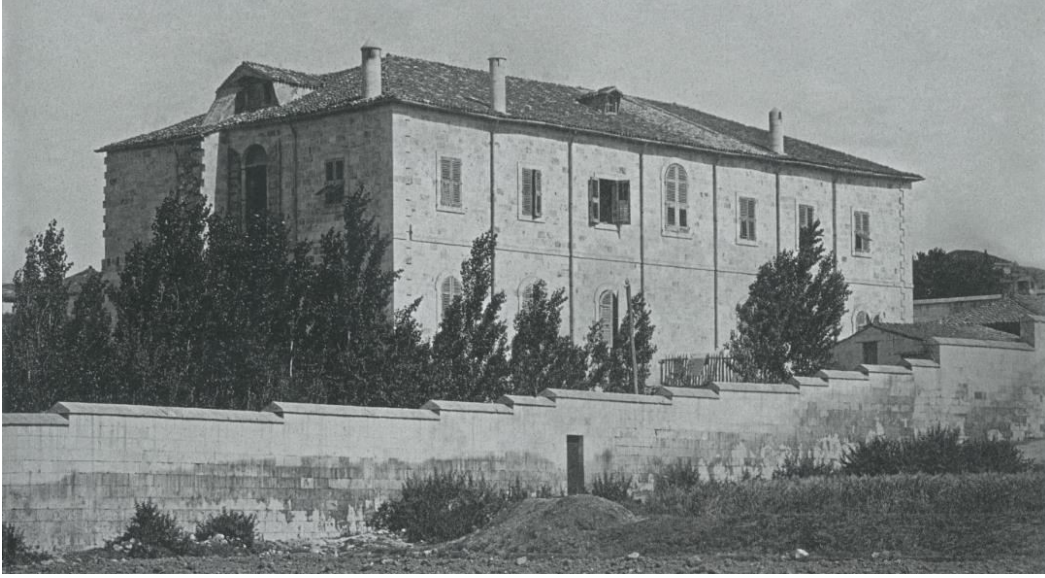
Kent içinde yerleşimin yoğun olmadığı noktalarda konumlanmayı tercih eden misyonerler kentte nüfuz kazanabildikleri tek etnik grup olan Ermeni vatandaşların mahallelerine yakın konumda yapılarını inşa etmişlerdir. Kent içindeki Hıristiyan nüfusunu arttırmayı ve kendi mezheplerini yaymayı hedefleyen misyoner yapıları mikro ölçekte olduğu gibi makro ölçekte de değişime yol açmış; kentin çevreden göç almasını sağlamıştır. Misyonerlerin inşa ettirdiği ya da inşasına destek verdiği kent silüetinde belirgin öge olacak kadar büyük ölçekli, bu ölçeğin gerektirdiği teknik ve modern malzeme ile inşa edilen bu sosyal donatılar zamanla kentin yeni çekim alanları haline gelmiş, boş alanlara inşa edilen yapıların etrafı hızla dolmaya başlamıştır. Sonuç olarak kale odaklı mekânsal yer seçiminin önemini azaltarak kullanıcısı ve mekânsal yapılanması ile ortaya çıkan bu “alternatif odaklar” zamanla kentsel mekanın en önemli dinamiği haline gelmiştir. Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu da bu odaklardan biridir.

Çizelge 1. Halep Vilayeti Salnamelerine göre Antep ve çevresinin nüfusu

TARİH	TÜRK	ERMENİ			MUSEVİ	LATİN	Diğer	Toplam
	Müslüman	Katolik	Gregoryen	Protestan				
1868	10.802	4.933			274			16.009
1872	47.599	9.833			544			57.976
1886	62.301	24.282			701		1.402	88.686
1887	62.301	26.484						88.785
1891	65.398	307	11.703	3.318	714		3.772	85.212
1892	65.291	317	11.244	3.372	714			80.938
1895	68.013	329	11.533	3.527	732			84.134
1897	68.418	336	11.699	3.611	730		83	84.877
1899	67.514	334	12.789	3.686	730			85.053
1900	68.531	383	12.342	3.766	714	69	83	85.888
1902	69.032	349	11.798	3.871	743	108		85.901
1904	69.033	349	11.797	3.871	743	108		85.901
1906	69.920	447	13.920	4.584	696	336	79	89.982
1908	69.920	477	13.902	4.584	696	336	79	89.994
1914	79.059	388	14.107	4.544	837	608	135	99.678

2 Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu

Kiliselerle birlikte eğitim kanalıyla faaliyetlerini yürüten misyonerler Antep'te çok sayıda okul açmışlardır. Fransız Katolik misyonerler tarafından 1879 yılında açılan Saint Joseph Okulunun (Aytekin, 1999; 190) başta bulunduğu parselin kuzeybatısında yapılarda eğitim verdiği düşünülmektedir. Başbakanlık Osmanlı arşivinde Kendirli Kilisesi ile ilgili yapılan araştırmalarda Payitahtla 1889-94 yılları arasında yapılan yazışmalar, okulun inşa tarihi hakkında bilgi vermektedir. HR.ID. kodlu arşiv belgelerinde Fransisken Ruhbanı tarafından Bey Mahallesi'nde ruhsatsız yapılan bir mektepten bahsedilmektedir ve çok sayıda yazışmanın oluşu büyük bir yapının inşası olduğunu düşündürmektedir. Kaynak taramalarında okulun yatılı olduğu öğrenilmiştir ve yapının mimari programı da bu durumu destekler niteliktedir (BOA. HR. ID. 1597/9,10,11,12,13,14,15),

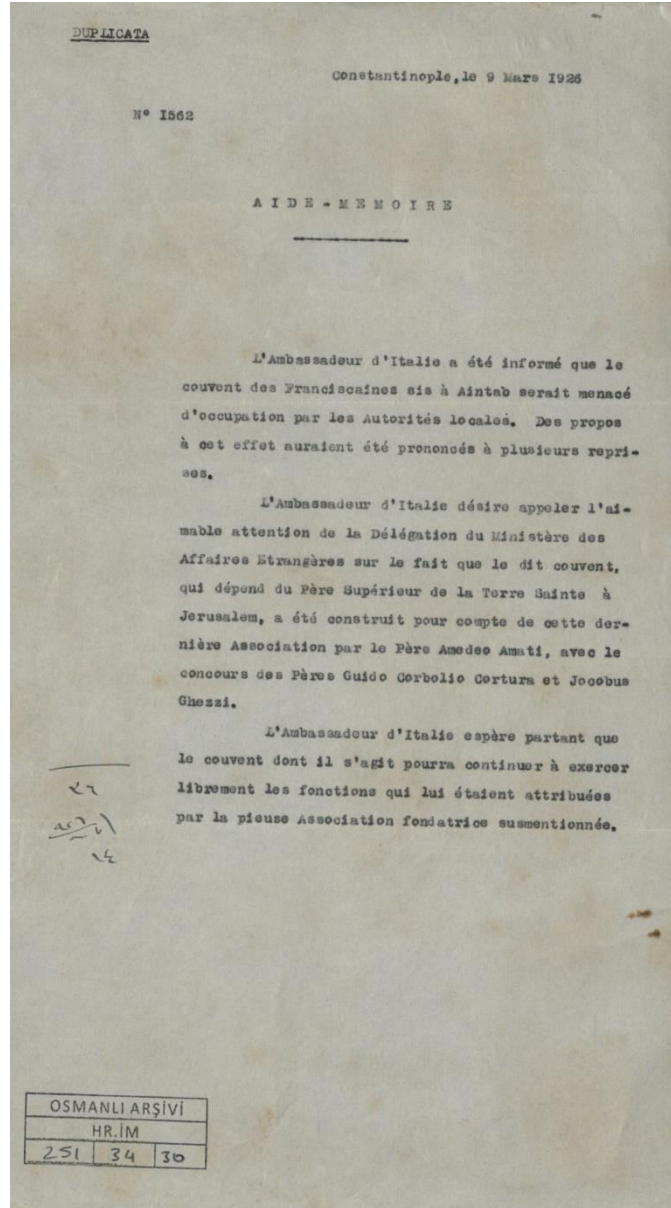
Şekil 4. IX. Yy 'da Latin Okulu (Yakar, 2015; 92)

1898 yılına gelindiğinde, okulun kuzeydoğusuna kilise yapılması için izin istenir ve onayın ardından inşaata başlanır. İzin ekindeki krokide Kutsal Topraklar anlamına gelen “terra santa” sözcüğüne farklı telaffuzlarda Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde de rastlanılmaktadır. Bey mahallesinde yer alan yapının mevkii için terra santa sözcüğünün kullanılıyor olması manastırın banisi olan Custodia of Terra Santa tarikatından ismini almış olabilir. Türkçe transkripsiyonu kutsal toprak koruyucuları anlamına gelen tarikatın arması Kilisenin giriş cephesinde de yer almaktadır.

Şekil 5. Kilise izin eki vaziyet planı (BOA. İ. AZN. 24/13), COTS arması

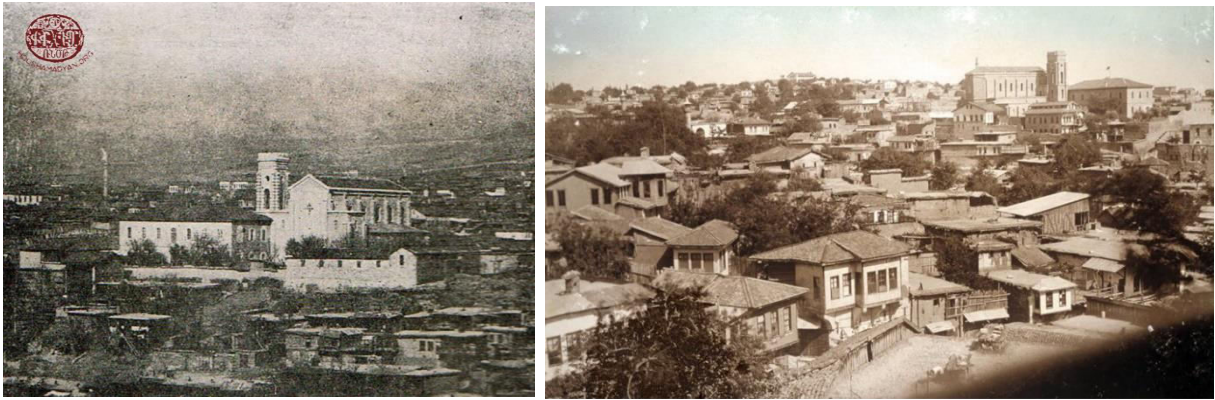
1921 yılında Ankara Anlaşmasının imzalanmasıyla işgal kuvvetleri kentten çekilmiş, onlarla birlikte çok sayıda Ermeni de vatandaş da şehirden ayrılmıştır. Ermenilerin şehri terk etmelerinin ardından bir süre sonra gayrimüslim mahallelerindeki gayrimenkuller savaşta evi yıkılan vatandaşlar tarafından kullanılmış (Güllü, 2010;390); sonuç olarak kent yerleşimi batı mahallelerine kaymıştır. Bu süreçte her ne kadar İtalya'nın Türk Hükümetine 1925 yılında manastırın faaliyetine müdahale edilmemesi ricası olsa da kullanıcısı olmayan yapılar işlevini yitirmiştir.

Şekil 8. BOA. HR.IM. 251/34

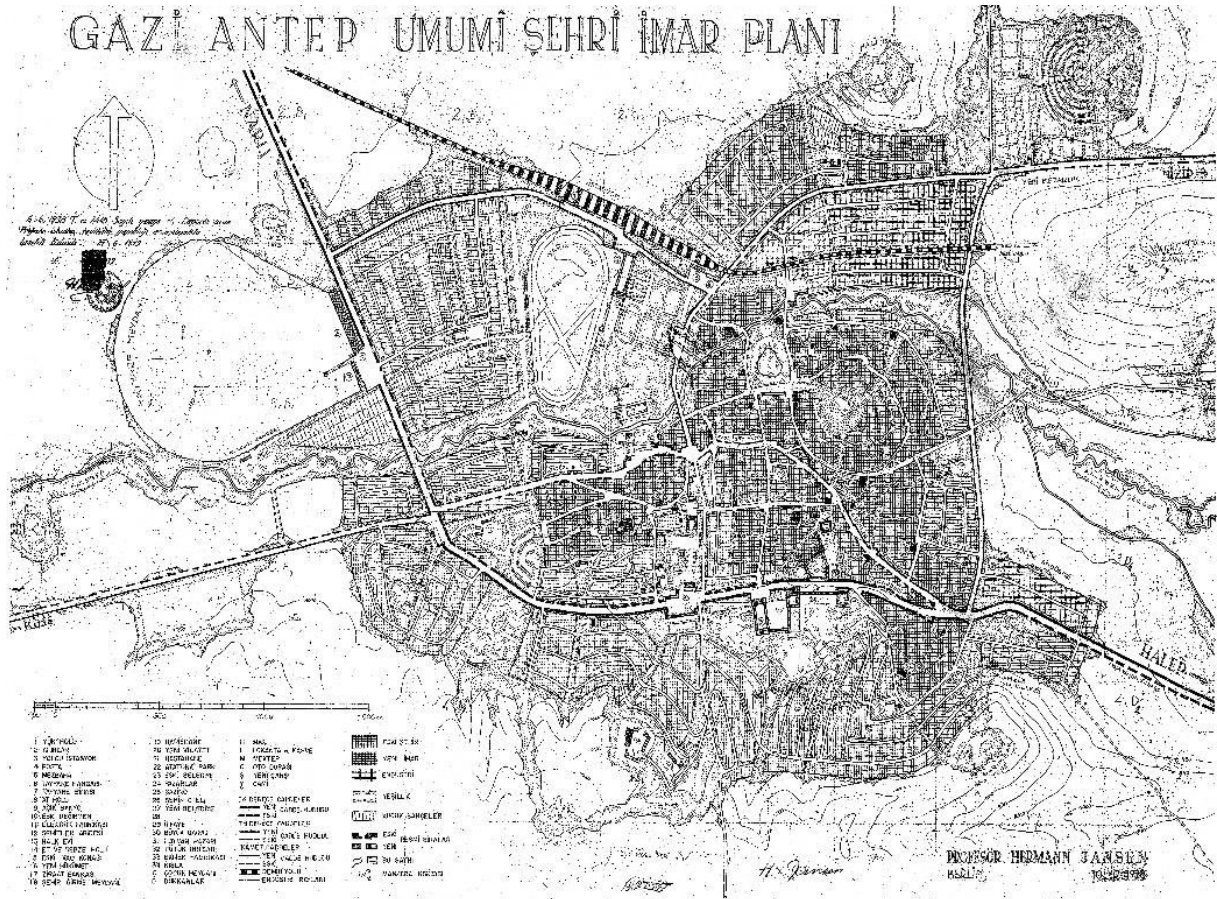
1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile birlikte dönemin eğitim, sanayi, kültürel gelişim politikaları gereği bu fonksiyonları içerecek yeni bina ihtiyacı ortaya çıkmış-

tır. Ancak 1. Dünya savaşı ve Antep savunması sonucunda ekonominin zayıflaması, yapı ustalarının çoğunun savaşta hayatını kaybetmiş olması ya da şehri terk etmiş olması sonucunda ortaya çıkan ekonomik ve işgücü eksikliği gibi sebeplerden ötürü yeni imar faaliyetlerinden ziyade işlevini yitiren binaların kullanılması yoluna gidilmiştir. Kamu yapısı programını en yakın karşılayan, kent silüetinde belirgin olan genellikle geniş açıklıklı ve yüksek olan misyoner yapıları bu ihtiyacın çoğunluğunu karşılamışlardır. Bu yeniden işlevlendirme yapıların korunmasında sürekliliğin sağlanması açısından önemlidir. Antep'te Kendirli Kilisesi bu nedenle günümüze kadar varlığını korurken aynı tarihte aynı tarikat tarafından yaptırılan Kahramanmaraş'taki Padovalı Aziz Antuan Kilisesi uzun süre boş ve bakımsız kalmış ve günümüze ulaşamamıştır.

Şekil 9. Kahramanmaraş'taki Padovalı Aziz Antuan Kilisesi

Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu 1932 yılında dönemin kültür merkezi özelliğini gösteren Halkevi olarak kullanılmaya başlamıştır. Kilise sinema, tiyatro ve konferans salonu gibi geniş açıklık gerektirecek fonksiyonlara hizmet vermiş, bodrum kat şehir kulübü olarak kullanılmış, okulda ise Halkevi şubeleri yer almıştır (Liman, 2014; 102).

Şekil 10. Jansen 'in hazırladığı Gaziantep İmar Planı (Şahinbey Belediyesi arşivi)

Ankara'nın imar planı için düzenlenen yarışmada 1. seçilen Jansen Gaziantep'in de imar planını hazırlamıştır (Gül, 2005; 27). Şehrin mevcut tarihi dokusunun korunarak batı ve kuzey yönünde büyümesi öngörülmüş olup 2 ana arter açılması önerilmiştir. Kendirli kilisesi de Atatürk Bulvarı üzerinde en batıdaki mevcut yapıdır ve Cumhuriyet dönemi uluslararası üslubunu yansıtan yeni yapılaşma bu noktadan batıya doğru ilerlemektedir. Ancak ne yazık ki günümüzde söz konusu yapılar daha fazla gelir getirmesi amacıyla yıkılarak yüksek yoğunluklu ve kimliksiz yapılara yerini bırakmaktadır.

1951 yılında Halkevlerinin kapatılmasıyla bu yapılar Hazineye devredilerek Milli Eğitim Bakanlığı'na tahsis edilmiş, önce İlköğretmen Okulu, sonrasında Anadolu Turizm Otelcilik lisesi olarak hizmet vermiştir. Günümüzde ise Kilise Gazi Kültür Merkezi, Okul Rehberlik Araştırma Merkezi, bodrum katlar ise avludaki Öğretmenevinin yemekhanesi ve mutfağı olarak kullanılmaktadır.

Şekil 11. Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu

2.1 Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu Koruma Sorunları

Çok sayıda işlev değişikliğine uğrayan yapıda yeni oluşan ihtiyaçlar ve teknolojiyle artan konfor koşulları yapının mimari programında değişikliklere yol açmıştır. Şekil 12 koruma sorunlarına bağlı gelişen bozulmaların mekanlar üzerindeki yerlerini göstermektedir.

Yer	BODRUM KAT	ZEMİN KAT	1. KAT
OKUL	B02 ve B03 ara duvarları	Z05-Z06, Z03-Z04, Z09-Z10 ara duvarları	105 ve 108 ahşap paravanları
	B05 batı duvarı ve kabin duvarı	Z11 tuvalet duvarları	102-103-104, 106-107, 109-110, 111-112 ara duvarları
	B04 doğu duvarındaki duvar örülerek kapatılmış 2 pencere	Z01 metal konstrüksiyon bölücü duvarı	Merdiven kovası kuzey güney duvarlarında kapatılmış; batı duvarında pencereye dönüştürülmüş nişler
	B11 deki merdiven	Z07 güney duvarı	Koridor kuzey duvarındaki kapı pencereye dönüştürülmüştür.
	Kuzey ve batı cephesindeki pencere doğramaları	Z03, Z04, Z05, Z09 ve Z10 da duvar örülerek kapatılmış kapı pencere boşlukları	Tüm pencere ve kapı doğramaları
	Tüm iç kapılar	Tüm pencere ve iç kapı doğramaları	Döşeme kaplamaları
	Döşeme kaplamaları	Döşeme kaplamaları	110 betonarme döşemesi
	B05 üst döşemesi	Tavan kaplamaları	Tavan kaplamaları
	B11 deki merdiven	Bacalar	Bacalar
			Güney balkonu demir

			parmalıkları
KİLİSE	B10 batı duvarı ve betonarme kolon	Z14 iç duvarları ve ahşap merdiven	113, betonarme merdivenler
	B07 ve B08 mekanları	Z16 batı duvarı, iç duva	Kapıya dönüştürülmüş pencere
	Tuvaletin önündeki ahşap paravan	Kuzey ve güneydeki ahşap kapılar	114 teki basamaklar
	Ahşap pencere ve kapı doğramaları	Z15 döşemesi	+11.00 ve +8.00 kotu döşemeleri, ara duvarları
	Traverten zemin kaplamaları ve eşikler		
	Giriş kapısı üzerindeki ondülin saçak		

Şekil 12. Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu'ndaki niteliksiz ekler

2.2 Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu'nda Yapısal Bozulmalar ve Nedenleri

Çalışma kapsamındaki incelenen her iki yapının da strüktürel anlamda iyi durumda olduğu görülmektedir. Neden-sonuç ilişkisi ele alındığında koruma sorunları birlikte oluşum şekilleri yönünden doğal ve insani etkenler olmak üzere 2 ana başlıkta değerlendirilmiştir.

2.2.1 Doğal Etkenler

Su ve Nem Etkisi

Bütün strüktürler için en büyük tehlike kaynağı olan su ve nem yapı malzeme ve elemanları üzerinde fiziksel ve kimyasal bozulmalara yol açar. Kükürt içeren kömür, petrol atığı gibi fosil yakıtların tepkimesi ile açığa çıkan gazlar havadaki su buharı ya da yağmur suyu ile birleşerek kuvvetli bir asit olan sülfürik asite dönüşür; asitin taş ve harçla tepkimeye girmesiyle az çözünen bir tuz olan kalsiyum sülfatı ortaya çıkarır. Bu andan itibaren tahribat mekanik yoldan devam eder ve yağmur suları ile yıkanan yüzeylerde patina erozyonuna uğrayan taş malzemede çukurlaşma, incelmeye meydana gelir (Binan, 2011; YTÜ Koruma Teknolojisi ders notları, Yıldırım, 2007; 21). Bununla birlikte kömürle ısınmanın olduğu yerlerde ortaya çıkan is, kurum gibi yanmamış karbon içeren partiküllerin zamanla taşların deformasyona uğramış gözeneklerine yerleşmesiyle de yoğun siyah tabakalar oluşur.

Şekil 13. Kilise cephelerinde patina erozyonuna uğrayan yüzeylerde kararma

Zemin Suyu

Zeminden kapiler kuvvetle yükselen su yapı bünyesine girip taş ve harcın kimyasal yapısını bozarak ayrışmalara, çözünmelere sebep olur. Sıcaklığın yükselmesiyle su buharlaşarak yapıdan uzaklaşır ancak su ile birlikte suda çözünebilir tuzlar da taş ve harç gözeneklerinde birikerek fiziksel deformasyona sebep olur (Ahunbay, 1996;46). Okul cephe duvarlarının toprak ve betonarme yapı ile temas ettiği yüzeylerde kararma ve tuz birikimi gözlemlenmiştir.

Şekil 14. Okul kuzey, doğu ve güney cephelerinde renk değişimi

Sıcaklık Değişimleri, Don Etkisi

Taşın gözeneklerinde ya da derz boşluklarında biriken nem ve su, soğuk havalarda donarak hacimleri genişler ve katılaştıran su çeperlerine kuvvet uygulayarak taşı çatlatabilir. Donlu günlerde buharlaşmanın gerçekleşmediği okul doğu cephesinde bu yolla oluşmuş hasarlar gözlemlenmiştir. Bununla birlikte farklı genişleme katsayılarına sahip taş ve metal malzemelerinin bir arada kullanılması, metal kadar genişemeyen taşın kırılmasına sebep olur (Yıldırım, 2007; 28). Kilise kapı lentosunda bu türde deformasyon gözlemlenmiştir.

Şekil 15. Okul cephesi don etkisiyle ortaya çıkan derz ayrılmaları, kilise lentosu

Bitki Oluşumu

Rüzgar ve kuşlarla taşınan tohumlar yapı bünyesindeki kırık ve çatlaklarda gelişebilir ve bitki büyüdükçe yarattığı mekanik hasar artar. Geçide ulaşan basamaklarda gözlemlenmektedir. Yosun oluşumu ise sürekli rutubet ortamında güneş ışığından mahrum yerlerde gelişen bir bozulma türüdür (Yıldırım, 2007; 32). Avlu duvarlarında alg ve yosun oluşumu tespit edilmiştir.

Şekil 16. Geçit merdiveni bitki oluşumu, avlu duvarlarında otsu bitki ve yosun

2.2.2 İnsan Kaynaklı Tahribat

Savaş

1 Nisan 1919 tarihinde başlayan ve 11 ay süren Antep Savunması olarak anılan ve kente büyük hasar veren savaşta Fransızlar ile Türkler arasındaki cephe sınır hattı kilisenin doğusundan geçmiştir. Yapının cephesinde ateşli silahların yarattığı tahribatlar görülmektedir ve avlunun doğusundaki birimlerin bu dönemde yıkıldığı düşünülmektedir. Savaşlarda tarihi eserlerin zarar görmesine yol açan bir başka boyutu ise farklı etnik köken, din ya da mezhep grupları arasında gerçekleşen savaşların bir grubun o yerleşim yerini terk etmesi veya yok olması sonucunda kendi gruplarına ait kültür varlıklarının kullanıcılarını yitirmesi olarak

karşımıza çıkmaktadır. Yapının işlevlendirilememesi yok olmasına, farklı bir işlev yüklenmesi ise mimari programında değişikliğe yol açmaktadır. Kendirli kilisesi için daha önce bahsedilen değişiklikler bu başlık altında değerlendirilebilir.

Şekil 17. Kilise doğu cephesinde şarapnel izleri

Her ne kadar kullanılan ateşli silahlardan kaynaklı mermi ve patlama ile oluşan tahribat izleri cephede bozulmalara yol açmış olsa da bu izlerin korunması meydana gelen savaşın anısını tanımlaması açısından önemlidir.

Bilinçsiz Müdahaleler

Niteliksiz ekler ve kötü onarımlarla gerçekleşen işlev dönüşümleri yapım sistemini etkileyerek, yapılara zarar vermiştir. Betonarme karkas ve kagir sistem farklı çalışmakta, çoğunlukla da mesnetlendikleri yerlerde deformasyonlara sebep olmaktadır. Neflere eklenen panolarının demir konstrüksiyonu duvarlara kaynakla mesnetlenerek malzeme tahribatına sebep olmuş ayrıca mekanın bütünlüğünü bozmuştur. Kötü ve bilinçsiz kullanımın zararları büyük olmakla birlikte amacın yapıyı değerlendirmek değil de korumak olduğu durumlarda da sorunlarla karşılaşmaktadır. Kuranglez pencereleri ve geçit basamakları çelik-cam ile örtülerek içerde sera etkisinin ortaya çıkmasına yol açmış, kilise mahzen katında kripta duvarı önceki dönemlerde çimentolu müdahale görmüş ve bazalt duvarda oluşan tuz birikimi renk değişimine sebep olmuştur.

Bakım onarım eksikliği

Yapının dış etkilere açık ve korunmasız olmasına yol açmakta; zamanında yapılmayan bazı küçük müdahaleler büyük problemlere sebep olmaktadır.

Deforme olan yağmur iniş borularından suyun yapı bünyesine girmesi kagir yapıda sorunlara yol açmakta, çatı kiremitlerinin kırıldığı, kaydığı yerlerde çatı su almaktadır. Kilise kırık camlardan giren güvercinlerin asidik dışkısı taş yüzeylerde kimyasal tahribata yol açmaktadır.

Şekil 18. Sera etkisi sonucunda ortaya çıkan bitki oluşumu, kilise kriptada bazalt duvarda renk değişimi

Vandalizm

Kültürel miras bilinci eksik kişiler tarafından çan kulesi duvarlarına yazılar yazılmış, çan kulesi sivrik ve peteği sökülmüş, apsit zemini define arama amacıyla tahrip edilmiştir.

2.3 Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu koruma önerileri

Doğru koruma yöntemi ve tekniğini belirleyebilmek için öncelikle yapıyı tanımak, sorunların kaynağını belirleyerek teşhisi koymak ve müdahale önerilerini bu doğrultuda geliştirmek gerekmektedir.

Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu, zaman içinde değişen fonksiyonlarla mimari programı değişime uğramış, hasarlara bağlı olarak onarımlar geçirmiştir. Tüm bu değişiklik ve müdahaleler yapı üzerinden okunabilmektedir. Sürdürülebilir korumayı sağlamak amacıyla uluslararası koruma ilkeleri ve koruma yasaları doğrultusunda müdahale önerileri geliştirilmiştir. Bu bağlamda koruma projenin genel yaklaşımı sıralanacak olursa:

- Minimum müdahale ile korumanın sürekliliğinin sağlanması,
- Yapı özgün karakterinin korunması, nitelikli eklerin belirlenip korunarak yapıya zarar veren eklerin kaldırılması,
 - Korumanın tek yapı ölçeğine indirgenmemesi, etkileşim içinde bulunduğu çevre ile ele birlikte ele alınması,
 - Günümüz teknolojik imkanlarından yararlanarak hazırlanacak olan tesisat projeleri, yapıdaki mevcut shaftlar ve tamamlanmayacak tesisat boşluklarından geçecek şekilde tasarlanması,
 - Projede belirtilen yerlerden harç, boya, taş, ahşap malzemeden test örnekleri alınarak malzeme analizlerinin yapılması ve müdahalenin sonuca göre belirlenmesi,
 - Halihazırda bir problem olmayan ama deprem kuşağı üzerinde yer alan Gaziantep'te şiddetli bir deprem olması halinde geri dönülemez sorunlara yol açabilecek bir durum. Birbirine dik olarak köşelerinden birleşmiş farklı dönemde yapılan iki yapı farklı deprem davranışı gösterecek; duvar kesişim noktalarında yapı yüksekliği boyunca çekiçleme etkisiyle ayrılma türü hasar ortaya çıkacaktır. Her iki yapının statik modellemesi sonucuna göre birleşme noktalarında deprem derzi yapılması,
 - Restitüsyon çalışmalarında izi bulunamayan ve yeni eklenecek yapı elemanlarının kavram karmaşası yaratmaması için modern malzeme ve detaylarla tasarlanması önerilmektedir.
 - Yapının yeniden işlevlendirilmesi; Tarihi yapılar özgün işlevleriyle kullanıldığı sürece mimari kurgusunu koruyabilir; fakat cemaati olmayan kilise için bu durum mümkün değildir. Yapıldığı dönemde çevresel faktörlerin şekillendirdiği, zaman içinde bulunduğu dokunun biçimlenmesinde rol oynayan yapının etkin kullanılacak fonksiyonunu yer aldığı çevredeki potansiyeller ve ihtiyaçlar değerlendirilerek belirlemelidir. Fransisken misyonerler tarafından kültürel etkilerini yaymak amacıyla yaptırılan ve Antep Harbinin en şiddetli çatışmalarının yaşandığı cephede yer alan Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu'nun tanıklıkları referans alınarak "Şehit yakınları ve Gaziler Dairesi" olarak programlanmıştır.

Reorganizasyonun asıl amacı eserin mimari bütünlüğünü ve Antep Savunmasına ilişkin sembolize ettiklerini değiştirmeden hatırlatarak kamusal işlevini iyileştirmek, yapı grubunun daha etkin ve farklı kullanımının sivil savaş anılarını başkalaştırmaması olmuştur. Bu doğrultuda sosyal faaliyet birimleri okulda,

kültürel faaliyetler birimleri ise kilisede planlanmıştır. Tamamlanan çan kulesi ise Gaziantep panoramasını izlemek isteyenler için ziyarete açık olacak, açılan yer altı geçidinde diğer misyoner yapılarında olduğu gibi odacıklara ulaşılması halinde Antep Harbi'nin canlandırıldığı enstalasyon odası olarak kullanılması önerilmektedir.

2.3.1 Koruma Yöntemleri

Yapısal iyileştirmeye yönelik kullanılacak restorasyon yöntemleri; ayıklama, temizleme, sağlamlaştırma, bütünleme, yeniden yapım olarak ele alınabilir.

GAZİANTEP KENDİRLİ KİLİSESİ VE MANASTIRI SORUNLAR VE KORUMA ÖNERİLERİ				
Tür	YERİ	SORUNLAR-BOZULMALAR	NEDENLER	KORUMA RESTORASYON ÖNERİLERİ
TAŞIYICI SİSTEM	Kilise Çatı	Özgün formdan sapma. Mahya aşığı yatay denge-sini yitirmiştir.	Yenilenen çatı konstrüksiyon elemanlarının özgün boyutlarından ve malzemesine göre niteliksiz yapıldığı, yeni ahşap yapı elemanlarının kurumadan çatki sisteminde kullanılması.	Çatının tamamen sökülerek yenilenmesi gerekmektedir.
	Kilise Duvar	Beden duvarlarında tahribat.	Yenilenen işlev gereği açılan kapı-pencere boşlukları	Bütünleme-tamamlama
	109,Z05 Tavan Döşeme	Özgün formdan sapma	Tavan hatlarının ve/veya bağdadi çıtaların yatay formunu kaybederek sehim yapması.	Raspa sonrasında hasarın nerede geliştiği ve boyutuna göre müdahale kararı belirlenmelidir.
	Okul	Derz boşalması.	Don etkisi	Derzlerin tamamlanması.
	Okul Balkon	Özgün formdan sapma.	Demir payandaların korozyon sebebiyle taşıyıcılığını yitirmesi.	Yeniden yapım.
YAPISAL ÖGELER	Okul Çatı	Çatı konstrüksiyon elemanlarında bozulmalar.	Malzemenin ömrünü yitirmesi, çatı örtüsünde malzeme kaybının olduğu yerlerde dış etkilere maruz kalması.	Hasar boyutu ve türüne göre yenilenmesi, sağlamlaştırılması, bakımı
	Çatılar	Nem ve rutubet sorunları.	Bakımsızlık. Kiremitlerde kayma sonucunda yağmur sularının yapı bünyesine girerek oluşturduğu deformasyonlar.	Çatı örtüsünün yenilenmesi.
	Cepheler	Duvar yüzeylerinde kararma. Yüzey korozyonu.	Bakımsızlık. Çinko su tahliye sisteminin deforme olduğu yerlerde yağmur suyunun uzaklaştırılmayıp hava kirliliğiyle birleşerek duvarda bıraktığı kirlenme. Korozyonunun olduğu yüzeylerde asit yağmuru etkisi.	Yağmur tahliye sisteminin yenilenmesi.
	Okul Cep-heleri	Duvar yüzeylerinde tuz oluşumu, kararma	Kapileriteyle yükselen suyun yapı bünyesine girmesi, suyun buharlaşarak içinde barındırdığı tuzların birikimi.	Taş yüzeylerde temizlik. Özgün drenaj sisteminin ıslah edilmesi, batı cephesine bitişik yapının kaldırılması.
	Okul Cep-heleri	Çatı taş saçaklarında kayma, derz boşalması	Bakımsızlık. Zaman içinde deforme olmuş çatıdan sızan su harcın çözünmesine yol açmıştır.	Yeniden yapım.
	Avlu Duvarları	Duvar yüzeylerinde yosun oluşumu.	Harpuşaların sökülmesi sebebiyle yağmur suyunun duvar yüzeyinde kalması, güneş görmeyen yerlerin kuruyamaması	Duvar yüzeylerinde temizlik yapılması, harpuşta eklenmesi
	Geçit Merdiveni	Bilinçsiz müdahale, bakımsızlık	Basamakların üzeri cam kapak ile örtülmüş, içerde sera etkisi oluşmasına yol açmıştır.	Yüzeylerin bitkilerden temizlenerek, demir ızgaralı kapak konması.
	Çan Kulesi Merdiveni	Bakımsızlık	Yağmur, sıcaklık değişimleri, güneş ışınları, güvercin pislikleri vb. dış etkilere maruz kalmaktadır.	Temizleme, bütünleme.
	Çan Kulesi Duvarları	Bilinçsiz müdahale, bakımsızlık	Savaş sonrasında külahı sökülün çatının kötü malzeme ve işçilikle yapılan çinko örtüsü dış etkileri önleyememektedir.	Çan kulesi tamamlanması, profillerin temizlenerek antipas uygulanması.

DEKORASYON	Kilise Doğu, Okul Güney Cephesi	Taş yüzeylerinde malzeme kaybı.	Savaş	Kesinlikle korunmalıdır.
	Kilise	Metal korozyonu	Bakımsızlık	Temizlik yapılması, antipas uygulanması.
	Çan Kulesi Duvarları	Boyalı yüzeylerde tahribat.	Vandalizm	Duvar boyalarının analizinden elde edilecek veriye göre karar verilmelidir.
	Kilise Taş Silme	Malzeme kaybı.	Bilinçsiz müdahale. Elektrik tesisatı geçirmek için taş silme sökülüştür.	Tamamlama.
	Kilise Duvar	Boyalı yüzeylerde tahribat.	Bilinçsiz müdahale	Sonraki dönem boya raspalanarak özgün yüzeyin ortaya çıkarılması.
	Kilise Duvar	Boya kabarmaları/kayı	Su nem problemi	Çatı onarımından sonra boya tadilatı yapılması.
	Kilise Apsit Döşemesi	Malzeme kaybı.	Vandalizm.	Sökülen zemin kaplamasının yeniden yapımı.
	Kilise Apsit Duvarı	Malzeme kaybı	Bilinçsiz müdahale. Sahne demir konstrüksiyonu duvar taşları oyularak yerleştirilmiştir.	Muhdes elemanların ayıklanması, bütünleme.
	Kilise Kapısı	Kilit mekanizması.	Metal yapı elemanında malzeme kaybı.	Kilit dışısında sorunun tespit edilerek yenilenmesi.
	Kilise Kapı Lentosu	Metal elemanda korozyon, taş malzemede kırılma.	Farklı taş ve metalin farklı ısıl genişleme katsayılarına sahip olması.	Metal yapı elemanın temizlenerek antipas uygulanması, lentonun paslanmaz çelik ile birleştirilmesi.
	Kilise Giriş Basamakları	Taş yüzeyinde çatlama.	Don etkisi.	Temizleme, derz dolgusu yapılması.
	Kilise Bodrum Katı	Güney duvarında renk değişimi.	Bilinçsiz müdahale. Çimento katkılı malzemeye yapılan müdahale sonucunda çimento içeriğindeki tuzlar bazalt taş yüzeyinde tuz birikimine yol açmıştır.	Temizleme.
	Kilise Bodrum Kat Pencere Parmaklıkları	Malzeme kaybı.	Vandalizm.	Tamamlama.
	Kilise Bodrum Kat Kapı	Malzeme kaybı, çimentolu müdahale.	Bilinçsiz müdahale. Sökülen kapı korkulukları, tesisat kanalları için açılan boşluklar çimento katkılı malzeme ile tamamlanmış, etrafında tuz birikimine sebep olmuştur.	Temizleme. Tekrar doldurulması gereken yerlerde kireç katkılı harçla müdahale edilmelidir.
	Okul Balkon Korkulukları	Metal korozyonu	Bakımsızlık	Temizleme, eğilen kısımların onarımı, antipas uygulanması.
	Okul Giriş Kapıları	Bilinçsiz müdahale.	Zemin döşeme kotunun yükselmesiyle kapı yüksekliğini ayarlamak için kanatlar kesilmiştir.	Tamamlama.
	Okul Üst Avlu Kapısı	Bilinçsiz müdahale.	Kapı yağlı boya ile boyanmış, kapı sövelerine kireç badana yapılmıştır.	Temizleme.
	Okul Pencereleleri	Bakımsızlık	PVC olarak yenilenen pencerelerin sadece menteşeleri günümüze ulaşmış, kullanılmadığı için bakımsız kalmıştır.	Temizleme, niteliğini kaybedenlerin yenilenmesi, antipas uygulanması.
	Okul B.Pencere	Malzeme kaybı.	Bakımsızlık.	Yeniden yapım.
	114	Sıva kaybı.	Bakımsızlık	Tamamlama.
	Z11	Duvar yüzeylerinde rutubet.	Bilinçsiz müdahale. Muhdes ıslak hacim sıhhi tesisat problemleri ve pencerelerin duvar örülerek kapatılmasıyla mekanın hava alamamasına, suyun geç buharlaşmasına sebep olmaktadır.	Ayıklama.

Şekil 18. Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu Sorunlar ve Çözüm Önerileri

SONUÇ

Gaziantep Anadolu'nun en eski yerleşimlerinden biridir ve kervan yollarının üzerinde bulunması nedeniyle oluşan ticari hareketlilik, farklı inanç/etnik grupların bir arada yaşamasıyla oluşan kültürel çeşitlilik şehrin dokusuna da yansımıştır.

19. Yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi gelişmeler Antep'i de etkilemiştir. Anadolu'dan Ortadoğu'ya giden yolların kavşağında olan, farklı etnik kökene ve dini inançlara sahip halkın bir arada yaşadığı, üretim ve eğitime önem veren şehir; iktisadi, ticari ve siyasi çıkarları için kendilerine hayat alanı oluşturmaya çalışan misyonerler için oldukça cazip bir çalışma alanı haline gelmiştir. Islahat Fermanı'nın yayınlanmasıyla yabancıların gayrimenkul alma ve inşaat yapmasının önündeki engelin kalkması, misyonerlik faaliyetlerini sürdürebilecekleri hizmet binalarının yapımına hız kazandırmıştır. Sonuç olarak varoluşundan Islahat Dönemine kadar olan süreçte, yönetimin ve istikrarlı güvenliğin mekana yansıdığı temel işlevler üzerinden kentsel mekanlar biçimlenirken, Islahat Fermanıyla birlikte misyoner yapılarının kent çeperlerinde mevcut dokudan uzak bir biçimde yerleşmeye başlamaları kentin güneybatısında yeni odaklar oluşmasına neden olmuştur. Cumhuriyet Döneminde de kentin bu noktaları gelişim göstermiştir.

Günümüzde Bey Mahallesi sınırları içinde kalan alanda 19. Yüzyılın son çeyreğinde *Custodia of Terra Santa* misyonerleri tarafından yaptırılan **Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu** bu amaca hizmet eden yapılardan biri olarak inşa edildiği dönemin mimari özelliklerini ve sosyolojik tercihlerini geleneksel yapım teknikleriyle teknolojik unsurları somutlaştırarak yansıtan bir kültür varlığı olarak kent dokusu içindeki belirleyici yerini korumuştur.

I. Dünya Savaşı'nın ardından Antep'in Fransızlar tarafından işgal edilmesiyle başlayan Antep Savunması esnasında savaşın en çatışmalı konumu olan ve Çınarlı Cephesi olarak anılan alanı aradaki caddenin oluşturduğu sınıra göre Fransız tarafında Kendirli Kilisesi ve okul, Türk tarafında ise Çınarlı Cami yer almıştır. Her iki cephedeki yapılar zarar görmüş; askeri donanım avantajı olan Fransız cephesinden yapılan saldırılar sonucunda Çınarlı Cami yıkılmış, Kendirli Kilisesi ise sadece cephede takip edilebilen yüzeysel hasarlar almıştır. Kilise cephelerindeki kurşun izleri savaşın yarattığı tahribatı kısmen de olsa günümüze aktarmaktadır.

Antep Harbi'nden sonraki koşullar Antepli Ermenilerin kentten ayrılmasını gerekli kılmıştır. Kullanıcısını yitiren manastır ise faaliyetine devam etmeye

çalışsa da işlevini yitirmiştir. Savaş sonrası büyük hasar alan, nüfusun sayısı ve etnik kökeni değişen kentte savaş sonrasının zorlayıcı ekonomik koşullar da dikkate alınarak hasar almayan ve mimarileri ihtiyaç ile örtüşen yapılarda var olan yapı stoğu uygun fonksiyonlar verilerek kullanılmıştır. Bu dönemde Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu kentin kültür merkezinin odağını oluşturan Halkevi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonra Milli Eğitim Müdürlüğü'ne tahsis edilen yapılar yatılı okul olarak hizmet vermiş; kapasitesinin üzerinde hizmet veren yapıda yeni mekan ihtiyacı eklenen döşemelerle kat oluşturularak giderilmeye çalışılmıştır.

Kendirli Kilisesi, başta yakın çevresinin ardından da bu civarda yoğunlaşan yapılaşmanın yıllar içinde genişleyerek yayılım göstermesi sonucunda daha geniş çevresinin de tarih içindeki gelişimini etkileyen bir rol oynamış; Gaziantep'in en işlek caddelerinden Atatürk Bulvarı'nın şekillenmesinde de belirleyici olmuştur. Bu çalışma Gaziantep kent tarihinin gelişimine ışık tutan majör anıtsal yapılardan biri olan Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu için belge ve fonksiyon değerinin sürdürülebilir korunmasına olanak sağlayacak koruma önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır. Doğru koruma yönteminin belirlenebilmesi ve hatalı uygulamaların önüne geçebilmek için teşhis aşamasında; bozulmalara sebep olan faktörler, eserin özgün malzeme ve tekniği irdelenerek analizler hazırlanmıştır. Yapıldığı dönemden bu güne aktif olarak kullanılan ve bakımı sağlanan yapıların strüktürel anlamda iyi durumda olduğu tespit edilmiştir. Değişen işlevlerin sonucunda yapının mimari programına sonradan dahil edilen niteliksiz ve nitelikli ekler irdelenerek koruma önerileri bu doğrultuda belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

Ünal, Z.G., (2007), Bilgisayar destekli tarihi çevre koruma bilgi sistemi oluşturulması ve Gaziantep kentsel sit alanında örneklenmesi, Yayınlanmamış doktora tezi, YTÜ, İstanbul.

Akın, (2012), İstanbul Kentinin Değişim Öyküsü. Mimarist, (45): 46
<https://www.raremaps.com/gallery/detail/40949/carte-de-la-turquie-de-larabie-et-de-la-perse-avec-leurs-dependances-chatelain> adresinden 12 Mayıs 2018 tarihinde erişildi

Ünal, Z.G., (2007), Gaziantep'te anıtsal yapılar, geleneksel dokunun hafızası, K. Mortan (Ed.), Gaziantep Dört Yanı Dağlar Bağlar, YKY, İstanbul, 145-175.

Kuban, (1972), Gaziantep Kent Bütünü, 1972, İller Bankası Yayınları, Ankara

Özdeğer, H., (1996), Gaziantep, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 13:466-475, Türkiye Diyanet Vakfı

Çiftçi, Ç., (1999), Gaziantep Kent Merkezinde Sosyal Donatımlar ve 2005 Yılında Kentin Geleceği, Y. Küçükdağ (Ed.), Cumhuriyetin 75. Yılına armağan Gaziantep:327-336, Gaziantep Üniversitesi Basımevi, Gaziantep.

Aytekin, H. (1999). Antep'te Eğitim Kurumları (19. Yüzyılın İkinci Yarısından 20. Yüzyılın İlk Yarısına Kadar), Y. Küçükdağ (Ed.), Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep: 186-206, Gaziantep Üniversitesi Basımevi, Gaziantep.

Yakar, H.İ., (2015), II. Abdülhamit albümlerinde Ayıntab, Rumkale ve Halfeti, Duman Ofset Matbaacılık, Ankara.

Güllü, R. E. ,(2010), Antep Ermenileri, Sosyal kültürel ve siyasi hayatı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Abadie, M., & Necmeddin., (1959). Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in 4 muhasarası, Gaziantep Kültür Dergisi Yayınları, İstanbul.

Liman, A. S. (2014). Gaziantep'te Sinema, Seyir Ve Seyirci (1923-1980). İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (47): 97-123.

Gül, G. (2005), Gaziantep İli Bey (Kayacık) Mahallesi Geleneksel Doku Koruma ve Geliştirme Önerisi, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara

Yıldırım, N., (2007), Kireçtaşlarında Tuzların Yıkıcı Etkilerinin Araştırılması, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İTÜ, Ankara

Ahunbay, Z., (1996), Tarihi çevre koruma ve restorasyon, YEM Yayın, İstanbul

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. ID. 1597/9,10,11,12,13,14,15, HR.IM. 251/34

BÜYÜK ÖLÇEKLİ BİR İŞLETMEDE 5S UYGULAMASI

Mahmut TEKİN¹

Murat ARSLANDERE²

Mehmet ETLİOĞLU³

Ertuğrul TEKİN⁴

ÖZET

Bilgi iletişim teknolojilerinin çok hızlı gelişmesi ve internetin yaygınlaşması bireylerin yaşam biçimlerini değiştirdiği gibi işletmelerinde iş yapma biçim ve modellerini değiştirmiştir. Teknolojik gelişmelerle birlikte artan rekabet, müşteri profilindeki değişim ve çevreye olan duyarlılığın artması işletmeleri üretim ve yönetim sistemlerinde değişiklik yapmalarına neden olmuştur. Müşterilerin talep etmiş oldukları ürünü, istediği yer, zaman ve fiyatta sağlayabilmek üretim sistemlerin de bir takım değişiklik ve optimizasyonunu gerektirmektedir. Kısacası en az kaynakla, mümkünse en az israfla, en kısa sürede ve en az maliyetle, hatasız, müşteri istek ve beklentilerine uygun esnek üretimin gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Ancak bu kriterler yerine getirildiğinde sürdürülebilirlik sağlanabilecektir.

Günümüz işletmeleri değişen ve gelişen teknolojiye uyum sağlamaları ve müşteri istek ve beklentilerine cevap verebilmelerinin ön koşulu sürekli iyileştirmeden geçmektedir. Maliyet tasarrufu ancak sürekli iyileştirme yani yalın üretim ile mümkün olmaktadır. Bu üretim uygulamalarından birisi de 5S'dir. Bu teknik, gereksiz malzemelerin ayıklanması, düzenleme ve temizleme aşaması, standartlaştırma ve disiplin sağlanması konusunda birçok avantajlar sağlamaktadır. 5S ile işyerlerinde düzeninin sağlanması, gereksiz malzeme stokunun engellenmesi, çalışan verimliliğinin artırılması, düzgün ve kolay ulaşılır arşivleme yapılması, malzeme ve işgücü israfının azaltılması gibi uygulamaların birlikte kullanılması ile daha etkin ve verimli çalışmalar yapılabilmektedir. Çalışmanın amacı, yalın yönetim ve yalın üretimin bir aracı olarak 5S yöntemi ile organizasyonlarda çalışan ve yöneticilerin tamamının katılımı ve tüm süreçlere uygulanabilirliği konusunda farkındalık yaratmak ve etkin-verimli üretimin gerçekleşmesini sağlamaktır. Bu bağlamda, Türkiye sanayisinde faaliyet gösteren İSO ilk 500 sanayi şirketi arasında yer alan un fabrikasında gereksiz malzemelerin ayıklanması, düzenleme ve temizleme, standartlaştırma ve disiplin aşamalarından oluşan 5S uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak transpalet bekleme, stok ve forklift park alanlarında gerçekleştirilen 5S uygulamalarıyla sıfır fazla süreç kaybı, sıfır gereksiz hareket ve sıfır işgücü kaybı konularında başarılı sonuçlar alınmıştır.

¹ Prof.Dr., Selçuk Üniversitesi, mahtekins@selcuk.edu.tr

² Dr., Selçuk Üniversitesi, m_arslandere@hotmail.com

³ Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, mehmetetlioglu@gmail.com

⁴ Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, ertugrultekin42@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Büyük Ölçekli İşletme, Yalın Üretim, 5S.

APPLICATION OF 5S IN A LARGE SCALE ENTERPRISE

ABSTRACT

The rapid development of information communication technologies and the widespread use of the internet have changed the ways and models of doing business in the business as well as changing the way of life of the individuals. Increasing competition with technological advances, changes in customer profile and increased sensitivity to the environment have led to changes in production and management systems. To be able to provide the products that the customers demand, at the desired time, place and price also requires some changes and optimization of the production systems. In short, it is aimed to realize flexible production in accordance with customer demands and expectations with minimum resources, minimum wastage, shortest time and minimum cost without any mistakes. When these criteria are met, sustainability will be achieved.

It is the continual improvement of today's businesses to ensure the adaptation to changing and developing technology and to be able to respond to customer requests and expectations. Cost savings can only be achieved through continuous improvement which mean lean manufacturing. One of these production applications is 5S. This technique provides many advantages in the removal of unnecessary materials, the stage of regulation and cleaning, standardization and discipline. With 5S, more effective and efficient work can be done by arranging in the workplaces, preventing unnecessary material stock, increasing employee productivity, performing smooth and easily accessible archiving and reducing waste of materials and labor. The aim of the work is to raise awareness about the full participation of managers and applicability to all processes through the 5S method as a means of lean management and lean production and to ensure that efficient and efficient production takes place. As a result, possible applicable 5S working areas were identified and carried out with stages of removal of unnecessary materials, sorting, arrangement and cleaning, standardization and discipline in flour factory. Successful results were obtained in terms of zero excess process loss, zero unnecessary movement and zero labor loss with 5S applications carried out in the areas of transpalet, inventory and forklift parks,

Keywords: *Large-Scale Business, Lean Production, 5S*

GİRİŞ

Hızlı teknolojik gelişmeler ve internetin yaygınlaşması kişilerin yaşam tarzları ile işletmelerinde iş yapma biçim ve modellerini değiştirmiştir. Bu gelişmelerle birlikte artan rekabet, müşteri istek ve beklentilerindeki değişim üretim sistem ve yöntemlerinin de değişmesine neden olmuştur. Bu değişimlere uyum sağlayamayan işletmelerin rekabet edebilmeleri de imkânsız hale gelmiştir. Sektörde lider şirketleri incelendiğinde, yeni üretim yaklaşımlarını en iyi uygulayan işletmeler oldukları görülmektedir (Kağnıcıoğlu vd., 2012:18). Müşterilerin zevk ve tercihlerinde görülen önemli değişme ve farklılaşma; üretim, rekabet ve fiyat süreçlerinde baş döndürücü gelişmeleri doğurmakta ve işletmelerin var olabilmek için farklı çabalar içerisine girmelerine neden olmaktadır. Rekabet sonucunda, işletmelerin yeteneklerini ve kaynaklarını doğal ve esnek bir sürece adapte etmeleri bir zorunluluk haline gelmiştir. İşletmelerin küresel ve kendi ülke ekonomilerinde başarıyla faaliyet gösterebilmesi ve rakiplerine üstünlük sağlayabilmesi için sürekli mevcut üretim faktörlerini ve ürünlerini yenileyip geliştirmeleri gerekmektedir (Zerenler vd., 2007:653). Bu bağlamda yalın felsefi işletmeler için önemli bir üretim ve yönetim sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yalın üretim sistemi, en az kaynakla, en kısa sürede, en az maliyetli ve hatasız üretimi, müşteri istek ve beklentilerine uyacak şekilde, mümkünse sıfır israfla ve tüm üretim faktörlerini esnek şekilde kullanan bir sistemdir (Tekin, 2012:261). Genel olarak yalın üretim bir sanayi işletmesinde; başta insan olmak üzere tüm kaynakları en verimli şekilde kullanıp, gereksiz tüm işlemlerin, yeni gereksiz yere maliyetleri yükselten ama katma değer etkisi olmayan tüm faktörlerin adım adım elimine edilmesine dayanır (Tekin ve Zerenler, 2013:133).

1.1. Yalın Üretim

Yalın üretim, Japonların II. Dünya Savaşı sonrasında içinde buldukları ekonomik şartlarda ortaya çıkmış bir anlayıştır. Savaştan sonra, sınırlı olan doğal kaynaklara, işgücü ve sermaye kaynaklarının da yetersizliği ilave edilince Japonya, iktisadi varlığını devam ettirebilmek için kaynakları mümkün olan en düşük maliyetle kullanmayı öğrenmek durumunda kalmıştır. Toyota üretim sistemine temel oluşturan Taiichi Ohno'nun Amerikalı firmalarla rekabet edebilecek üretim sistemleri geliştirmek amacıyla Toyota yöneticileriyle birlikte yaptığı Amerika gezisinde ortaya çıkmıştır. Amerika'da Henry Ford tarafından geliştirilen ve günümüzde hala kullanılan yığınlar halinde tahmine göre üretim yapıp,

üretimden sonra kalite kontrolü yapılması esasına dayanan kitle üretim sistemleri Taiichi Ohno tarafından benimsenmemiştir. Bunun yerine, Japonya'nın savaş sonrası ekonomik koşullarıyla birebir ilintili olarak ortaya çıkan ve 1960'lı yıllardan itibaren Japonya'da uygulanmaya başlayan 1980'li yılların sonlarına kadar Toyota Üretim Sistemi (Toyota Production System) olarak ve ürün esaslı strateji yerine küresel pazarlarda rekabeti esas alan, üretimde çokluk, çeşitlilik ve esnekliği öngören “Yalın Üretim” adlı yeni üretim sistemi geliştirilmiştir. Yalın üretim temelde seri üretimin yerine alternatif olarak gösterilen Japon imalat tekniklerini bir bütün olarak tanımlamakta ve imalat alanında bütünsel bir dönüşümü ifade etmektedir (Kocabaş, 2004:36-37; Zerenler ve Iraz, 2006:764).

Yalın üretim yaklaşımının temeli Yalın felsefenin endüstriyel alanda farkındalığa kavuşması, Toyota üretim sistemi uygulayıcılarının büyük ölçüde başarı sağlayıp performanslarını arttırmaları ardından gerçekleşmiştir. Bunun akabinde ise ilk olarak Japon araba üreticisi olan Toyota'da uygulanan Yalın Sistem dünyaca kabul görmüş bir işletme yönetim fenomenine dönüşmüştür (Kurilova, 2015:9). Yine de dünyanın yalın üretime olan ilgisi Harvard Üniversitesi akademisyenlerinden James Womack'ın “Dünyayı Değiştiren Makine” adlı kitabının yayınlanmasına kadar sınırlı düzeyde kalmıştır (Yuji ve Monica, 2010:124, McDonald vd., 2002: 214). 1996 yılında Womack ve Jones (1996) tarafından yayımlanan ‘Yalın Düşünce’ kitabı ile bu felsefe genişletilmiş ve ‘yalın’ teriminin içerdiği yol gösterici prensipler tanımlanmıştır. 2000'li yıllardan sonra bu kavramın uygulamaları genişletilmiş ve çeşitli kitaplarda ve makalelerde yer bulmuştur. Özellikle, kavramsal çalışmalar olarak Hopp ve Spearman (2004), De Treville ve Antonakis (2006)'in makaleleri, ampirik yaklaşımlar içeren Shah ve Ward (2007) yalın üretimin hızla genişleyen uygulama alanlarını tanımlamıştır.

Yalın üretim, daha az enerjinin ve daha az hammaddenin kullanılarak minimum israf ile üretimin yapılmasını amaçlamaktadır. Yalın üretimde israfın azaltılması için katma değer sağlamayan tüm unsurların, üretimden ayrıştırılarak ortadan kaldırılması gerekmektedir. Yalın sistemler verimliliği artırmak ve israfı azaltmak için kalıcı iyileştirmelere ihtiyaç duyarlar (Tekin, 2012:260). Yalın üretim sistemi; sıfır stok, sıfır zaman kaybı, sıfır işgücü kaybı, sıfır bekleme, sıfır gereksiz hareket, sıfır kırtasiye işleri ve harcamaları, sıfır hatalı üretim, sıfır fazla süreç kaybı ve değer oluşturmeyen diğer bütün israf kalemlerini sıfırlama hedefleri ile müşteri odaklı esnek bir yapı oluşturarak mükemmellik yolunda ilerlemeye çalışır.

1.2. Yalın Üretimde İsrâf Kavramı

James ve Womack (2003) a göre yalın üretimde israflar Japonca bir sözcük olan ‘‘Muda’’ kavramıyla açıklanır. Muda, israf demektir; yani değer yaratmayan ama kaynak harcayan herhangi bir insan faaliyeti kastedilmektedir. Bunlara örnek olarak; düzeltme gerektiren hatalar, kimsenin istemediği, bundan dolayı stokları ve gereksiz mal yığınlarını arttıran maddelerin üretimi, gereksiz olan işlem adımları, çalışanların ve malların amaçsız olarak bir yerden başka bir yere hareket etmesi ya da taşınması, önceki faaliyetin zamanında tamamlanamaması nedeniyle sonraki faaliyeti yapacak kişilerin iş yapmadan beklemesi ve müşteri ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak mal ve hizmetler olarak verilebilir. Yalın üretim en çok israfın ortadan kaldırılması ile ilişkilendirilmektedir (Shah ve Ward, 2007:791). Bu israflar;

- Taşıma (bir materyali veya ürünü bir yerden başka bir yere taşımak),
- Stok (bekleyen materyal veya ürün stokları),
- Gereksiz hareket (düşük ergonomide fazla hareketler),
- Bekleme (makine, personel veya onay yüzünden duraklama),
- Fazla üretim (gereğinden fazla üretim),
- Fazla süreç (müşterinin ödemeye hazır olduğundan daha fazla değer ekleme),
- Hatalı üretim (hataları düzeltme) şeklindedir (Tekin vd., 2015:216).

1.3. Yalın Üretim İlkeleri

Yalın üretim ilkeleri açıklanırken ilk olarak yalın üretim konusunda birçok çalışmaları bulunan dünyaca ünlü Harvard Üniversitesi akademisyenlerinden James Womack ve Daniel Jones’un belirlediği 5 temel ilkedden bahsedilmiştir. Bu ilkeler;

1.3.1. Değer

Yalın düşünce için kritik çıkış noktası, değer kavramıdır. Değer ancak son müşteri tarafından tanımlanabilir ve ancak belli bir zamanda belli bir fiyatta müşteri ihtiyaçlarını karşılayan belli bir ürün (bir mal veya hizmet ve genellikle her ikisi birlikte) cinsinden ifade edildiğinde bir anlam taşır. Değer, üretici tarafından oluşturulur.

1.3.2. Değer Akışı

Değer akışı, belli bir ürünü (bir mal veya hizmet veya giderek ikisinin bileşimi) elde etmek için gerekli olan somut eylemler dizisidir. Müşteriler için değer, değer akışları yolu ile oluşturulmaktadır. Böylece işletmeler değer akışları yolu ile

para kazanmaktadır. Yalınlıkta temel amaç, değer akış süreçlerine odaklanmaktır. Değer akış süreçleri mükemmelleştirildikçe müşteriler için daha fazla değer oluşturulabilir ve daha fazla kazanılabilir. Değer akışlarına odaklanılarak, israf belirlenebilir ve israfı ortadan kaldırmak için eylem planları geliştirilebilir (Özçelik ve Ertürk, 2010:57).

1.3.3. Akış

Değer bir kez tam olarak tanımlandığında, belli bir ürün için değer akış haritası yalın işletme tarafından tam olarak çıkarıldığında ve israfa yol açan adımlar yok edildiğinde, yalın düşünce için sonraki adıma sıra gelmiştir. Bu gerçek manada nefes kesici bir adımdır. Geriye kalan, değer oluşturan adımların akışını sağlamaktır. Ancak bu adımda tam olarak yeniden yapılanma gerekmektedir.

1.3.4. Çekme

Çekme sistemi, sonraki aşamalarda yer alan müşteri istemeden, önceki aşamalarda hiçbir şekilde ürün veya hizmet üretilmemesidir (Türkan, 2010:36).

1.3.5. Mükemmellik

Mükemmellik, son noktası olmayan yalın bir yolculuktur. Bu bakımdan kavramı “sürekli iyileştirmeler” şeklinde görmek gerekir. Yalın düşüncenin temelinde “iş doğru yapmak” yerine “doğru işi bir defada yapmak” ilkesi vardır. Buna karşın israf tümüyle yok edilemeyeceğinden, mükemmellik tamamen ulaşılması pek mümkün olmayan izafi bir hedef durumundadır. Şu halde gerçekçi amaç, sürecin ulaşılabilecek en yüksek performans değeri doğrultusunda işletilmesini ve bu değer için sürekli geliştirilmesini sağlamak olmalıdır (Türkan, 2010:37).

1.4. Yalın Üretim Teknikleri

Bütün yalın üretim teknikleri kendi yöntemleriyle israfı elimine etmeye çalışırlar (Neha vd., 2013:60). Yalın üretim tekniklerinin uygulanması; hem kurulma aşamasında yalın düşünce prensipleri kullanılarak tasarlanmak istenen işletmelerde hem de yalın üretime geçişin planlandığı klasik tipteki işletmelerde oldukça önem arz etmektedir. Yalın üretim tekniklerinin işletme içinde benimsenmesi ve uygulanması işletmenin hedeflerine ulaşmasında önemli bir unsur olarak göze çarpmaktadır (Pekin ve Çil, 2015: 164). Yalın Üretim teknikleri;

- Değer Akış Haritalama
- Kaizen
- Bireysel Öneri Sistemi
- Jidoka
- Poka-Yoke

- Standart İş
- Toplam Verimli Bakım
- 5S
- Hücresel Üretim
- Heijunka
- Görsel Fabrika / Görsel Yönetim
- Kanban Ve Çekme Sistemi
- Smed
- Hoshin Kanri

1.5. Yalın Üretimin Yararları

Yalın üretimde israfa sebebiyet veren bütün faaliyetler üzerinde çalışma yapılması gerektiğinden doğrudan maliyete, müşteri nezdinde değer kavramına odaklanması nedeniyle, kalite odaklı bir yaklaşım olması sonucu doğrudan kalite üzerinde yararları bulunmaktadır. Ayrıca müşteri ihtiyaçlarına binaen sistemi şekillendirmesi noktasında yeni ürünü geliştirme hızı, termin süreleri konularında büyük katkıları olmaktadır. Bu katkılar;

- Ürün kalitesinde artış,
- Üretim süresinde azalma,
- Daha az iş fonksiyonuyla üretim yapabilme,
- Zamanında teslimatlarda artış,
- Gelirde artış,
- Azalan maliyetler,
- İşgücü verimliliğinde artış,
- Stoklarda azalma,
- Üretimde verimlilik artışı,
- Esneklikte artma,
- Alan kullanımında verimlilik artışı,
- Araç- alet gereksiniminde azalma,
- Makine verimliliklerinde artma,
- Tedarikçilerle uzun soluklu sağlıklı ilişkiler sağladıklarını bildirmişlerdir (Pavnaskar vd., 2003: 3076; Moore, 2006: 147; Kempton, 2006: 153).

5S

5S, Japonya'da doğmuş bir yönetim sistematiğidir. Japonca baş harfleri S ile başlayan 5 kelimenin, işyerlerinde düzeninin sağlanmasının, gereksiz malzeme stokunun engellenmesinin, çalışan verimliliğinin arttırılmasının, düzgün ve kolay ulaşılır arşivleme yapılmasının, malzeme ve işgücü israfının azaltılmasının sağlanması amacıyla bir araya getirilip uygulanması ile oluşturulan bir sistemattir. 5S'in uygulama aşamaları kısaca aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Ayıklama (Seiri); sistematiğin ilk aşaması olan ayıklama, artık ihtiyaç duyulmayan malzeme ve ekipmanlardan çalışma sahasının arındırılmasını sağlayan çalışmalarını ifade etmektedir.

Düzenleme (Seiton); çalışma ortamında sürekli ihtiyaç duyulan malzeme ve ekipmanların, kısa sürede ve kolaylıkla bulunması ve kullanılması için yapılan tertip aşamasıdır.

Temizleme (Seiso); her zaman temiz ve bakımlı çalışma ortamı sağlamak, malzeme ve ekipmanların temiz tutulması ve korunması amacıyla yapılan çalışmalarını ifade etmektedir.

Standartlaştırma/Süreklilik (Seiketsu); ilk üç adımda uygulananların bir kurum kültürü haline gelmesinin ve sürekliliğinin sağlanmasıdır. Elde edilen başarılı sonuçları sürekli kılmak için, standartların kontrol edilmesi ve uygunsuzlukların giderilmesi doğrultusunda yürütülen çalışmalarını ifade etmektedir.

Disiplin (Shitsuke); 4 adımı birbirine bağlayan, süreçlerin tamamını kapsayan çalışmalar bütünüdür. Tüm iş süreçlerinde devamlılığın sağlanmasının yanı sıra; çalışanların eğitimi, kurum bağlılığının oluşturulması, iyileştirmelerin duyurulması, kampanyalar yapılması ve çalışma gruplarının ödüllendirmesi gibi adımları da kapsamaktadır (Gapp vd., 2013: 566). 5S'in çalışma ortamında tertip, düzen, temizlik ve ergonomiyi sağlamasıyla birlikte sağladığı faydaları;

- İş Güvenliği
 - İş kazalarını gidermede ya da önlemede önemli bir görev ifa eder (Sıfır işgücü kaybı).
- Kalite
 - Hata ve olumsuzlukların kolayca görülebilmesini sağlar ve bu sayede daha verimli ve kaliteli çalışılmasına yardımcı olur (Sıfır hatalı üretim).
 - Hatasız ürün üretmek için hatalar en aza iner (Sıfır hatalı üretim).
- Moral
 - Çalışanların motivasyonunu arttırır, moralini yükseltir.

- Çalışanların kendilerine ve işyerlerine güvenlerini artırır.
 - İşyeri; daha temiz, daha güvenli, daha iyi organize edilmiş ve daha keyifli hale gelir
 - Çalışanlar arasındaki iletişimi artırır. Çalışanların düşünce sistemini değiştirir ve katılımı sağlar.
- Verimlilik
- Hem alandan tasarruf sağlayabilir hem de kira, elektrik vb. maliyetleri düşürür.
 - Ürün maliyetini düşürebilir.
 - İşletmenin rekabet gücünü arttırmasına yardımcı olur.
 - Gereksiz malzemeler elimine edildiği için sarf ve malzeme israfı en aza iner (Sıfır stok).
 - İş akışı daha düzgün ve sistematik olacağından katma değer üretmeyen faaliyetler azalır (Sıfır fazla süreç kaybı).
 - Aranan araç, malzeme ve dokümanların kolaylıkla ve hızlıca bulunmasını sağlar (Sıfır gereksiz hareket).
 - Kullanım alanı artar.
 - Toplam verimliliği yükseltir.
 - Model dönme (set-up) süreleri azaltır (Sıfır zaman kaybı).
 - Kurumun verimliliği ürün ve hizmet kalitesi ile birlikte gelişir
- Makine Performansı
- Temiz ve bakımlı ekipmanlarda arıza sıklığı azalır ve arıza oluşmadan önce teşhis edilebilmesi sağlanabilir. Bu sayede tamiri daha kolay olur. Bu da ekipmanların ömrünü uzatır (Sıfır bekleme, Sıfır zaman kaybı, Sıfır hatalı üretim, Sıfır işgücü kaybı) (Çakırkaya ve Acar, 2016: 856).

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışma, un fabrikasında katma değer üretmeyen faaliyetlerin azaltılması ile sıfır fazla süreç kaybı hedefine, aranan araç, malzeme ve dokümanların kolaylıkla ve hızlıca bulunmasını ile sıfır gereksiz hareket hedeflerine, hata ve olumsuzlukların kolayca görülebilmesini, daha verimli ve kaliteli çalışılmasına yardımcı olması sayesinde sıfır hatalı üretimin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla yapılmıştır. Un fabrikasının çeşitli lokasyonlarda gereksiz malzemelerin ayıklan-

Düzenleme ve Temizleme Aşaması

Düzenleme aşamasında hedef; malzemelerin, kullanımları kolay olacak şekilde düzenlenmesi, malzemelerin kolayca bulunacakları şekilde etiketlenmeleri ve yerlerine geri konulmasıdır. Bu, her malzemenin bir yeri olduğu anlamına gelir. Temizleme aşamasında ise çalışma alanının kir, leke, pislik, kurum ve tozlardan arındırılması icra edilir. Bu, ekipman ve tesislerin temizlik ve bakımını içerir. Hatta anormalliklerin tespiti için denetime yardımcı olur. Bir bakıma, ekipmanların temel bakımlarını da içerir. Fabrikada gerçekleştirilen uygulama öncesi ve sonrası durumlar aşağıda Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 3’’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Transpalet Alanı 5S Çalışması
5S Çalışması

Şekil 2: Forklift Park Alanı

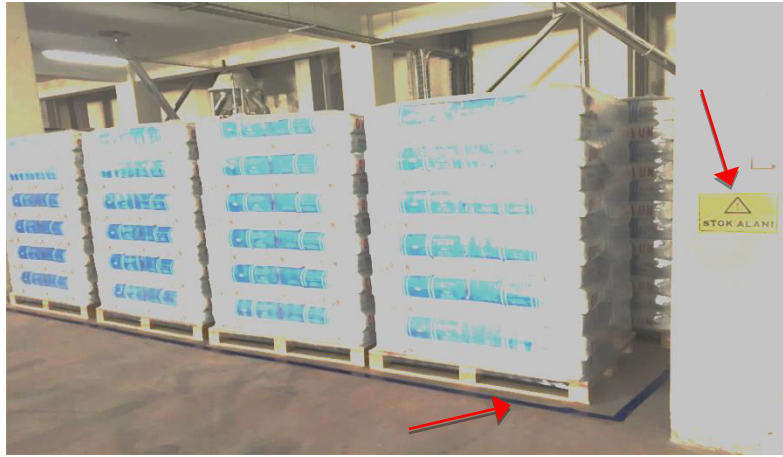

Şekil 3: Stok Alanı 5S Çalışması

5S Sistematiği Öncesi

5S Sistematiği Sonrası

Yukarıda Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 3’de görüleceği üzere 5S uygulaması transpalet bekleme, forklift park ve stok alanı olmak üzere toplam 3 alanda uygulanmıştır.

Standartlaştırma ve Disiplin Aşaması

İlk adımlarda uygulananların bir kurum kültürü haline gelmesinin ve sürekliliğinin sağlanması aşaması standartlaştırma ve disiplin aşamasıdır. Elde edilen başarılı sonuçları sürekli kılmak için, standartların kontrol edilmesi ve uygunsuzlukların giderilmesi doğrultusunda yürütülen çalışmaları ifade etmektedir. Bu noktada sürekliliğin sağlanması için gerekli denetim yapılmasını kolaylaştırma noktasında aşağıda çizelge 2’de sunulan 5S kontrol çizelgesi oluşturulmuştur.

Çizelge 2: 5S Kontrol Çizelgesi

Firma :		5S Kontrol Çizelgesi			Tarih :hafta
No	Sorumlu Personel	Tesis	Lokasyon	Görsel Standarta Uygunluk Durumu	Temizlik Uygunluk Durumu

Yukarıda çizelge 2’de görüleceği üzere 5S kontrol çizelgesi ile 5S sistematigi icra edilen alanlardaki 5S uygulamaları kontrol altına alınacak sürekliliği devam ettirilebilecektir. Denetim uygulanma frekansının haftalık bazda yapılması uygun görülmüştür. Bu çalışma sayesinde yalın üretim hedeflerinden; iş akışı daha düzgün ve sistematik olacağından katma değer üretmeyen faaliyetler azalması ile sıfır fazla süreç kaybı hedefine, aranan araç, malzeme ve dokümanların kolaylıkla ve hızlıca bulunmasını ile sıfır gereksiz hareket hedeflerine, hata ve olumsuzlukların kolayca görülebilmesini sağlamasıyla daha verimli ve kaliteli çalışılmasına yardımcı olması sayesinde sıfır hatalı üretim hedefine katkı sağlanmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışma yapılan un fabrikasında öncelikle değer akış haritalama tekniği uygulanmış, detaylı incelemeler gerçekleştirilerek iyileştirme çalışmaları geliştirilmiştir. İşletmede 5S teknikleri de uygulanmış ve başarılı sonuçlar elde edilmiştir. İşletmede 5S tekniği transpalet bekleme, stok bekleme ve forklift park alanlarında gerçekleştirilmiştir. Gerekli, gereksiz malzemelerin ayrımı için 5S malzeme tasnif çizelgesi, disiplin ve kontrol aşamalarında kullanılmak üzere de 5S kontrol çizelgesi oluşturulmuştur. İş akışı daha düzgün ve sistematik olacağından katma değer üretmeyen faaliyetler azalması ile sıfır fazla süreç kaybı hedefine, aranan araç, malzeme ve dokümanların kolaylıkla ve hızlıca bulunmasını ile sıfır gereksiz hareket hedeflerine, hata ve olumsuzlukların kolayca görülebilmesini sağlamasıyla daha verimli ve kaliteli çalışılmasına yardımcı olması sayesinde sıfır hatalı üretim hedefine katkı sağlanmıştır.

SONUÇ

Değer akış haritalama tekniği ve bireysel öneri sistemi neticesinde uygulanması mümkün 5S çalışma alanları tespit edilmiştir. Transpalet bekleme, stok ve forklift park alanlarında gereksiz malzemelerin ayıklanması, düzenleme ve temizleme, standartlaştırma ve disiplin aşamalarıyla 5S çalışmaları yürütülmüştür. 5S uygulamalarıyla sıfır fazla süreç kaybı, sıfır gereksiz hareket ve sıfır işgücü kaybı konularında fayda sağlanmıştır.

Gupta ve Jain (2014), üretim organizasyonunda gerçekleştirdiği 5S ve Kaizen uygulamalarıyla süreçlerde artan verimlilik ve etkinlik, sürecin daha iyi görünürlüğü, çalışanların moral ve güvenliğini iyileştirme, azalan gecikmeler, arama süresi ve tehlikeli koşullarla ilgili başarılı sonuçlar elde etmiştir. Urban ve Mazurek (2011), üretim işletmesinde gerçekleştirdiği 5S uygulamasıyla çalışanların yeni kurallar ve standartlara uyma ve işbirliği yapma konularında farkındalıklarının arttığını, sistematik hale gelen süreç nedeniyle sıfır fazla süreç kaybı, sıfır gereksiz hareket ve sıfır işgücü kaybı konularında başarılı sonuçlar elde etmiştir. Alvarez vd. (2009), otomotiv sektöründe faaliyet gösteren bir firmada yalın teknikler uygulanarak yalın oranı (lean rate), temin süresi (dock to dock), stok seviyelerinin azaltılması, taşıma ve atıl sürelerin azaltılması gibi konularda performans arttırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Aksu (2013) yalın üretim tekniklerinin israfı azaltarak performansını arttırması noktasından hareketle bir üretim hattı performansına yalın üretim tekniklerinin faydasını vurgulamıştır. Berber (2013), yalın üretim tekniklerinden sürekli iyileştirme odağında kaizen ve 5S tekniğiyle

ilgili çalışmasında iş güvenliği, işgücü performansı, makine performansı, kalite ve verimlilik konularında başarılı sonuçlar elde etmiştir. Çalışma, literatürde gerçekleştirilmiş olan 5S uygulamalarıyla, sıfır fazla süreç kaybı, sıfır gereksiz hareket ve sıfır işgücü kaybı konularında benzerlik göstermektedir.

5S uygulaması gerçekleştirilen un fabrikasında diğer kaizen çalışmaları bir program dâhilinde hızla hayata geçirilmelidir. Çalışanların tam katılımını sağlama ve çalışanların yeteneklerinden maksimum düzeyde faydalanma kapsamında bireysel öneri sistemi istikrarlı bir şekilde kurulmalı ve çalışanlar önerdikleri fikirler doğrultusunda uygulanan çalışmaları için teşvik noktasında ödüllendirme çalışmaları yapılmalıdır.

Yalın uygulamaların istikrarlı şekilde devam edebilmesinin en önemli şartlarından, yönetimin tam desteği unsuruna had safhada önem verilmelidir. Ayrıca çalışanların tam katılımını sağlama olgusuna azami derecede dikkat edilerek, işi en iyi yapan bilir düzleminden hareketle yalın üretimin üzerinde durduğu ve 8. temel israf olarak nitelendirdiği çalışanların yeteneklerinden yeterince faydalanamama israfı elimine edilmelidir. Ayrıca yalın uygulamalar gerçekleştirildikten sonra, geliştirilmiş olan yeni sistemin standartlaştırılması, sürdürülebilirlik noktasında disiplin sağlanması zaruridir.

Yalın üretimin son ilkesi olan mükemmellik ilkesi gereği yalın çalışmaların asla bir sonu olamayacaktır. Nitekim geliştirilen sistemler, süreçler ve tekniklerin daima daha iyisi vardır. Bu düzlemde son teknoloji makineler ve bilgi teknolojileri ile donatılmış işletmelerde dâhil yalın çalışmaların yapılması gerektirmektedir. Değişimin hız kazandığı, hem ulusal hem de küresel rekabetin giderek arttığı, müşterilerin daha bilinçli ve seçici olmaya başladığı günümüz dünyasında, yapılan yalınlaşma çalışmalarının sürekliliği ve mükemmellik yolunda ilerlenmesi çok önemli bir konu olarak karşımıza çıkmıştır.

Türkiye'nin küresel rekabet ortamında kalite ve maliyet ekseninde güçlenebilmesi ve uluslararası arenada güçlü işletmelerimizin var olabilmesi için yalın dönüşüm çalışmalarına had safhada önem verilmelidir. Bu noktada yalınlaşmanın ne demek olduğu hangi teknikleri içerdiği gibi konularda, ülke çapında işletmelerimizin katılabileceği eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri düzenlenmeli ve firmalarımızın bu noktada daha çok bilinçlendirilmesine ve teşvik edilmesine gayret gösterilmelidir.

KAYNAKÇA

Aksu, Ö., (2013), “Bir Üretim Hattındaki Performansın Yalın Üretim Teknikleri İle İyileştirilmesi”, *Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 102, Eskişehir.

Çakırkaya, M., Acar, Ö. E. (2016). 5S Tekniği Aşamaları Ve Makarna Sektöründe Bir Uygulama. *Atatürk University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 30(4), 845-868.

Gapp, R., Fisher, R., Kobayashi, K. (2008). Implementing 5S Within A Japanese Context: An Integrated Management System. *Management Decision*, 46(4), 565-579.

Gupta and Jain (2014). The 5S and kaizen concept for overall improvement of the organisation: a case study. *Int. J. Lean Enterprise Research*, Vol. 1, No. 1.

Kağnıcıoğlu, H., Aydın, S., Hasgöl, S. ve Anagün, S. (2012). *Üretim Yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kempton J., 2006, “Can Lean Thinking Apply to the Repair and Refurbishment of Properties In The Registered Social Landlord Sector?”, *Structural Survey*, 24(3), 201-211.

Kocabaş, F. (2004). Endüstri İlişkilerindeki Dönüşüm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(10).

Kurilova, J. (2015). *Towards Lean Remanufacturing: Challenges and Improvements in Material and Information Flows*. Linköping University Electronic Press.

McDonald, T., Van Aken, E. M., Rentes, A. F. (2002). Utilising Simulation To Enhance Value Stream Mapping: A Manufacturing Case Application. *International Journal of Logistics*, 5(2), 213-232.

Moore R., (2006). *Selecting The Right Manufacturing Improvement Tools*. Elsevier Science & Technology Books.

Neha, S., Singh, M. G., Simran, K. (2013). Lean Manufacturing Tool and Techniques in Process Industry. *International Journal of Scientific Research and Reviews*, 1(2), 54-63.

Özçelîk, F. ve Ertürk, H. (2010). Yalın Üretim İşletmeleri İçin Değer Akış Yönetim ve Değer Akış Maliyetlemesi. *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, 29(2), 51-84.

Pavnaskar, S. J., Gershenson, J. K., Jambekar, A. B. (2003). Classification Scheme For Lean Manufacturing Tools. *International Journal of Production Research*, 41(13), 3075-3090.

Pekin, E., Çil, İ. (2015). Kauçuk Sektörü Poka-Yoke Uygulaması. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 163-170.

Shah, R., Ward, P. T. (2007). Defining And Developing Measures Of Lean Production. *Journal Of Operations Management*, 25(4), 785-805.

Tekin, M. (2012). *Üretim Yönetimi* (8. Baskı). Konya: Günay Yayınevi.

Tekin, M., Zerenler, M. (2013). *Rekabetin Anahtarı: Esnek İşletme* (4. Baskı). Konya: Günay Yayınevi.

Tekin, M., Yalçıntekin, T., Koyuncuoğlu, Ö., Tekin, E. (2015). Implementation of Lean Manufacturing Philosophy and Techniques in a Textile Business. *In International Interdisciplinary Business-Economics Advancement Conference*, November 16-21. Florida, 213-224.

Türkan, Ö. U. (2010). Üretimde Yalın Dönüşümün Temel Performans Kriterleri. *BAÜ Fen Bil. Enst. Dergisi*, 12(2), 28-41.

Urban, W. And Mazurek, A. (2011). The Human Factor in 5S Implementation: Perspectives from Poland", *Emerald Emerging Markets Case Studies*.

Womack, J. P., Jones, D. T. (1996). Beyond Toyota: How To Root Out Waste And Pursue Perfection. *Harvard Business Review*, 74(5), 140.

Womack, J. P., Jones, D. T. (2003). *Yalın Düşünce*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Yuji Y., Monica B. (2010). Fundamental Mindset That Drives Improvements Towards Lean Production, *Assembly Automation*, 30(2), 124 – 130.

Zerenler, M., Iraz, R. (2006). Japon Yönetim Anlayışı Ve Şirket Ağları (Keiretsu) Analizi. *Selçuk University Social Sciences Institute Journal*, (16). 757-776.

Zerenler, M., Türker, N. ve Şahin, E. (2007). Küresel Teknoloji, Araştırma- Geliştirme (AR-GE) ve Yenilik İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (17), 653-667.

BİZANSLI BİR KADIN YAZARIN GÖZÜNDEN TOPLUMSAL CİNSİYET: ANNA KOMNÈNA'NIN ALEKSİAD'INA BAKIŞ

Dilek MAKTAL CANKO¹

ÖZET

Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un kızı olan Anna Komnèna, Bizans İmparatorluğu'nun en güçlü kadınlarından olan annesi Irene Doukaina ve babaannesi Anna Dalassena ile büyüdüğü sarayda geleceğin imparatoriçesi olarak yetiştirilmişti. Ancak yaşanan olumsuzlukların hayallerini yıkması sonucunda kendi hakkı olarak gördüğü tahtı almak için bir dizi çatışma içine girmekten kaçınmamış ve başarısız olmuştu. Bu başarısızlık, onun manastır hayatını tercih etmesine ve orada Bizanslı bir kadın tarafından yazılmış tek seküler biyografik ve tarihi eser olan *Alexiad'*ı yazmasına neden olmuştu.

Anna Komnèna, *Alexiad'*ın önsözünde, bu kitabı yazmasındaki amacının kendi yazarlık yeteneğini sergilemek olmadığını çok önemli gördüğü bir konunun tarihin karanlık sayfalarında kaybolmasına izin vermemek olduğunu belirtir. 1143-1153 yılları arasında yazılan *Alexiad'*ta Anna'nın kaybolmasına izin vermek istemediği konu, yazıldığı tarihten kırk ile altmış yıl öncesinden başlayarak babası I. Aleksios Komnenos'un muhteşem imparatorluk yıllarıdır. Komnèna, bu uzun ve kişisel tarihi İmparator Aleksios Komnenos'un imparatorluk yıllarını yazarken aslında hakkı olmasına rağmen tahta çıkamamış Anna'nın ve çevresindeki Bizanslı kadınların Bizans toplumu içerisindeki yerleri ve yaşadıkları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Anna Komnèna'nın satır aralarında bahsettiği Bizanslı kadınların yaşadıkları 330-1453 yılları arasında varlığını sürdürmüş ve kadınlarını ikinci sınıf vatandaş olarak tanımlamış bir imparatorluğun kadınlara bakış açısını da açıklıkla sunmaktadır. Bu bildiride, Bizans İmparatorluğu'nun tek seküler kadın yazarının gözünden Bizans İmparatorluğu'ndaki toplumsal cinsiyet rollerini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Anna Komnèna, *Alexiad*, I. Aleksios Komnenos, Bizanlı Kadınlar, Bizans'ta Toplumsal Cinsiyet

¹ Araş.Gör.Dr. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, dilek.m.canko@ege.edu.tr.

GENDER THROUGH THE EYES OF A BYZANTINE WOMAN WRITER: AN OVERVIEW OF ANNA KOMNÈNA'S ALEXIAD

ABSTRACT

The daughter of Byzantine Emperor Alexios Komnenos I., Anna Komnena was raised as the future empress in the palace she grew up with her grandmother Anna Dalassena, one of the most powerful women of the Byzantine Empire, and her mother Irene Doukaina. However, when she got disappointed as a result of some unfortunate events she didn't avoid engaging in a number of conflicts in order to gain the throne which she considered as her right and became unsuccessful. This failure led her to choose monasticism and write *Alexiad*, the only secular biographic and historical work written by a Byzantine woman.

In the preface of *Alexiad*, Anna stated that her aim in writing this book was to prevent a significant subject to disappear in the dark side of history rather than displaying her writing skills. Written between 1143 and 1153, the subject which Anna didn't want to disappear in *Alexiad* was the magnificent emperorship years of his father Alexios Komnenos I starting from the forty or sixty years before the date it was written. This long and personal history gives detailed information as Byzantine women. The Byzantine women, whom Anna Komnèna mentioned between the lines, continued to exist between 330 and 453 BC, and they openly express the view of women from an empire that defined their women as second class citizens.

In this report we will examine the gender roles in the Byzantine Empire in the eyes of the single secular woman writer of the Byzantine Empire.

KeyWords: Anna Komnèna, *Alexiad*, Emperor Alexios Komnenos I., Byzantine Women, Gender in Byzantium

“Gerçekten güçlü kişiliği olanlar, dıştaki koşulları umursamayarak tüm benliklerini azmettikleri ne ise ona verirler.” Anna Komnèna (*Aleksiad*, 2. Kitap, IX. 3.)

Bizanslı kadınlar hakkında bilgilerimizin neredeyse tümü erkeklerin yazdığı metinlerden veya yaptığı eserlerden sağlandığı için Bizans'ta toplumsal cinsiyet çalışmalarında gerçek ile ideoloji arasındaki dengenin kurulması önemlidir. Bir kadının ne yaptığı ya da ne olduğuyla değil, ne yapması ya da nasıl olması gerektiğiyle ilgilenen, teoloji ve kanunlar ile canlandırılan ideolojilerin kurulmasına rağmen, gerçekler her zaman ideolojilere uygun gelişmemektedir.

Bizanslı bir kadın tarafından yazılmış tek seküler metin olması sebebiyle Aleksiad, Bizanslı kadınların sesini bize ulaştırdığı ve Bizanslı kadınlar hakkındaki gerçeklerin ortaya çıkmasına yardımcı olduğu için Bizans'ta toplumsal cinsiyet çalışmalarında kilit noktada bulunmaktadır.

ANNA KOMNÈNA

Bizans İmparatorluğu'nun tek seküler kadın tarihçisi ve biyograficisi olan Prenses Anna Komnèna, Komnenos Hanedanlığı'nın kurucusu ve Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un ve Irene Doukaina'nın kızı ve dokuz çocuğunun ilki olarak 2 Aralık 1083 tarihinde imparatorluk sarayının kadınlarının doğumlarına özgü Mor Odada dünyaya gelmiş ve Mor Odada Doğan (porphyrogenetos) unvanını almıştır (Komnèna 1996, 191).

Dukas ailesi ile ittifak yaparak imparator olmuş olan I. Aleksios, 8 yaşındaki kızı Anna ile İmparatoriçe Maria'nın oğlu ve imparator veliahdı Konstantinos Dukas'ı nişanlayarak tahta çıkmasına yardımcı olan imparatoriçeye vefa borcunu öderken ondan sonraki imparatoru da belirlemiş oluyordu (Bryennios 2008, 23). Bu nişan, Anna'yı da geleceğin müstakbel imparatoriçesi yapıyordu. Ancak bilmediğimiz bir nedenden dolayı nişanın bozulması Anna'nın tacını tehlikeye soktu. Nitekim Anna'nın hayallerini ve beklentilerini yıkan olay gerçekleşti: İmparator I. Aleksios, 4-5 yaşlarında olan Anna'nın erkek kardeşi Ioannes'i eş imparator ilan etti. Anna'nın ise Rum soylusu Nikephoros Bryennios ile evlendirilmesi ile hayalleri tekrar canlanmaya başlasa da annesi ve kendisinin tüm çabalarına rağmen I. Aleksios veliahdını değiştirmede.

Anna Komnèna'nın çok hırslı olduğu küçük yaşlarından bilinmekteydi. Küçük bir kızken ailesi felsefe öğrenmesine karşı olmamasına rağmen edebiyatla ilgilenmesini istemedikleri için (imparatorluk kadınları ne kadar ayrıcalıklı olsa da kız olduğu için edebiyatla ilgilenmesi istenmemektedir), Anna sarayın harem ağalarından birinin emrinde gizlice çalışmak zorunda kalmıştı.² George Tornikios, Anna Komnèna'nın cenaze konuşması sırasında Anna'nın sıra dışı

² Bizans'ta erkekler gibi normal okullara gidemeyen kızlar, altı, yedi yaşlarından itibaren aileleri veya özel öğretmenleri tarafından evde eğitiliyorlardı (Talbot 1997, 120). Bizans'ta kızların eğitimi; ilahileri ezberlemek, okuma yazmayı ve kutsal kitabı öğrenmekle sınırlıydı. Edebiyatın, okuyucularının özellikle de kadınların ahlakı üzerinde çok zararlı etkisi olacağı varsayıldığı için edebiyat çalışması kadınlar için eğitim müfredatının bir parçası olmamış ve kadınların sadece dini çalışmaları izlemeleri uygun görülerek onların eğitimi sınırlandırılmak istenmiştir (Garland 1988, 365-383). Buna rağmen bazı aristokrat ailelerin kızları, öğrenimlerini din dışı alanda da sürdürmüşler ve Bizans'ın kültürel hayatına tüm sınırlandırmalara rağmen katkıda bulunabilmişlerdi.

eğitimi, bilgeliğini ve çağdaş âlim erkekler üzerindeki etkisini övmesine karşılık bu özelliklerin başkaları tarafından özenilmemesi gerektiğini de belirtmiştir. Anna'yı sadece Antik dönemden birkaç kadın ile karşılaştırılabilir bulmuştu (Aktaran Laiou 1981, 254). Aleksiad'ın giriş bölümünde belirttiği üzere Anna, Helen dilini derinlemesine incelemiş, güzel konuşma sanatını ihmal etmeden felsefe ile ilgilenmiş, Aristoteles'in kapsamlı bilimsel yapıtlarını, Platonun diyaloglarını dikkatle okumuş, tinsel yönünü dörtlü bilgi (astronomi, geometri, aritmetik ve müzik) ile zenginleştirmiş eğitime önem vermiş meraklı ve çok zeki bir prensesi (1996, 9).

Bu hırs, 11. yüzyıl boyunca imparatorluğun politik karakterinin değişmesine neden olan kadınların hırsı ile aynıydı. Bu yüzyıldan itibaren imparatorluk kadınları sadece evlilik birliğinin ve imparatorluğun tüm önemli öğelerinde bir ortak değil; aynı zamanda bu birliğin ve imparatorluğun mimarı olarak da önemli bir role sahiplerdi (Hill 2006, 444). Bu kadınların en önemli örneği, Anna'nın babaannesi Anna Dalassena ve annesi İmparatoriçe Irene idi. Bu kadar güçlü kadınlar örnek olarak karşısında dururken Anna Komnèna'nın hükümdarlığı ve gücü arzulanması şaşırtıcı olmamaktadır.

Ancak bu hükümdarlık ve güç arzusu, onun İmparator I. Aleksios'un ölümünün ardından tahtın sahibi olan kardeşi II. Ioannes Komnenos'a karşı suikast düzenleyecek kadar gözlerini kör etmişti (Ostrogorsky 1986, 347-348). Suikastın başarısızlığı Anna'nın, manastıra sürgüne gönderilmesine neden oldu. Burada tanıdıkları ile bile görüştürülmeden neredeyse hapisteymiş gibi uzun süre yaşadı (1996, 467). Anna'ya göre, imparatoriçe olmak Anna'nın hakkıydı ve doğumunda cinsiyeti nedeniyle kaybettiği tahtı şimdi de eşi kaybediyordu. Bu olayı hayatı boyunca unutmuyacaktı ve tüm yaşamını, hırslarını bunun üzerine kuracaktı.

Güçlü aynı zamanda çok zeki ve iyi eğitilmiş, Bizans'ın tek laik kadın tarihçisi (Laiou 2000, 1) Anna, 1118'de babasının 1123'te annesinin ve 1137'de eşinin ölümünün ardından kendini okumaya, araştırmaya ve yazmaya verdi (Umar 1996, 5-6). Bu dönemde kendi deyimleriyle yazarlık yeteneğini sergilemek için değil önemli bir konunun tarihin karanlık sayfalarında kaybolmasına izin vermemek için Aleksiad'ı yazdı (1996, 10). 1153'te ölümü ile son bulduğu düşünülen yapıtı, Anna Komnèna'yı Ortaçağ Avrupası'nın tek seküler kadın tarihçisi yapmıştı.

ALEKSİAD

Aleksiad, yazıldığı tarihten kırk ile altmış yıl öncesinden başlayarak imparator I. Aleksios Komnenos'un hayatını, kişiliğini, kahramanlıklarını, politik kargaşa ve savaşlarla geçen 12. yüzyılda Bizans Devletini yeniden güçlendirmek için gösterdiği çabaları anlatır.

Anna Komnèna, hayatı boyunca edindiği bilgisini ve eğitimini sergileyerek eserini çok sevdiği Homeros tarzında ve eski bir dille destan biçiminde yazmıştır. Eser, sadece isminden dolayı destan değildir. Aynı zamanda, eserin kurgusunun yalınlığından dolayı da destandır (Laiou 2000, 6). Komnèna'nın kitap boyunca ve hatta adı ile de Homeros'a öykündüğü aşikârdır.³ Anna Komnèna, İlyada ve Odysseia'ya sayısız gönderme yaparak⁴ ve kahramanları ile Homeros'un kahramanlarını özdeşleştirerek⁵ edebiyat yeteneğini ortaya koyarken bilgisini ve zekasını da göstermektedir.

Bazı araştırmacıların Aleksiad'ı kötü tarzı ve sahte anlatımını gerekçe göstererek başarısız bir çalışma olarak görmelerinin (Ljubarskij 2000, 169) ya da eserin Anna Komnèna tarafından yazılmadığı, kocası kaiser Nikephoros Bryennios'un notlarından uyarlandığını iddia etmelerinin (Howard-Johnston 1996, 280)⁶ nedeni büyük ihtimalle bir kadının eseri olmasıdır. Ancak biyolojik farklılıklar nedeniyle edebiyatta; sağlam ve güçlü olarak nitelenen erkeklerin sanatına karşılık; kadınların sanatının doğadan beslenen, nazik, doğal, zarif ve süsleyici (James 1997, 14) özelliklerini tam da olduğu gibi taşıması bakımından Aleksiad'ın bir kadın tarafından yani Anna Komnèna tarafından yazılmış olmasından kuşku dahi duyulmamalıdır.⁷

Bununla birlikte Barbara Hill'e göre (2003, 193), Anna'nın kendisine imparator olma şansını kaybettiren erkek olarak dünyaya gelmeme trajedisi; onu, seçmediği ve hoşlanmadığı bir role mahkum etmiştir. Fakat, doğumuyla gelen bu cinsiyet ayrımcılığı, oturup bir dönemi yazacak kadar hırslı bir kadın olarak

³ Aleksiad adı İliada adının asıl biçimi olan İlias'tan esinlenmiştir. İlias "İlion'sal, İlion ile ilgili" destan diye anlaşılır. Aleksias adı İlias adına öykünerek "Aleksios'sal (destan), "İmparator Aleksios'un destanı" anlamına geliyor (Umar 1996, 6).

⁴ Göndermeler hakkında daha fazla bilgi için bkz: Buckler 1929, 197.

⁵ Kahramanlar ve özdeşleştirmeler hakkında daha fazla bilgi için bkz: Ljubarskij 2000, 171-172.

⁶ Macrides, Howard-Johnston'un bu tezini, 11. ve 12. yüzyıllardaki diğer yazarların özellikle de Psellos ve Zonaros'un eserlerini referans alarak cinsiyete özgü özellikleri ile birlikte ele alarak çürütmüştür (Macrides 2000, 63-81).

⁷ Aleksiad'daki kadınsı söylem notları hakkında daha fazla bilgi için bkz: Вилимоновић 2015, 7-36.

yetişmesinin ana nedenlerinden birini de oluşturduğu aşıkardır (Çağlan 2011, 23). Bu da Anna'yı hayatı boyunca kendini kanıtlamak için bir şeyler yapması gerektiği düşüncesine sürüklemiş ve Aleksiad biraz da bu dürtüyle yazılmış olmalıdır. Anna'nın çevresindeki kadınlar; hep güçlü olmuşlar, sorunlarıyla yüz yüze gelip başarılı olmuş kadınlardı. Bu kadınlar arasında yetişen Anna'nın, cinsiyetinden dolayı eksiklik duymasından ziyade onlar gibi başarılı ve sorunlarıyla baş edebilen bir kadın olduğunu göstermek için Aleksiad'ı yazdığını düşünmek daha mantıklıdır.

Anna kitabının önsözünde de belirttiği üzere bu eseri yazma nedeni, babasının imparatorluk yıllarının başarısının unutulmuşluğun derinliklerine kayıp gitmesine izin vermemek olsa da (1996, 10); satırlar arasındaki kadın sesi en büyük umudu olan babasının ardından tahta geçememedeki hayal kırıklığının yarattığı acıyı, başarısızlığı ve hüsrani da açığa çıkartır. Anna'nın asıl amacı Aleksios'un destanı mıdır yoksa hakkı olan tahttan mahrum bırakılmış ve uzun süre tanıdıklarıyla bile görüşmesine izin verilmeyerek adeta hapis hayatı yaşamış bir prensesin güçlü varlık bildirgesi midir?

Aleksiad tarih, arkeoloji, sanat tarihi bilimleri açısından çok önemli bir kaynak olmasının yanında toplumsal cinsiyet çalışmalarına da önemli katkılar sağlamaktadır. Öncelikle Bizans kadınları ile ilgili bilgilerin çoğunun erkeklerin süzgecinden geçerek erkekler tarafından yazılan metinler ve çoğunlukla erkekler tarafından yapılan eserler ile bize ulaştığı düşünüldüğünde; Bizanslı kadınlardan bir olan Anna Komnèna'nın eseri ile bize ulaşması ve kendi özelinde Bizanslı kadınların sesini duyurması çok değerlidir. Anna Komnèna'nın satır aralarında bahsettiği Bizanslı kadınlar, 330-1453 yılları arasında varlığını sürdürmüş ve kadınlarını ikinci sınıf vatandaş olarak tanımlamış bir imparatorluğun toplumsal cinsiyet algısına son derece yalın ve naif olarak ışık tutmaktadır.

ALEKSİAD VE BİZANSLI KADINLAR

Bizans toplumunda kadının günlük yaşamı, maalesef günümüzde de hala kısmen geçerli olduğu gibi, evlilik ve ardından çocuk sahibi olma ile şekillenmekteydi. Çocuk doğurup ailenin devamlılığını sağlayan kadınların en önemli görevi, kız ve erkek çocuklarının yetiştirilmesi ve eğitilmesi, aile servetinin yönetilmesi ve hane halkının bakımı idi. Bizans hukukunun desteği ile kadınlar, ailenin özel alanı içinde ekonomik ve bireysel korumalara ve özgürlüklere sahip olmuşlardı. Kadının asli görevinin evin idaresi olduğunu belirten Bizans ideolojisi, kadının en önemli işini ip eğirmek ve giysi dikmek olduğunu belirtiyordu. Bizans kadı-

nına biçilen rol, iyi bir eş ve anne olmak olduğu için; okur-yazar ve eğitilmiş kadınlar istenmemiş ve eleştirilmiştir (Canko 2016, 401-406).

Anna Komnèna da eserinde Aleksios dönemi öncesini tasvir ederken “*daha önce insanların çoğu gevşeklik içinde yaşıyor ve bildircin avından diğer daha beter utanç verici zaman geçirme uğraşlarından başka bir şeyle ilgilenmeyerek kadınca bir yaşantı sürdürüyorlardı; böylece, yazını ve her türlü bilimsel eğitimi daha sonra gelen önemde sayıyorlardı (5. Kitap VIII.2)*” (1996, 171) cümlesindeki *kadınca* sözüyle edebi, sanatsal ve bilimsel uğraşları olmayan bir Bizans kadını tanımlamıştır.

Simone de Beauvoir’ın *İkinci Cins* (1976) isimli eserinde ortaya attığı tezlerden biri olan “*insan kadın olarak doğmaz ona dönüşür. Kadın olmak doğal bir gerçeklik değildir. Belli bir tarihin sonucudur*” tezine uygun olarak Bizans kadınları, doğdukları andan itibaren toplum içinde bir dizi verili kültürel ve tarihsel göstereni benimseyerek “kadın” adı verilen tarihsel fikri cisimleştirmişlerdir. “Anna Komnèna, Bizans’taki ezici ataerkil ideolojinin, kendi cinsini lekeleyip hor görmekten başka seçme şansı olmayan bir kurban rolüne bürünmüştür” (Buckler, 1929, 114-121). Bizans toplumunda erkek egemen toplum kadınları ikincil role hapsedmiş ve ötekileştirmiş ancak daha da önemli olanı kadınlar hatta en entelektüel olanları bile bunu kabullenmiş ve benimsemiş görünmektedir.

Bir toplumda ataerkil ideolojinin benimsenmesi kadınların kendi hayatlarının kısıtlandığını görmelerini engellemektedir. Çünkü ataerkil ideoloji toplumsal cinsiyetler arasındaki eşitsiz güç ilişkilerini hem toplumsal hayatın her alanına yaymakta hem de bu baskıların hayat bulduğu alanlarda engellemeleri doğallaştırmakta ve meşrulaştırmaktadır (Soner 2012, 42-43). Aslında tarih boyunca hep eril norm var olmuş ve öteki (erkeğin ötekisi kadın) hep o norma göre ölçülüp belirlenmiştir (Berktaş 2010, 28). Bizans ataerkil düzeni de hukuk, din ve toplumsal baskı ile kadınların üzerinde iktidar kurmuş ve onlara bu yaşam biçimini kabullendirmiştir.

Bizanslı kadınların toplumsal sıkıştırılmış rollerine karşılık; doğuştan asil, güzel, dindar, doğurgan, erdemli, şefkatli imparatorluk kadınlarının, her zaman önemli ve ayrıcalıklı bir yere sahip oldukları görülmektedir. Bu kadınlara imparatorlukta önemli görevler verilmiş ve saraydaki önemli görevlerinin yanında, resmigeçitlere, bayramlara ve devlet törenlerine de imparatorluk görevlisi olarak katılmaları sağlanmıştır. Hatta imparatorun olmadığı durumlarda devlet yönetimini devralmışlar ya da küçük oğullarının naibesi olarak kararları kendileri vermişlerdir. Bazı durumlarda da imparatorun yanında en önemli danışmanı olarak bu-

lunmuşlardır. Bu durum kadınları ikinci sınıf vatandaşlar olarak gören Bizans toplumunda bir paradoks yaratmaktadır.

Anna Komnèna'nın büyük annesi Anna Dalassena ve annesi Irene de bu güçlü kadınlardan ikisidir. Kadınların sadece kadın olarak değerlendirildiği bir çağda bu iki imparatorluk kadını, savaş, siyaset ve dini roller konusundaki cesaretleri nedeniyle çok önemli figürler olmuşlardı (Hill 2000, 57). Aleksiad'ın birçok sayfasında Anna, bu iki kadının yaşamlarından ve onlara hayranlığından bahsetmektedir.

Anna Dalassena, imparator I. Aleksios için anne olmanın ötesinde çok önemli bir figürdü.⁸ Komnenos kardeşlerin bir önceki imparator III. Nikephoros Botaniates'i devirecekleri gece başta Anna Dalassena olmak üzere ailenin kadınlarının isyandaki etkin rolleri Aleksiad'da sayfalarca anlatılmıştır (71-74). I. Aleksios günlük işlerin yürütülmesinde annesini de imparatorluğa ortak etmiş (Komnèna 1996, 98) ve kentten ayrıldığı durumlarda imparatorluk erkini yalnızca annesine bırakmış kararını yaldızlı ferman ile herkese duyurmuştu (Komnèna 1996, 109). Anna imparatorun bu kararının nedenlerini eserinde anlatmaktadır:

“O, yönetimin yürütülmesini kendisinden çok annesinin üstlenmesini arzu ediyordu, ama bu niyetini ondan hep gizlemişti. Çünkü annesi bunu öğrendiği zaman daha yüksek bir yaşam istediği için çeker gider diye çekiniyordu. Ele alınacak işler ne olursa olsun onun görüşünü sormadan en küçük bir şey dahi yapmazdı, her tasarımının oluşturulmasında annesi sırdaşı yerine yardımcısı yerindeydi. İşlerin yürütülmesini azar azar onun üzerine yüklüyor ve onu yönetim ortağı ediyordu; hatta zaman zaman onun akli ve sorunları hükme bağlaması olmasaydı devletin batıp gideceğini söylediği bile oluyordu (3. Kitap VI.1)” (108).

Anna Dalassena ise torununun değişimiyle manastır yaşamını hayal edip duruyordu:

“İşte onu, ana sevgisi sarayda tutuyordu. Oğlu imparator ile birlikte hüküm sürüyor ve hatta bazen dizginleri tek başına ele alıp devlet arabasını şuraya buraya çarptırmadan vukuatsız yürütüyordu. Çünkü o, diğer erdemlerinin yanı sıra gerçekten bir hükümdara sahip akla, zekaya ve yöneticilik ustalığına sahipti; ama beri yandan Tanrı'ya olan sevgisi onu karşıt bir yöne (rahibelige) çekmekteydi (3. Kitap VI.2)” (109).

⁸ İmparator I. Aleksios ve annesi arasındaki ilişki hakkında daha fazla bilgi için bkz: Hill 1996, 37-54.

Tanrı'nın ilk emrine uymayan ve erkeğin de kandırılmasına neden olan şeytanın aracı Havva'nın kızlarından⁹ biri Bizans İmparatorluğu devletini yönetiyordu. Anna Komnena, Aleksios'un kararının toplumda yaratabileceği tepkiyi şu sözlerle açıklıyor: “*Belki de bunları okuyunca babam devletin yönetimini harem takımına emanet etti diye eleştireceklerdir (3. Kitap VII.2)*” (112). Aleksios Komnenos belli ki kızının kaygılarını taşımamış ve tüm yetkilerini annesine bırakmıştı: “*O (Aleksios) görünüşte egemendi; beriki ise (Anna Dalessana) egemenliğin kendisine sahipti (3. Kitap VII.5)*” (113).

İmparatorun annesi ile ilişkisini Komnena, hayranlık duyduğunu ifade eden kelimeler ile anlatırken; kendi annesi imparatoriçe Irene ile ilgili bölümlerde kocasına bağlılık, utangaçlık ifade eden sözcükler kullanır:

“*O huyu gereği ortalıkta görünmeyi hiç sevmez, çoğu zaman kendi köşesine çekilmiş durur, işiyle gücüyle uğraşır; yani Ermişlerin kitaplarını okurdu, düşünceye dalar, hayır işlerine kendini verirdi. Halkın karşısına kaçınılmaz koşullarda İmparatoriçe olarak çıkması gecikince utanç içinde kalır, yanakları hemen al al olurdu. Ama söylenene bakılırsa tanrıların kendileri bile zorunluluğa karşı çıkamadıklarından o da İmparatora sık sık çıktığı seferlerde yoldaşlık etmek zorunda kalmıştı (12. Kitap III.2)*” (366-367).

İmparatorun sefere çıkarken İmparatoriçeyi de yanında götürdüğünü Anna Komnena eserinde birkaç kez yenilemiştir. Hatta bir keresinde Anna'nın kullandığı “*imparatoriçe hem isteyerek hem de istemeyerek yoldaşlık ediyordu*” ifadesi imparatoriçenin kendi isteği dışında sanki imparator tarafından kendisine verilmiş bir emri yerine getirdiğini düşündürmektedir.¹⁰ Anna, annesinin sürekli seferlerde bile imparatorun yanında olmasının nedeni olarak imparatoriçenin imparatora özenle bakmasını, imparatorun ayaklarına musallat olan bir hastalık nedeniyle imparatoriçenin ayaklarını ovmasını, onu iyileştirmesini ve imparatora kurulan komplolar için gözcülük yapmasını göstermiştir (367-369):

“*İmparatoriçe, gece yorulmaz bir göz, gündüz her şeyi fark eden bir koruyucu, sofradaki tehlikelere karşı iyi bir panzehir ve yiyeceklerdeki zehre karşı sağlıklı bir iyileştirici ilaç (12. Kitap III.6)*” (368).

İmparatoriçe Irene, kocasının hükümdarlığı boyunca onun yanında olmakla

⁹ Bizans toplumsal yaşamında kadının yeri hakkında bkz: Canko 2018, 257-268.

¹⁰ Anna Komnena eserinde babasının Norman Beyi Robert de Guiscard ile yaptığı savaşı anlatırken Guiscard'ın karısı Gaita'nın da eşi ile birlikte sefere çıktığından bahsetmektedir (54 ve 143).

kalmamış kocasının hataları nedeniyle çektiği cezalara da ortak olmayı istemişti. Aleksios Komnenos, imparatorluğu ele geçirmek için düzenlediği isyan sırasında tüm kentin yaşadığı olumsuzluklar, kurbanlar, ve yağmalanmalar için vicdan azabı duymuş ve cezalandırılması için Patrik ve manastır örgütünün üyeleri ile bir toplantı istemişti:

“İmparator onların karşısına bir suçlu gibi bir hükümlü gibi garibanın biri gibi, hatta kendisinden üstün olanlar karşısında boyun bükmüş , kendisi hakkında verilecek hükmü endişeyle bekleyen birisi gibi çıktı..... Yargılayıcıları yalnız Aleksios’a değil onunla aynı kandan olup onun ayaklanmasına katılmış olanlara da aynı cezayı verdiler: Bunlar Tanrıyı yatıştırmak için oruç tutacaklardı, toprak üzerinde uyuyacaklardı ve diğer bağlantılı dinsel ayinleri yerine getireceklerdi. Onlar bu cezaları haklı buldular ve içtenlikle kabullendiler. Ayrıca onların (Komnenos kardeşlerin) eşleri de bu cezaları üstlenmekten başışık kalmak istemediler- zaten kocalarına böylesine bağlı iken nasıl isteyebilirlerdi? (3. Kitap V.5)”(107-108).

Aleksiad, İmparatoriçe Irene’yi gecelerinin çoğunu ilahi şarkılarla geçiren, yemek masasında bile elinden dini kitaplarını düşürmeyen, gerçek bilgeliği oradan edinmek amacıyla dini inancı öğrenmeye kendini veren, hayatını kocasının hayatı üzerine kuran bir kadın olarak tanımlamıştır. Kuşkusuz Irene bu tanımlama ile Bizans ataerkil düzenin istediği kadın tipine uymaktaydı: Evi, kocası ve çocuklarıyla ilgilenen, merhametli sevgi dolu, sadece dini konular ile ilgilenen bir Bizans kadını.

SONUÇ

Aleksiad, Connor'a göre “herhangi bir döneme ait en büyük edebi eserlerden biridir” (2011, 329). Komnèna, neyi anlattığı kadar nasıl anlattığına da önem vererek çok bilinçli bir şekilde bu eseri yarattığını kanıtlamaktadır. Aleksiad, tarihsel olayları gözümüzde canlandırmamıza olanak sağlayan şekilde anlatmasından dolayı tarih, yazarın kendi ve çevresindeki kişilerin kişisel deneyimlerine ve yaşadıklarına gönderme yapmasından dolayı biyografi ve destandır.

Anna, Aleksiad’da babasına hayran küçük bir kız gibi babasının imparatorluğunu anlatsa da ataerkil yapının ağırlığını, her ne kadar güçlü, bilge, becerikli olsa da annesinin ve anneannesinin en önemli görevinin babası imparator Aleksios Komnenos’a yardımcı olmak olduğunu başarılı bir şekilde

tasvir eder. Bizans ataerkil düzeninin oluşturduğu ideolojinin Bizanslı kadınlar tarafından hatta en entelektüelleri ve güçlülere tarafından kabullenilmiş olduğunu bize ulaştırır. Bununla birlikte bu kabullenişle davranışları arasındaki tezat da dikkat çekicidir. Anna'nın küçük bir kızken imparator ve imparatoriçeden gizli edebiyat dersleri alması ve Aleksiad'ı yazmasındaki dürtü onun kadınların yapabileceklerine inandığını da göstermektedir. Ayrıca eserinde imparatorluğu yönetenin kadınlar olduğunu söyleyerek aslında döneminin ataerkil düzenine de gülümseyen bir bakış fırlatır.

Anna, toplumsal cinsiyetinin ve Bizans sosyal katmanlarının tüm kesimlerinde hüküm süren ataerkil söylemin getirdiği politik sınırlamaların farkındaydı. Bu nedenle onun, siyasete ilgi duyan ve toplumsal cinsiyetle ilgili konularla kaçınılmaz olarak ilgilenen kişisel bir ideolojiyi yaymak için güçlü bir aracı kullanan, ancak ortaçağda yaşamış olan bir kadın olduğunu unutmamalıyız (Vilimonovic 2015, 10).

KAYNAKÇA

Alice-Mary Talbot, "Women", The Byzantines, Ed: G. Cavallo, University of Chicago Press, 1997, 117–143.

Angeliki Laiou, "Introduction: Why Anna Komnena?", Anna Komnena and Her Times, Ed: Thalia Gouma-Peterson, New York 2000, 1-14.

Anna Komnena, Aleksiad, Çeviren: Bilge Umar, İnkılap Kitabevi Yayınları, Ankara 1996.

Angeliki E. Laiou, "The Role of Women in Byzantine Society" Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik 31/1., 1981, 233–60.

Ayben Soner, "Yapı ve Fail İlişkisinden Hareketle Ataerkil İdeoloji ve Toplumsal Cinsiyet Etkileşimini Anlamak", Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış yüksek lisans tezi, 2012.

Barbara Hill, Bizans İmparatorluk Kadınları, İktidar, Himaye ve İdeoloji, Çev: Elif Töktekte Tut, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 2003.

Barbara Hill, "Anna Komnena", Women and Gender in Medieval Europe An Encyclopedia, Ed: Margaret Schaus, USA , 2006.

Barbara Hill, "Actions Speak Louder than Words: Anna Komnene's Attempted Usurpation", Anna Komnena and Her Times, Ed: Thalia Gouma-Peterson, New York 2000, 45-62.

Barbara Hill, "Alexios I Komnenos and the Imperial Women Alexios I. Komnenos, Ed. Margaret Mullet ve Dion Smythe, Belfast Byzantine Texts and Translations, 1996, 37-54.

Bilge Umar (çeviri), Anna Komnena, Aleksiad, İnkılap Kitabevi Yayınları, Ankara 1996.

Carolyn Connor, Bizans'ın Kadınları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

Dilek Maktal Canko, "Bizans Dünyasında ve Sanatında Kadının Yeri", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış doktora tezi, 2016.

Dilek Maktal Canko, "Bizanslı Kadının Günlük Yaşamından Yansımalar", Prof. Dr. Nuran Şahin'e Armağan Kitabı EPIPHANEIA, Ege Üniversitesi Yayınları, 2018, 257-270.

Fatmagül Berktaş, "Felsefenin Kadına Bakışı", Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet çalışmaları Eşitsizlikler Mücadeleler Kazanımlar, ED: Hülya Durudoğan, Fatoş Gökşen, Bertil Emrak Oder, Deniz Yüksek, Koç Üniversitesi Yayınları, 2010, 23-33.

Georg Ostrogorsky, Bizans Devleri Tarihi, Çev: Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1986

Georgina Bucler, Anna Comnena A Study, Oxford University Press, Londra 1929.

James Howard-Johnston, "Anna Komnena and the Alexiad", Alexios I. Komnenos, Ed. Margaret Mullet ve Dion Smythe, Belfast Byzantine Texts and Translations, 1996, 260-301.

Jakov Ljubarski, "Why Is the Alexiad a Masterpiece of Byzantine Literature?", Anna Komnena and Her Times, Ed: Thalia GoumaPeterson, New York 2000, 169-186.

Larisa Vilimonovic, "Gendering Politics – The Female Authorial Voice of Anna Komnene", Godsnjak Za Drustvenu Istoriju I, 2015, 7-36.

Liz James, "Introduction: Women's Studies, Gender Studies, Byzantine Studies", Women, Men and Eunuchs Gender in Byzantium, Ed: Liz James, 1997, xi-xxiv.

Lynda Garland, "Conformity and License at the Byzantine Court in the Eleventh and Twelfth Centuries: The Case of Imperial Women," Byzantinische Forschungen 21, 1995, 101–115.

Nikephoros Bryennios, Tarihin Özü, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

Ruth Macrides, “The Pen and The Sword: Who Wrote the Alexiad?”, *Anna Komnena and Her Times*, Ed: Thalia Gouma-Peterson, New York 2000, 63-82.

Simone de Beauvoir, *Kadın İkinci Cins*, C: 1-2-3., Payel Yayınları, 1976.

Suat Başar Çağlan, “Aleksiad Üzerinden Bizans Edebiyatında Düzyazı”, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, İzmir 2011.

KADINA YÖNELİK ŞİDDETLE¹ MÜCADELEDE SİĞINMAEVİ SONRASI DESTEK HİZMETLERİNİN ÖNEMİ²

Ayşe AYDIN³

ÖZET

Kadına yönelik şiddetle mücadelenin temel hedeflerinden bir tanesi kadının şiddetten korunmasıdır. Sığınmaevleri, şiddet gören kadının maruz kaldığı şiddet ortamından uzaklaşıp, güvenli bir ortamda kalmasına olanak sağlayarak bu hedefin yerine getirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kadına yönelik şiddetle mücadele çalışmalarının nihai hedefi ise toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelli şiddetin tümüyle ortadan kaldırılmasıdır. Bu hedefe ulaşılabilmesi, kadını şiddetten korumak amacıyla sığınmaevlerinde verilen hizmetlerin yanı sıra farklı kurum ve kuruluşların işbirliğinde bir dizi destek hizmetini daha gerekli kılmaktadır. Sığınmaevi sonrası ihtiyaç duydukları destek hizmetlerine ulaşamayan kadınların, yeniden sığınmaevine dönmek zorunda kalmalarının sıklıkla karşılaşılan bir durum olması, bu hizmetlerin önemini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede çalışma, maruz kaldıkları şiddetten uzaklaşabilmek için sığınmaevlerine gelen kadınların özellikle öğrenim ve sosyo-ekonomik durumlarına ilişkin değişkenler göz önünde bulundurularak, sığınmaevi sonrasındaki süreçte ihtiyaç duyabilecekleri destek mekanizmalarının nasıl düzenlenebileceği sorusuna odaklanmaktadır. Çalışma, Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi hükümleri esas alınarak, şiddet gören kadınların benzer mağduriyetlere yeniden maruz kalmalarını önleyebilecek şekilde destek hizmetlerinin verilmesinin, kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılması nihai hedefine erişilmesindeki önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada, şiddet gören kadınlar üzerine nitel araştırma yöntemleri kullanılarak bir sığınmaevinde gerçekleştirilen alan araştırmasının verileri ile “Kadın Konukevi Sonrası Destek Mekanizmaları” konulu çalıştayın verilerinden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda, sığınmaevi sonrası süreçte ihtiyaç duyulan başlıca des-

¹ Bu çalışmada “kadına yönelik şiddet”, “toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelli kadına yönelik şiddet” anlamında kullanılmıştır.

² Bu çalışmanın bir bölümü 17-20 Mayıs 2018 tarihleri arasında düzenlenen II. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Berlin Konferansı’nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

³ Öğr. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara, ayseyaydin@gazi.edu.tr, aaysea@gmail.com

tek hizmetlerinin neler olduğu ve bu hizmetlerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelli kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılması hedefi doğrultusunda sonuçlar verebilmesi için gerekli mekanizmaların nasıl kurulabileceği belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonuçları; destek hizmetlerinin, şiddet gören kadınların sosyal yardımlara bağımlı bir yaşam sürdürmelerini teşvik etmek yönünde değil; toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının yaygınlaşmasını sağlayacak yönde sunulması gerektiği şeklinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Toplumsal Cinsiyet, Şiddet, Sığınmaevi

THE IMPORTANCE OF THE AFTER-WOMEN'S SHELTER SUPPORT SERVICES FOR COMBATING VIOLENCE AGAINST WOMEN⁴

ABSTRACT

One of the main goals of the combating violence against women is protection of women from violence. Women shelters play an important role in fulfilling this goal by enabling the violent women to move away from the violence they are exposed to and remain in a safe place. The ultimate goal of the combating violence against women is to abolish gender inequality-based violence altogether. The attainment of this goal requires a series of support services in cooperation with different institutions and organizations, as well as services provided in shelters to protect women from violence. The importance of these services is highlighted by the fact that women who cannot reach the support services they need after shelter are often exposed to the need to return to shelter. Within this framework the study focuses on the question of how to organize the supportive services that may be needed in the post-shelter life, taking into account the variables related to the education and socio-economic situation of women coming to shelters in order to escape the violence they are exposed to. Based on the provisions of The Council of Europe Convention on the Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, the study aims to demonstrate the importance of supporting services to prevent violent women from being re-exposed to similar grievances in reaching the ultimate goal of eliminating violence against women based on gender inequality. The study utilized data from a field research conducted in a women shelter using qualitative research methods on violent women and workshop report on "After- Women's Shelter Supporting Mechanisms". In the light of

⁴ In this study the term "violence against women" means "gender-based violence against women".

the data obtained, attempts have been made to determine how the main support services needed after the shelter are, and how to set up the necessary mechanisms so that these services can provide results in the direction of eliminating violence against women based on gender inequality. Based on the results of this study, it is thought that support services should not aim to encourage violent women to live a life dependent on social assistance; rather it should aim at ensuring the widespread understanding of gender equality.

Keywords: Woman, Gender, Violence, Shelter

GİRİŞ

Kadın çalışmaları, farklı disiplinlerden farklı konuların feminist bakış açısıyla incelendiği disiplinler arası bir çalışma alanıdır. Ele alınan konular büyük bir çeşitlilik göstermekle birlikte; toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan hak mahrumiyetlerinin giderilmesi hepsinin ortak noktası ve hedefidir. Bu çerçevede kadına yönelik şiddetle mücadele odaklı çalışmaların kadın çalışmaları içinde farklı bir yeri bulunmaktadır. Zira kadına yönelik şiddet bir eğri olarak düşünüldüğünde, bu eğrinin bir ucu kadının mevcut kaynaklarıyla mücadele edebileceği “hafif” şiddet türlerini içermekteyken, diğer ucu kamuoyunda kadın cinayetleri olarak bilinen; kadının yaşam hakkının elinden alınmasına kadar uzanan şiddet türlerini içermektedir. En temel insan hakkı olan yaşam hakkının kadının elinden alınması ise, eşitsizliğin ve hak mahrumiyetlerinin giderilmesine yönelik tüm çalışmaları bir anlamda sıfırlamaktadır. Dolayısıyla, kadın çalışmaları içinde kadına yönelik şiddetle mücadelenin, ayrı bir yere ve öneme sahip olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Dünyanın farklı ülkelerinden kadınların yaşadıkları farklı ve/veya benzer sorunların uluslararası düzeyde görünür kılınması amacıyla verilen uzun mücadeleler sonucunda, bugün birçok ülke tarafından kabul edilmiş bulunan “Kadınlara Yönelik Her Türü Ayrımcılığın Bertaraf Edilmesi Sözleşmesi” (CEDAW), kadın çalışmalarına yeni bir ivme kazandırmıştır. Sözleşme, esas itibarıyla, kadının kamusal alanda karşılaştığı ayrımcılıkların giderilmesine yönelik olup kadına yönelik şiddet konusuna ise doğrudan değinmemektedir. Bununla birlikte Sözleşme’nin hazırlanma aşamasından başlayarak hayata geçirilmesiyle devam eden süreçte gösterilen ısrarlı çabalar, uluslararası düzeyde kadına yönelik şiddetin; kadının insan hakları eksenli küresel bir sosyal problem olarak ele alınmasına olanak tanımıştır. Bu çerçevede öncelikle CEDAW Sözleşmesi’nin tavsiye kararlarına 1992 yılında kadına yönelik şiddet konulu “19 Sayılı Tavsiye Kararı” eklenmiş,

sonrasında da 1994 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından “Kadınlara Yönelik Şiddetin Bertaraf Edilmesi Sözleşmesi” kabul edilmiştir. Söz konusu sözleşme, uluslararası hukuk nezdinde bağlayıcı bir nitelik taşımamakla birlikte, Ertürk’ün ifade ettiği gibi “*kadına şiddet konusundaki ilk ve tek normatif çerçeveyi*” (Ertürk, 2014: 74) oluşturması açısından önemlidir. Nitekim “Kadınlara Yönelik Şiddetin Bertaraf Edilmesi Sözleşmesi”, devam eden yıllarda hayata geçirilen kadına yönelik şiddetle mücadele odaklı bölgesel sözleşmelerin bir anlamda zeminini hazırlamıştır.

Bu sözleşmelerden en güncel ve kapsamlı olanı, Türkiye’nin de taraf olduğu ve kısaca daha çok İstanbul Sözleşmesi olarak bilinen “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi” (bundan böyle İstanbul Sözleşmesi)’dir. İstanbul Sözleşmesi, Türkiye’de kadına yönelik şiddetle ilgili yeni düzenlemeler için de önemli bir yasal dayanak oluşturmuştur. Örneğin 4320 Sayılı “Ailenin Korunmasına Dair Kanun” yerine 6284 Sayılı “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun”un yürürlüğe girmesi İstanbul Sözleşmesi uyarınca gerçekleşmiştir. Nitekim söz konusu kanunda, kanunun uygulanmasında belirli ilkelere uyulacağına dair bir madde de bulunmaktadır. Bu ilkelere biri “*Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, özellikle Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi ve yürürlükteki diğer kanuni düzenlemeler esas alınır*” şeklindedir (6284 Sayılı Kanun, Madde 1/2, 2012). İstanbul Sözleşmesi ayrıca, 2015 yılında kaleme alınan “Yükseköğretim Kurumları Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tutum Belgesi”nin yasal dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Sözleşme, bunlara ek olarak, bugün çok sayıda üniversitede cinsel taciz ve saldırıyı önleme amaçlı hazırlanan politika belgelerinin de yasal dayanakları arasında yer almaktadır. Kısaca mevcut durumda İstanbul Sözleşmesi, Türkiye’de kadına yönelik şiddetle mücadele alanında çalışanların bir anlamda elini kuvvetlendiren önemli bir hukuki metin olarak kullanılmaktadır.

Yukarıda çizilmeye çalışılan çerçeve doğrultusunda bu çalışma genel olarak, İstanbul Sözleşmesi’nin, kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılması nihai hedefi doğrultusunda belirlenen alt hedeflerin eş zamanlı ve birbirini tamamlayacak şekilde yerine getirilmesinin önemine dikkati çekmektedir. Buna göre çalışmada, İstanbul Sözleşmesi’nin başlıca hedeflerinden biri olan kadının şiddetten korunmasının, kadına yönelik şiddetle mücadele alanında hizmet veren kurumlar tarafından, İstanbul Sözleşmesi’nde belirtildiği şekilde yerine getirilip getirilemediği;

getirilemediği durumlarda hizmet sürecinde karşılaşılan sorunlar ve eksikliklerle bunlara yönelik çözüm önerilerine yer verilmektedir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın kuramsal temelini, kadına yönelik şiddetle mücadelenin yasal dayanaklarından biri olan “İstanbul Sözleşmesi” ile bu sözleşmeye ilişkin hazırlanan “Açıklayıcı Metin” oluşturmaktadır. İstanbul Sözleşmesi’nin Giriş bölümünde toplumsal cinsiyet temelli kadına yönelik şiddetin, erkekler ve kadınlar arasında tarihsel olarak inşa edilen ve erkeğin lehine, kadınınsa aleyhine işleyen güç ilişkilerinin sonucu olduğu belirtilmektedir (İstanbul Sözleşmesi, 2011). Sözleşme maddelerindeki hükümlerin de, bu çerçevede, erkeklerin kadınlar üzerinde tahakküm kurmalarına olanak tanıyan yapıların çözülerek toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının toplumun geneli tarafından benimsenmesi hedefine yönelik olduğu görülmektedir.

Örneğin İstanbul Sözleşmesi’nde kadına yönelik şiddet şöyle tanımlanmaktadır: *“kadınlara yönelik şiddet”, bir insan hakları ihlali ve kadınlara yönelik ayrımcılığın bir biçimi olarak anlaşılmaktadır ve ister kamusal ister özel alanda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik zarar veya ıstırap veren veya verebilecek olan toplumsal cinsiyete dayalı her türlü eylem ve bu eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma anlamına gelir*” (İstanbul Sözleşmesi, Madde 3, 2011).

İstanbul Sözleşmesi’nin amacı ise şöyle açıklanmaktadır: *“Kadınları her türlü şiddetten korumak, kadınlara yönelik şiddet ve ev içi şiddeti önlemek, kovuşturmak ve ortadan kaldırmak...”* (İstanbul Sözleşmesi, Madde 1, 2011).

Kadınları her türlü şiddetten koruma amacının ne şekilde yerine getirileceğinin ayrıntılarına da İstanbul Sözleşmesi’nin *“Koruma ve Destek”* başlıklı bölümünde yer verilmiştir. Buna göre İstanbul Sözleşmesi’ni imzalayan Taraflardan, şiddet mağdurlarının korunması ve desteklenmesi amacıyla, uygun mekanizmalar oluşturularak ilgili kurumlar arasında etkin işbirliğinin sağlanması için gerekli hukuki ve diğer önlemleri almaları beklenmektedir (İstanbul Sözleşmesi, Madde 18, 2011).

Şiddet gören kadının, şiddet gördüğü ortamdan uzaklaşarak güvenli bir ortamda kalmasını sağlayan kurumların başında sığınmaevleri gelmektedir. Nitekim İstanbul Sözleşmesi’nin *“Koruma ve Destek”* başlıklı bölümünde, sığınmaevleri; başta kadınlar ve çocuklar olmak üzere mağdurların güvenli bir ortamda kalmalarını sağlayan kurumlar olarak tanımlanmakta (İstanbul Sözleşmesi, Madde 23, 2011),

İstanbul Sözleşmesi'nin açıklayıcı metninde de sığınmaevlerinin işlevi şöyle belirtilmektedir: “... işlevleri kalacak güvenli bir yer sağlamanın ötesindedir. Kadınlara ve çocuklarına destek sunmakta; travma deneyimleriyle baş edebilmelelerini, şiddet içeren ilişkilerinden kurtulmalarını, öz saygılarını tekrar kazanmalarını ve kendi seçimleri olan bağımsız bir yaşamın temellerinin atılmasını sağlamaktır.” (İstanbul Sözleşmesi Açıklayıcı Metin, Madde 23/133, 2011).

İstanbul Sözleşmesi'nde ayrıca, Tarafların mağdurları şiddet eylemlerinin tekrarlanmasından korumakla yükümlü olduklarına dair bir hüküm bulunmaktadır (İstanbul Sözleşmesi, Madde 18/1, 2011). “Kadına Yönelik ve Aile İçi Şiddete Karşı Mücadele Uzmanlar Grubu” (GREVIO) tarafından, ülke raporlarına esas teşkil etmek üzere hazırlanan anket çalışmasında da bu hüküm “Tüm koruma ve destek hizmetleri ayrıca, mağduriyetin tekrarlanmasını önlemeyi amaçlamalı...” (GREVIO/Inf 2016) şeklinde vurgulanarak bir anlamda taraf ülkelere yeniden hatırlanmıştır.

İstanbul Sözleşmesi'nin hükümlerine ilişkin yukarıda yer verilen açıklamalar; kadını şiddetten koruma amaçlı hizmetlerin ve ihtiyaç duyduğu desteklerin sağlanmasına yönelik kurulan mekanizmaların, Türkiye özelinde, ne ölçüde yeterli olduğu sorusunu akla getirmektedir. Çalışmanın uygulama aşamasında bu ve benzeri sorulara yanıtlar aranması ve olası sorunlara ilişkin çözümler üretilebilmesi için ihtiyaç duyulan veriler, iki ayrı çalışmadan alınmıştır. İlk çalışma, kadına yönelik şiddet üzerine 2012-2013 yılları arasında Çankaya Belediyesi Kadın Sığınmaevi'nde gerçekleştirilen bir alan araştırmasıdır. Araştırma kapsamında sığınmaevinde aile içi şiddet gören 32 kadınla, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak konuşulmuştur. Görüşmeler sırasında 14 kadının bir'den fazla sığınmaevi deneyimi yaşadıklarına ilişkin veriler elde edilmiştir. Veriler, sığınmaevinde koruma ve destek hizmetinden sonra günlük yaşamlarına dönen kadınlardan bir kısmının neden yeniden sığınmaevi hizmetlerine ihtiyaç duyduğu sorusunu da beraberinde getirmiştir. 2017 yılında düzenlenen “Kadın Konukevi Sonrası Destek Mekanizmaları Çalıştayı” ise bu sorunun yanıtlarına ulaşmak amacıyla kullanılan bir diğer çalışma olmuştur. Dört farklı oturumun yapıldığı ulusal nitelikli çalışmaya, kadına yönelik şiddetle mücadele alanında çalışan çeşitli kurum ve kuruluşların temsilcileri katılmıştır. Bu çalışmada, söz konusu çalıştayı “Sığınmaevi Sonrası Destek Mekanizmaları” başlıklı oturum raporundan yararlanılmıştır. Rapor, kadına yönelik şiddetle mücadele alanında hizmet veren kurum ve kuruluşların temsilcilerinin alandan getirdikleri güncel veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

KAPSAM

Dünyanın herhangi bir yerinde, herhangi bir zaman diliminde, herhangi bir kadının toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelli şiddete maruz kalabileceği, bir tahmin olmanın çok ötesinde, bugün en azından kadın çalışmaları alanında tartışmasız kabul edilen bir gerçekliktir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelli kadına yönelik şiddetin kadının insan haklarını ihlal eden evrensel ölçekte bir sosyal problem olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte şiddete maruz kalan her kadın, şiddetten korunmak ve destek hizmeti almak için sığınmaevlerine başvurmamaktadır. Kapsamı Türkiye ile sınırlamak gerekirse, sığınmaevleri üzerine yapılan çalışmalar ve bazı sığınmaevleri tarafından hazırlanan raporlar, sığınmaevlerinden hizmet alan kadınların demografik ve sosyo-ekonomik özellikler bakımından bazı ortak noktaları bulunduğunu ortaya koymaktadır (Sallan Gül, 2011: 131-137; Aydın, 2014: 116; İzmir Büyükşehir Belediyesi Kadın Danışma Merkezi, 2011; Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2017)

Çalışma ve raporlar incelendiğinde sığınmaevlerine gelen kadınların çoğunluğunun 20-40 yaş aralığında, ilkokul mezunu, evli ve en az bir çocuklu olup herhangi bir işte çalışmadıkları ve bununla bağlantılı olarak, ekonomik özgürlüklerinin olmadığı görülmektedir. Çalışma, bu çerçevede, yukarıda belirtilen özelliklere sahip şiddet gören kadınlarla sınırlı tutulmuştur.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Çankaya Belediyesi Kadın Sığınmaevi'nde 2012-2013 yılları arasında, ailenin korunmasını sağlayan dayanışma örüntüleri ile kadına yönelik şiddet arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla gerçekleştirilen alan araştırması kapsamında ev içi şiddete maruz kalan 32 kadınla görüşülmüştür. Görüşmeler sırasında 32 kadından 14'ünün sığınmaevinde ilk kez bulunmadıkları; daha önceden de bir veya daha fazla kez sığınmaevlerinde kaldıklarına ilişkin veriler elde edilmiştir. Bu veriler şiddetten korunmak ve destek hizmeti almak üzere bir süre sığınmaevinde kalan kadınlardan bazılarının sığınmaevinden ayrıldıktan sonra günlük yaşamlarında karşılaştıkları ve mücadele edemedikleri çeşitli sorunlardan dolayı yeniden sığınmaevine gelmek durumunda kaldıklarını, bir diğer anlatımla sığınmaevi, günlük yaşam, sığınmaevi döngüsü içinde bulduklarını gösterir niteliktedir. Veriler aynı zamanda, şiddetten koruma ve destek hizmetlerinin, İstanbul Sözleşmesi uyarınca; yaşanan mağduriyetlerin tekrarlanmasını önleyecek şekilde yerine getirilmesinde sorun ve/veya eksiklikler olduğu düşüncesini de akla getirmiştir. Sı-

ğınmaevinden ayrıldıktan sonra yeniden sığınmaevine dönmek durumunda kalınmasının nedenleri görüşmeler sırasında kadınların anlatımlarıyla kısmen belirlenmekle birlikte konuya çözüm odaklı dikkat çekebilmek amacıyla, “*Kadın Konukeri Sonrası Destek Mekanizmaları Çalıştayı*”, “*Sığınmaevi Sonrası Destek Mekanizmaları*” oturum raporu da incelenmiştir. Söz konusu oturum raporunda, ev içi şiddete maruz kalarak, şiddetten kurtulmak ve maruz kaldığı şiddet ortamından uzaklaşmak için sığınmaevine gelen kadınlardan bazılarının sığınmaevinden ayrılıp günlük yaşamlarına geri döndükten sonra çeşitli nedenlerle tekrar sığınmaevine geldikleri belirtilmektedir. Nitekim bu durum, yukarıda yer verilen alan araştırması verilerini de doğrulamaktadır.

Oturumun bir sonraki aşamasında, sığınmaevinden ayrılan kadınların neden yeniden sığınmaevine dönmek durumunda kaldıkları sorusuna yanıt aranmıştır. Özellikle ŞÖNİM ve sığınmaevlerinde çalışan uzmanların alandan getirdikleri güncel bilgiler doğrultusunda, kadınların sığınmaevine yeniden dönme nedenleri yedi başlık altında toplanmıştır. Bu nedenler:

- 1) sığınmaevinden erken ayrılma
- 2) ekonomik sorunlar
- 3) hukuki sorunlar
- 4) tedbir kararlarının uygulanmaması
- 5) kök aileye dönüş ve yaşanan sorunlar
- 6) sağlık sorunları
- 7) kadının güçlenememesi

olarak belirlenmiştir.

Bu çalışma kapsamında kadınların sığınmaevine geri dönmelerine neden olan etkenlerden; sığınmaevinden erken ayrılma, ekonomik sorunlar ve tedbir kararlarının uygulanmaması ele alınmaktadır.

SİĞINMAEVİNDEN ERKEN AYRILMA

Şiddetten korunmak ve destek hizmeti almak için sığınmaevine gelen kadınlardan bazıları; aşağıda belirtilen nedenlerden dolayı hizmet alamadan sığınmaevinden erken ayrılabilirler:

- a) ön kabul birimlerinin zaman zaman yoğun olması,
- b) sığınmaevi koşullarının yeterli gelmemesi.
- c) içinde bulunduğu kırılğan ruh halinin de etkisiyle kadının ortama uyum sağlamaması.

Bu noktada sığınmaevinden erken ayrılmakla ilgili oturum raporunda belirtilen nedenlerle alan araştırması kapsamında görüşülen kadınların deneyimlerinin örtüştüğü görülmektedir. Örneğin sığınmaevinde görüşülen ve daha önce başka sığınmaevlerinde de kalmış olan Esin⁵, konuyla ilgili deneyimlerini şöyle anlatmıştır:

“... Kadın konukevleri, oralar çok berbat bir yer. Ben ilk gittiğimde yerde yattım. Tuvaletin önünde bile yerde yatıyorduk, millet üst üste; böyle tek kişilik koltuklarda bile 2 kişi yatıyordu. Ana merkez yeriydi [muhtemelen ön kabul biriminden bahsediyor], çok kalabalık yerlerdi...”

Banu da yaşadığı deneyimi şöyle dile getirmiştir:

“... Karakoldaki polis biz sana orayı tavsiye etmiyor dedi, iyi bir yer değil dedi. İlk kabul iyi bir yer değil dedi. Biz oraya çok kadın gönderiyoruz, ertesi gün kaçıp geliyorlar dedi. Benim için de aynen öyle oldu zaten; ilk kabule gittim, akşam saat sekizde girdim, sabah sekizde çıktım, ama nasıl kaçtığımı ben bilmiyorum. Benim çocuklarım orada sıkıntı çektiler. Oyuncaklarını götürdük oyuncak almadılar. Abur cuburları falan vardı; onları öğle aralarında kendin verebilirsin dediler, ama gittiğimizde yemek yoktu; yemekleri yiyorlar, artıkları koyuyorlar oraya, dökmek gibi bir alışkanlıkları yok. Oranın yönetimini de suçlayamam; çünkü her seviyeden insan geliyor, her kesimin yaşam tarzı, gördüğü şeyler aynı değil, kimse kimseye ayak uydurmak zorunda değil...”

Farklı sığınmaevlerinde kalan Gizem ise yaşadığı deneyimlerden hareketle sığınmaevleri arasında şöyle bir karşılaştırma yapmıştır:

“... [Şiddet gören bir kadın] bu tür yerlere düşerse, mesela buraya geldiğim gündən beri, Allah var yukarıda dört dörtlük, bu tür yerlere düşerse [şiddete/kocasına] katlanmasını önermem. Ama mesela orada [başka bir şehir adı veriyor] bir yer tanıdım; oraya düşecekse, illallah! Benim psikolojim orada bozuldu; kocasının yanı daha iyi. Orası psikolojik şiddet, hep bağırıp, çağırıyorlar...”

Oturum raporu, alan araştırmasından elde edilen verilerle birlikte incelendiğinde, bazı sığınmaevi koşulları ve uygulamalarının, kadının hizmet almadan sığınmaevinden ayrılmasına sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, aynı zamanda, kadını şiddetten koruma ve destek hizmetlerinin İstanbul Sözleşmesi uyarınca; yaşanan mağduriyetin tekrarlanmasını önleyecek şekilde yerine getirilmesinde zaman zaman yetersiz kalındığını da göstermektedir.

⁵ İsimler kadınların gerçek isimleri olmayıp, araştırmacı tarafından kadınlara verilen takma isimlerdir.

EKONOMİK SORUNLAR

Sığınmaevine gelen kadınların çoğunluğunun öğrenim düzeylerinin düşük olması, düzenli geliri olan bir işte çalış(a)mamaları ve dolayısıyla ekonomik özgürlüğe sahip olmamaları, sığınmaevinden ayrıldıktan sonra bağımsız bir yaşam sürebilmelerinin önünde çok önemli bir engel oluşturmaktadır. Nitekim şiddet gören kadının sığınmaevine, ayrıldıktan sonra tekrar dönmesinin başlıca nedenlerinden biri olarak yaşamış olduğu ekonomik sorunlar gösterilmektedir. Oturum raporuna göre sığınmaevinden ayrılan bir kadın, aşağıda belirtilen ekonomik temelli sorunlarla karşılaşması durumunda yeniden sığınmaevine dönebilmektedir:

- a) öğrenim düzeyinin düşük olması ve/veya herhangi bir mesleki beceriye sahip olmaması gibi faktörlerin de etkisiyle yaşamını sürdürebilecek düzeyde gelir getiren kalıcı bir işte istihdam imkânı bulamaması; daha çok temizlik işleri gibi düşük gelirli işlerde istihdam edilmesi ve güvencesiz çalışması,
- b) düzenli geliri olan kalıcı bir işte çalışma olanağı bulabilse dahi bu olanağı, genellikle bir'den fazla, bakıma muhtaç küçük yaşta çocuğu/çocukları olduğu için değerlendirememesi,
- c) can güvenliği tehlikesi bulunması durumunda, gizlilik esasına uyulmaması nedeniyle istihdam edildiği işte uzun süre çalışamaması.

Oturum raporunda belirtilen, şiddet gören kadınların sığınmaevine geri dönmek durumunda kalmalarına neden teşkil eden ekonomik temelli sorunlar, alan araştırması kapsamında görüşülen kadınların anlatımlarıyla da bir anlamda doğrulanmaktadır. Alan araştırmasının verilerine göre, bir'den fazla sığınmaevi deneyimi bulunan 14 kadından 7'si ilkokul, 4'ü ortaokul, 2'si yüksekokul ve 1'i üniversite mezunudur. 14 kadının tamamı çocuk sahibi olup çocuk sayısı 1-4 arasında değişmektedir.

Okul öncesi yaşlarda 2 çocuğu olan, ilkokul mezunu Esin'in iş bulma ve çalışma konusundaki deneyimleri, kadınların yeniden ve yeniden sığınmaevine dönmelelerinin ekonomik temelli nedenini ortaya koyar niteliktedir:

"... İşimi buldum da ek iş bakıyorum; hangisi uygunsu ona gideyim diyorum. Adamın [çalıştığı iş yeri sahibi] tavırları biraz cimriye benziyor. Çünkü işe girdim, fiyatı [ücreti] nedir falan demedi, deneme süresi falan dedi, ama insan çalıştırdığı insana şu fiyat diyebilir, açık sözlü olmaması beni biraz şey yaptı [Ne tür bir iş yapıyorsun?]. Lokantada bulaşık yıkıyorum. Ben işte bir ev temizliği falan var da onlara da gitmeyi düşünüyorum, eğer hani kabul ederlerse çocuklarımla falan giderim, otururlar yanımda..."

Alan araştırması kapsamında sığınmaevi müdiresi ile de görüşülmüştür. Görüşmeler sırasında sığınmaevi olarak, kadınlara iş bulma konusunda bazı zorluklar yaşadıklarını belirten müdire, yukarıda iş bulma ve çalışma deneyimi kendi ifadeleriyle aktarılan Esin'in sonraki günlerde ne tür güçlüklerle karşılaştığını ve yaşadıkları sonucunda nasıl bir karar aldığını şöyle anlatmıştır:

“... Biz kadınları temizliğe gönderiyoruz, bulaşıkçılık yapmaya gönderiyoruz. Bir kadınımda vardı, üç ay boyunca gitti, bulaşık yıkadı, elleri egzama oldu, parasını alamadı. Üç ay bir kadın için çok önemli bir süre. ... Eşiyle bir şekilde iletişime geçti bizim dışımızda, barıştı gitti, şimdi gayet mutluymuş, ama eşe giderken bir kadın güçlü gitmeli [Ama sözü edilen kadın güçlü olmadığı halde mi döndü?]. Olmadığı halde döndü gibi değil ama tutunabilirdi Esin. İki çocukla işi zor, ama kocaya gidiş şekli tamamen çaresizlikten değil, kendisi de istedi, diyalog kurduklar, çocuklar için böyle olur dedi, bir de kendisi de istedi; galiba çünkü bir yıldan, bir buçuk yıldan fazla sığınmaevlerinde dolaşıyordu...”

Oturum raporu ve alan araştırması kapsamında yer verilen örnek incelendiğinde, şiddet öyküsü bulunan bir kadının yaşamını şiddetten uzak, bağımsız bir birey olarak sürdürebilmesi için, ekonomik özgürlüğe sahip olması gerektiği net bir şekilde görülmektedir. Ancak, şiddetten korunmak ve destek hizmeti almak için sığınmaevine gelen kadınların demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu kadınların kendi çabalarıyla ekonomik özgürlüklerini kazanmalarının son derece güç olduğu da bir o kadar açıktır. Bu noktada İstanbul Sözleşmesi'ne göre, şiddet gören kadının ekonomik olarak güçlenmesine yönelik alınan tedbirlerin yaşanan mağduriyetin tekrarlanmasını önleyecek şekilde uygulanmasında bazı eksikliklerin bulunduğu anlaşılmaktadır.

TEDBİR KARARLARININ UYGULANMAMASI

Oturum raporunda, kadının sığınmaevi sonrası şiddete maruz kalabilme olasılığına karşı gerekli tedbir kararlarının uygulanmaması, sığınmaevine geri dönme nedenlerinden biri olarak belirtilmiştir. İstanbul Sözleşmesi esas alınarak hazırlanan 6284 sayılı *Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun*'a göre kolluk birimleri kadına yönelik şiddetin önlenmesi konusunda gerekli tedbirleri almak ve uygulamakla yükümlüdür (6284 Sayılı Kanun, Madde 9/3, 2011). Bununla birlikte ilgili kanun hükmü, oturum raporunda da belirtildiği gibi, her zaman gereğince uygulanmamaktadır. İstanbul Sözleşmesi ayrıca, Sözleşmeyi kabul eden ülkelerden şiddet olaylarında “*arabuluculuk ve uzlaştırma da dahil olmak üzere, zorunlu alternatif uyuşmazlık çözüm süreçlerini yasaklamak*

üzere gerekli hukuki veya diğer tedbirleri” almalarını istemektedir (İstanbul Sözleşmesi, Madde 48/1, 2011). Ancak aile birliğini koruma hassasiyetinin de etkisiyle; aile büyükleri, akrabalar, yakınlar ve/veya kolluk görevlileri tarafından şiddete maruz kalan kadını, kendisine şiddet uygulayan kişiyle barıştırma yoluna gidilmesi, bir diğer ifadeyle arabuluculuk ve barıştırma kültürü, söz konusu hükmün uygulanmasını güçleştirebilmektedir.

Nitekim alan araştırmasında görüşülen kadınların bazılarının kolluk görevlileriyle olan deneyimleri yukarıdaki değerlendirmeleri doğrulamaktadır. Kendisiyle görüşüldüğü dönemde can güvenliği tehlikesi bulunduğu için sürekli yer değiştirmek durumunda kalan Mine, koruma kararı çıkartmak üzere kolluk birimlerine başvurduğunda yaşadıklarını şöyle anlatmıştır:

“... Buradaki karakola gittim, koruma kararı çıkartmak için... Gittik 4-5 saat bekledim, toplantısının bitmesini bekledim baş komiserin. Oraya girdim ve bana baş komiser ne dedi biliyor musunuz? Şu anda hiçbir şey yapamam. Size nasıl bir şey yapabilirim; binanın etrafında görürseniz, telefon ederse dedi... Beni dedim; görürse, telefon ederse, o zaman siz gelip beni mezara koyarsınız, onu da hapse atarsınız, bu dosya burada kapandı dersiniz, siz de rahatlarsınız dedim. Sen bana koruma çıkarmazsan onun yapacağı o. Açıkça siz bana diyorsunuz ki git onu ya öldür ya öl, biz de bu dosyayı kapatalım diyorsunuz dedim. Ben bir buçuk yıldır bunu anlatmaya çalışıyorum dedim. Yani açıkça bunu söylemek istiyorlar bana ve söylüyorlar da; görürsen, telefon ederse siz bize haber verin. Ya kardeşim, ben telefon ettim; polis gelene kadar beş ay esir kaldım. Sonum ne olacak? Bu sefer zaten önce seni öldüreceğim sonra kendim öleceğim diyor. O zaman siz onu bekliyorsunuz diyorum [Ne yaptı polis?]. Hiçbir şey yapmadı, beni geri gönderdi, koruma kararı çıkartmadı...”

Ailesi tarafından sözde töre gerekçesiyle öldürülmek istenen Gizem ise, kapatıldığı yerden kaçarak, sığınmaevine yerleştirilmek için kolluk birimlerine başvurduğunda kolluk görevlilerinin kendisini ailesine nasıl teslim ettiklerini şöyle anlatmıştır:

“...ben bekârken polise sığındım, polis beni tekrar babama teslim etti... [Nasıl davrandı karakoldakiler, ne diyorlardı?] bağırdılar [Ne dediler?] Kötü yola düşersen, sen orada ne yapacaksın, en fazla tutacaklar; üç aydır, altı aydır, o saatten sonra ne yapacaksın diye kızdılar... o senin ailendir, kötü gününü istemez, direkt babama teslim ettiler, sonra babam yine beni boğmaya kalkıştı ipe...”

Gizem evlendikten sonra eşinden de şiddet gördüğünü, ancak ilk karakol deneyiminden sonra eşinin kendisine şiddet uyguladığını kolluk birimlerinden nasıl sakladığını ise şöyle anlatmıştır:

“... Bir defa polis etrafımızı sardı, burnum su gibi kanıyor, eşim yol ortasında beni dövmüştü. Ne yapıyorsunuz dedi, dedi ki kadına şiddet mi uyguluyorsunuz, ihbar geldi kadın dövülüyor diye. Hayır dedim, beni dövmüyor, dedim. [Neden?] Çünkü şimdi şöyle, karakola gittikten sonra beni tekrardan eşime teslim ederse, bir defa ben bunu yaşadım, bu sefer benim ölümüm olur. Ben dedim ki ben riskli bir gebelik taşıdığım için burnum kanıyor, kendisi de durdurmaya çalışıyor...”

Araştırma kapsamında görüşülen kadınların deneyimleri, oturum raporunda belirtildiği gibi, tedbir kararlarının gereği gibi uygulanmadığına birer örnek oluşturmaktadır. Kadını şiddetten korumaya yönelik tedbir kararlarının, İstanbul Sözleşmesi uyarınca mağduriyetin tekrarlanmasını önleyecek şekilde alınmaması ise, yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, kadının yeniden sığınmaevine dönmesine neden olabilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Oturumun son bölümünde çözüm önerilerine yer verilmiştir. Getirilen çözüm önerileri; kısa, orta ve uzun vadede sonuç verebilecek şekilde sıralanabilir. Buna göre şiddet gören kadına sığınmaevinde kaldığı sürede düzenli maddi yardımda bulunulması, sığınmaevinden ayrıldıktan sonra kira ve ek giderler için maddi destek sağlanması, eşya ihtiyacının karşılanması, kreş hizmetlerinden ücretsiz yararlanabilmesi, sosyal yardım ve dayanışma vakıflarından maddi yardım alabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması kısa vadede sonuç verebilecek çözüm önerilerinden bazılarıdır. Sığınmaevlerinin personel ve fiziki koşullar bakımından eksikliklerinin giderilmesi, sayılarının artırılması, kadınların mesleki beceri kazanabilmeleri için meslek edindirme kurslarına katılmalarının sağlanması, okul öncesi yaşlardaki çocuklarını bırakabilecekleri esnek çalışma saatlerine sahip kreşlerin açılması, istihdam önceliği tanınması, tedbir kararlarının ilgili kanun hükümlerine uygun olarak alınabilmesi için kolluk görevlilerine hizmet içi eğitimlerin verilmesi, tedbir kararlarının etkin bir şekilde izlenmesi için şiddet önleme ve izleme merkezlerinin sayısının artırılması ve benzeri öneriler orta vadede sonuç getirmesi öngörülen önerilerdir. Toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının içselleştirilmesine yönelik her türlü farkındalık oluşturma ve bilinç yükseltme çalışmaları ise, kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılması nihai hedefi doğrultusunda zihniyet

dönüşümünün gerçekleşmesini sağlayacak, uzun vadede sonuç vermesi beklenen önerilerdir.

Yukarıda bazılarına yer verilen çözüm önerileri hayata geçirildiği ölçüde, şiddet gören kadının güçlenebilmesi en azından teorik olarak mümkün görünmektedir. Kadın güçlendiği oranda sığınmaevlerinden destek alma talebinin de o oranda azalacağı, bu bağlamda öngörülebilir. Böylelikle kadını şiddetten koruma hedefinin, İstanbul Sözleşmesi uyarınca, yaşanan mağduriyetlerin tekrarlanmasını önleyecek şekilde yerine getirilmesi de mümkün olabilecektir.

Ancak kısa, orta ve uzun vadede sonuç vermesi öngörülen çözüm önerilerinin eş zamanlı ve birbirini tamamlayacak şekilde hayata geçirilebilmesi için ihtiyaç duyulan kurumlararası işbirliklerinin ve destek mekanizmalarının sürdürülebilir olması önemlidir. Bu noktada özellikle kısa vadede sonuç alınan çözümlerden biri olan maddi destek ağırlıklı sosyal yardımların; orta ve uzun vadede sonuç verecek çözümlerin hayata geçirilmesini engelleyebilen çeldirici bir yönünün olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Şiddet gören kadına hem sığınmaevinde kaldığı sürede hem de sığınmaevinden ayrıldıktan sonra yardım amaçlı maddi destekte bulunmak hiç şüphesiz kadının güçlenmesine büyük katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte sosyal yardım adı altında verilen maddi desteğin kalıcı olması, kadının sosyal yardımlara bağımlı bir yaşam sürmesine de neden olabilmektedir. Bu durum ise İstanbul Sözleşmesi'nin, toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelli kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılarak, kadının özgür bir birey olarak bağımsız bir yaşam sürmesi hedefinden önemli bir sapma anlamına gelmektedir. Connell, ataerkil toplum yapısını eleştirirken; kadınların "*yardım hizmetlerinin asıl tüketicileri olduğu*"(Connell, 1998: 180) şeklinde bir saptamada bulunur. Ancak, sosyal yardımlardan faydalanma, kadının özgür iradesiyle yaptığı bir tercih olmaktan daha çok, ataerkil anlayış temelinde inşa edilen geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin bir sonucu olarak çocukluğundan itibaren maruz kaldığı hak mahrumiyetlerinin bir sonucudur. Öğrenim görme, kamusal hayata katılma, mesleki beceri edinme gibi hakları engellenen kadının, bunlara ek olarak çocuk yaşta evlendirilmesi, ekonomik özgürlüğe sahip olamaması; maruz kalabileceği şiddet karşısında sosyal yardımlara ihtiyaç duymasını bir anlamda kaçınılmaz kılmaktadır. Bu aşamada devreye giren sosyal yardımlar, kadının yaşamını bir ölçüde kolaylaştırır da, kadının güçlenmesine ve bağımsız bir yaşama geçmesine hizmet etmekten daha çok yaşamını yardımlara bağımlı sürdürmesine sebep olabilmektedir.

Ayrıca maddi destek sağlamaya yönelik sosyal yardımların sürdürülebilirliği de sorunlu görünmektedir. Zira küresel, bölgesel, ulusal ve/veya yerel düzeyde yaşanabilecek sosyo-ekonomik temelli sorunlar nedeniyle kadınlara verilen sosyal yardımların kesilmesi her zaman için olasıdır. Böyle bir durumda kadının yaşamını sürdürmekte zorlanması kaçınılmaz olacaktır. Bunun yanı sıra kadınlara sosyal yardım kapsamında yapılan maddi destek, iktidar mücadelelerinde politika malzemesi olarak da kullanılabilen; kadının bağımsız bir yaşam sürebilmesine yönelik mekanizmalar oluşturmak yerine kadını sosyal yardımlara bağımlı kılan popülist politikalara ağırlık verilebilmektedir.

Özetle sosyal yardım olarak verilen maddi destek, kısa vadede kadının güçlenmesini sağlaması bakımından gerekli olmakla birlikte, bu maddi yardımın geçici sonuçlarına bakılarak kadını tümüyle sosyal yardımlara bağımlı kılmak kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılması hedefinden uzaklaşılması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla çözüm önerilerinin ancak ve ancak birbirlerini tamamlayacak şekilde ve İstanbul Sözleşmesi'nin hedefleri göz önünde bulundurularak hayata geçirilmesi durumunda, bir başka ifadeyle, toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının benimsenmesini sağlayan bir zihniyet dönüşümünün gerçekleşmesiyle kalıcı sonuçlar alınabileceği her daim akılda tutulmalıdır.

KAYNAKÇA

Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar. Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. (C. Soydemir, Çev.). Ayrıntı Yayınları. İstanbul.

Ertürk, Y. (2015). *Sınır Tanımayan Şiddet*. Metis Yayınları. İstanbul.

Sallan Gül, S. (2011). *Türkiye'de Kadın Sığınmaevleri. Erkek Şiddetinden Uzak Yaşama Açılan Kapılar mı?.* Bağlam Yayıncılık. İstanbul.

Aydın, A. (2014). *Ailenin Korunmasını Sağlayan Dayanışma Örüntüleri İle Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Arasındaki İlişki: Çankaya Belediyesi Kadın Sığınmaevi'nde Kalan Kadınlar Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kadın Konukevi Sonrası Destek Mekanizmaları Çalıştayı (2017). *Yayımlanmamış Sonuç Raporu*. Ankara.

İzmir Büyükşehir Belediyesi Kadın Danışma Merkezi. (2011). Kadın Sığınmaevi 2011 yılı Verileri. 18 Haziran 2018 tarihinde http://kadindanisma.-izmir.bel.tr/Upload_Files/FckFiles/file/KadinSiginmaEvi_2011.pdf adresinden erişildi.

Ankara Büyükşehir Belediyesi Kùltür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Kadın ve Aile Şube Müdürlüğü. (2017). Şiddetle Mücadele Mekanizmaları Kadın Danışma Merkezi ve Kadın Sığınmaevi Yıllık Raporu. 18 Haziran 2018 tarihinde https://www.ankara.bel.tr/files/8315/1904/5639/siddetle_mucadele_mekanizmaları_faaliyet_raporu2017.pdf adresinden erişilmiştir.

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun. (2012). T.C. Resmi Gazete, 28239.

Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile içi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi). (2011).

Açıklayıcı Metin. Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi. CETS -210. (2011).

GREVIO. Kadına Yönelik Şiddet ve Aile içi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) Hükmünün Yürürlüğe Konmasına Yönelik Yasal ve Diğer Tedbirlerle İlgili Anket Çalışması. GREVIO/Inf (2016)

KÜRESEL ÇEVRE SORUNLARININ POLİTİKLEŞMESİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ KAPSAMINDA ANALİZ

Kamil TARHAN¹

ÖZET

Sosyal bilimler ve fen bilimlerinde birçok konu ve olgunun aslında belli süreçlerde yaşadığı kırılma noktaları onun başlangıcı kabul edilmektedir. Çevre sorunlarını da hem sosyal hem de fen bilimleri kapsamında ele aldığımız takdirde başlangıç noktasının aslında Sanayi Devrimi olduğunu belirtebiliriz. Lakin Uluslararası Kamuoyu ve dünya siyaseti içinde yer alması küreselleşmeye paralel olarak 1960-1970 yılları arasına denk düşmektedir. Bu sorunların çıkış noktasını küreselleşme sürecine ve yaşanan bir takım önemli sorunlara paralel bir şekilde bağlamış bulunmaktaysak bile sorunların insanlar ile yaşıt bir şekilde cereyan ettiğini, aniden ortaya çıkmış bir olgu olmadığını ifade edebiliriz. İnsanlık yaşadığı sürece çevreye bir şekilde zarar vererek gelmiştir. Lakin Sanayi devrimi başlangıcı olarak kabul edilmesinde temel etken etkileri çok daha fazla olmuştur. Ve ilk olarak çevre sorunlarının politikleşmesi, kaynakların nasıl kullanılacağı konusunda yapılan uluslararası sözleşmeler ile birlikte 1960'lı yıllarda başlamıştır. Bu süreçten sonra devletlerin ve örgütlerin yaklaşımları ile mesele daha çok politik bir hal alarak gündemdeki yerini almıştır. Çalışmanın asıl amacı da çevre sorunlarının politikleşmesi ile birlikte Uluslararası İlişkiler disiplini içine dâhil olmasını ele alacaktır. Ardından disiplin içerisinde doğrudan sorunlara yaklaşan Yeşil Teori ve diğer teorilerin bakış açısı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Çevre Sorunları, Uluslararası İlişkiler, Yeşil Teori

POLITICALIZATION OF GLOBAL ENVIRONMENT PROBLEMS AND ANALYSIS UNDER THEORIES OF INTERNATIONAL RELATIONSHIPS

ABSTRACT

In social sciences and natural sciences, many points and facts are considered to be the starting point of the breaks that they actually experienced in certain processes. If we are dealing with environmental problems both within social and scientific sciences, we can say that the starting point is actually the Industrial Revolution.

¹ Selçuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi
Kamil_trhn@hotmail.com

Yet, involvement in the international public opinion and world politics coincided with the globalization of 1960-1970. We can state that the problems do not occur suddenly, even though we have linked the starting point of these problems to the globalization process and some important living problems. As long as humanity is alive, it has come to harm the environment. Accepted as the beginning of the Lakin Industry revolution, the main factor effects were much more. And, firstly, environmental problems began in the 1960s, along with International contracts on how resources could be used. After this process, the attitude of the states and the organizations became more political and took place in the agenda. The main aim of the study is to include the politics of environmental problems and involvement in the discipline of International Relations. Then, the point of view of Green Theory and other theories approaching direct problems within the discipline will be examined.

Keywords: Global Environmental Problems, International Relations, Green Theory

GİRİŞ

Sanayileşme, küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin her geçen gün etkisini artırarak ilerlemesi beraberinde birçok olumlu durumu getirirken, birçok sorunu da yarattığı görülmektedir. Olumlu yanlardan ziyade çalışmanın içinde problem olarak gördüğümüz çevre sorunları üzerine değinilecektir. İnsanlığın devamı için çevrenin de korunması gerekmektedir. Birçok birey ve bireyüstü yapıların bunun farkında olduğu aşikârdır. Lakin büyük bir tezattır ki farkında olunan durum göz ardı edilerek çevreye zarar verilmektedir. İnsanlığın her geçen gün daha da modernleşerek ilerlemesi beraberinde çevreye verdiği zararları da arttırmaktadır. Hava kirliliği, atık maddelerin salınımı, kimyasal ilaçların kullanılması, aşırı su tüketimi, çölleşme gibi birçok problem ortaya çıkmaya başlamıştır. Şüphesiz bunda dünyanın hızla artan nüfusunun etkisi de söz konusudur. Artan nüfus oranının çevreye bir miktar da olsa zarar verdiği bilinmesine rağmen zararı minimize etmek de insanların elindedir.

II. Dünya Savaşı sonrası Batı ekonomilerinin hızla endüstrileşmesiyle birlikte birçok ülkede çevreye verilen zarar artmaya başlamıştır. Dünya Savaşı'nın ardından tekrar bir düzen sağlamak için devletlerin önceki gelişmişlik seviyelerinin çok üstüne çıktığı bilinmektedir. Buna paralel III. Dünya ülkelerinin de aynı modeli izlemek istemeleri, çevre sorunlarının da küreselleşmesini sağlamıştır. 1960-

1970'li yıllar arası yeşil akım ve siyaset olarak başlayan çevre sorunlarına karşı duyarlılık, toplumsal bir hareketten, siyasi eylemlere dönüşmeye başlamıştır. Çevre sorunlarının küreselleştiği süreçte Uluslararası İlişkiler Disiplininde(UI) III. Büyük Tartışma olarak bilinen *paradigmalar arası tartışma*² yaşanmaktaydı. Tam bu süreçte bazı akademik çalışmaların katkısıyla da çevre sorunları politikleşerek disiplinin içerisine dâhil edilmiştir. Ardından Soğuk Savaşın sona ermesine yakın bir süreçte disiplin içinde çevre sorunları High-Politics³ olarak adlandırılan bir konuma yerleşerek, disiplinindeki epistemolojik⁴ literatürün içine dâhil olmuştur.

Soğuk Savaşın sona ermesi ile ortaya çıkan eleştirel teoriler ve post-pozitivist hareketin katkısı ile bir takım yeni teori ve düşünce akımları da ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Bunlara; Eleştirel Kuramlar, Konstrüktivizm, Normatif Kuram, Post modern Kuram ve Feminist Kuram örnek gösterilebilir⁵. Disiplinde meydana gelen bu değişim ve yenilikler disiplinin daha geniş ve birçok konuya

² Disiplin içerisinde Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışmasından sonra meydana gelen kimilerine göre III. Büyük Tartışma olarak belirtilirken(Banks, 1985) kimilerine göre ise ilk tartışmanın tarafları olan Realizm ve İdealizm'in türevleri olarak cereyan etmiştir. Tartışmanın ortaya çıkmasında Thomas Kuhn'un ortaya atmış olduğu paradigma değişimi fikri etkili olmuştur. Tartışma 1970'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Taraflar Neo-Liberalizm, Neo-Realizm ve Marksizm olarak belirlemiştir. M. Banks'ın tanımlamasına göre disiplin bu dönemde "paradigmalar arası tartışmaya" (inter-paradigm debate) ev sahipliği yapmıştır. Tarafların dünya politikası, devletlerin yürütmüş olduğu dış politika yapım süreci gibi önemli konularda ayrıştığı görülmektedir. Bakınız: Banks Michael, "The Inter-Paradigm Debate", M. Light, A. J. R. Groom (ed.), *International Relations: A Handbook of Current Theory*, London, Pinter Publishers, 1985.

³ High Politics; Realist bilim adamları tarafından ortaya atılan, devletlerin uluslararası düzeydeki davranışlarını belirtmek için kullanılan kavramlardan birisidir. Realist kesimin High ve Low Politics olarak ayırım yaparak belirttikleri kavramlardan High Politics daha çok önceliği olan önemli konuları tasvir etmek için kullanılmaktadır. Devletin bekası ve çıkarları için anahtar kavram olarak güç çerçevesinde; Askeri güvenlik ve stratejik meseleleri High Politics olarak kullanmışlardır. Bakınız: Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:1, Sayı:1 (Bahar 2004), s. 33-60

⁴ 'Epistemoloji, bilgi kaynağının ne olduğuna ilişkin ve bilimsel bilginin gelişimiyle ilgili bir kavramdır. Kısaca bilgi teorisi-kuramı olarak da tanımlanabilir'. Disiplin içerisinde de yaşanan tüm tartışmalarda epistemolojik zemin olarak kullanılarak kavramlar çerçevesinde ayrışmaktadır. Bakınız: Bilgehan Emeklier, "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Epistemolojik Paradigma Tartışmaları: Postpozitivist Kuramlar", *Bilge Strateji*, Cilt:2, Sayı:4, Bahar 2011

⁵ Bakınız ayrıntılı şekilde: Bilgehan Emeklier, "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Epistemolojik Paradigma Tartışmaları: Postpozitivist Kuramlar", *Bilge Strateji*, Cilt:2, Sayı:4, Bahar 2011

yaklaşmasını sağlamıştır. Aynı durum Yeşil Teori için de gerçekleştiği görülmektedir. Yeşil hareket olarak adlandırılan ve çevre sorunlarının gündeme gelmesi ve çözülmesi için önemli eylemler içerisinde bulunan hareketin, bu dönem içerisinde daha çok disiplin içinde ele alınmaya başlanması ve çalışılması hareketin teorikleşme sürecini hızlandırmıştır. Ve Uluslararası İlişkiler içinde *Yeşil Teori* olarak belirtilen teori post-pozitivist dönem içinde disiplin içinde yerini aldığı görülmektedir. Yeşil Teorinin çevresel sorunlara yaklaşımı bazı çevreci hareketler ve modernistlerden ayrılarak çevreyi merkeze alan bir şekilde ilerlemiştir. Çalışmanın içerisinde öncelikle çevresel sorunların tarihsel süreçte küreselleşmesinden bahsedilecektir. Kronolojik olarak yapılan faaliyetler belirtilerek çevre sorunlarının çözümündeki katkısı ortaya çıkarılacaktır. Faaliyetler olarak daha çok çalışmada uluslararası sözleşme ve konferanslardan bahsedilecektir. Ardından çevre sorunlarının politikleşme süreci ve Uİ disiplini içerisindeki yerinden bahsedilecektir. Son olarak bir Uİ teorisi olarak bilinen Yeşil Teorinin savları ve konuya yaklaşımı değerlendirilerek, diğer Uİ teorileri ile kısaca karşılaştırması yapılacaktır.

Çevre Sorunlarının Tarihsel Geçmişi

Çevre sorunlarının neler olduğuna ilişkin bir analiz yapmadan önce Çevre ve Çevre Kirliliğinin ne olduğuna ilişkin bir tanımla yapmak daha doğru olacaktır. Çevre; ‘bir canlı birimi ya da topluluğunun karşılıklı ilişki içinde bulunduğu tüm canlı cansız varlıkların bulunduğu özel alan’ olarak tanımlanmaktadır. İnsan merkezli çevre tanımı ise; insanın içinde yaşadığı ortam olarak tanımlanır’(Akdur, 2005: 14). Çevre kirliliği ise: Bütün canlıların sağlığını olumsuz yönde etkileyen, cansız çevre öğeleri üzerinde yapısal zararlar meydana getiren ve niteliklerini bozan yabancı maddelerin; hava, su ve toprağa yoğun bir şekilde karışması olayıdır(Bilkent, 2017). İnsanoğlunun var olduğu yerde daima çevreye karşı bir zarar söz konusu olmuştur. Gerek bilinçli bir şekilde gerekse farkında olmadan insanlar belli şekillerde doğaya ve çevreye zarar vermiştir. Bunlardan sadece en genel bilineni olarak savaşlar örnek gösterilebilir. Toplumlar arasında meydana gelen savaşlar sonucu çevre önemli zarara uğrayarak tahrip edilmiştir. Diğer yandan çok bilinen bir başka faktör ise tarımsal alanların aşırı sulanması sonucu yaşanan kuraklıklar olmuştur. Ancak insanoğlunun hiçbir zaman 20.YY’da çevreye vermiş olduğu zarar kadar büyük derecede olmadığı da görülmektedir. Yaşanan olayların çevreye verdiği zarar en çok bu yüzyılda meydana geldiğinden bahsedilmesi mümkün olabilmektedir. Çünkü dünya o güne dek görmediği topyekûn iki büyük savaşa tanıklık etmiştir. Savaşların sonucu ve ardından aşırı endüstrileşme süreci

ile doğada birtakım sorunlar da meydana gelmeye başlamıştır. Sanayi devrimi çok önce tarihlerde ortaya çıktığı bilinmektedir. Keza bu Endüstri devrimi olarak belirtilip 1780-1820'ler de İngiltere'de ortaya çıktığı yönünde genel bir kabul bulunmaktadır(Küçükkalay, 1997:54). Ancak etkisi son yüzyıllarda oldukça büyük ve ciddi olmuştur. Nedeni olarak Endüstri Devriminin 20. YY'da ikinci aşamasına geçerek özellikle Ford'un katkılarıyla üretimin serileşmesi ve dünya çapında yayılması sanayileşme sürecini arttırmıştır(Makine Magazin, 2017). Son olarak devrimin 1950'lerde daha çok bilgi ve teknoloji alanında meydana gelmeye başlamasıyla buna bağlı olarak devletlerin güvenlik politikalarına önem vererek silah yatırım ve üretimlerini arttırması ve artan oranda petrol kullanımları bir anda çevreye verilen zararın etkisini de arttırdığı görülmektedir. Başlayan sorunlar dünya kamuoyunda tepkilere neden olarak sorunların ele alınmasını sağlamıştır.

Çevre sorunlarının daha çok gündeme gelmeye başlaması ve ortaya çıktığına ilişkin kabul edilmiş genel yargı Sanayi Devrimi'nin başlamasıdır. Sanayi Devrimi ile çevre kirliliği problemleri önceki dönemlere göre daha fazla olmuş ve insanların durum karşısında farkındalığı ortaya çıkmıştır. Ancak tam olarak bu yargının doğru olmadığını belirten bir takım görüşte mevcuttur. Keza çevre sorunları milat olarak kabul edilen Sanayi Devrimi öncesinde de var olmuştur. Hatta Payne, Sümer Medeniyeti gibi büyük devletlerin yok olmasında bu sorunların ana etken olduğunu belirtmektedir(Sümer, 2016:593). Ancak sanayi gelişiminin ekolojik sistem üzerinde daha sarsıntılı etkiler yarattığını da ifade edebiliriz. Özellikle küreselleşme süreci ile sanayileşmenin etkisi ve yıkımı da oldukça önemli bir noktaya ulaşmaktadır. Konuyla ilgili olarak Giorel Curran'ın ifadesi bu fikri desteklemektedir:

Genişleyen küresel ekonominin daha fazla kaynak ihtiyacı ve artan kalkınma ve nüfus artışı baskıları, zaten kırılan ekosistemler üzerinde ek gerginlik yaratıyor. Çevresel sorunlar, doğanın sağladığı ile atık olarak neler yapabileceği arasındaki dengesizlikten kaynaklanmaktadır. Küreselleşme, tamamen değişen bir kapitalist ekonominin son aşamasında olan tamamen yeni bir olgu olmakla birlikte, kapsamı, ulaşımı ve gelişmiş teknolojileri ekolojik stresleri artırmaktadır(Curran, 2006:50).

Yukarıda verilen ifadeye paralel olarak belirtilebilir ki, birçok modern çevresel sorunlar ve tehlikeler sürdürülemez hızlı sanayileşmeden dolayı ortaya çıkmıştır. Burada göz ardı edilmemesi gereken konu sürdürülebilir kalkınma anlayışının

modern dönemin ilk başlarında tam olarak uygulanamamasıdır. Kavram Ruşen Keleşin ifadesiyle, ‘çevre değerlerinin ve doğal kaynakların savurganlığa yol açmayacak biçimde akılcı yöntemlerle, bugünkü ve gelecek kuşakların hak ve yararları da göz önünde bulundurularak kullanılması ilkesinden özveride bulunmaksızın, ekonomik gelişmenin sağlanması’ şeklinde tanımlanmıştır(Tıraş, 2012:50). Ancak kavram modern anlamda ilk kez 1987 yılında yayımlanan Brundtland Raporu’nda yer almıştır(Özmehmet, 2008:1858). Kavramın geç şekilde algılanmasının uygulanan ekonomik faaliyetlerin tahribat derecesini arttırdığı görülmektedir. Oysaki kavramın önemini bundan asırlar öncesinde 1798’de Malthus tarafından belirtildiği görülmektedir. Ona göre; sürdürülebilirliğin, insan taleplerinin doğanın taşıma kapasitesini aşmamasını gerektirdiğini ifade etmiştir(Mitchell, 2013:5). Malthus’un ifadelerine göre nüfus geometrik şekilde(2,4,6...) artarken, gıda maddelerinin artımı aritmetik şekilde(1,2,3,..) artmaktadır. Zamanla yiyecek arzının nüfus artış hızına yetilememesini kaçınılmaz kıtlık olarak belirtmektedir. Bundan dolayı kalkınmanın sürdürülebilir olması gerektiğini vurgu yapmaktadır. Ancak günümüze kadar(kastedilen 1990’lar) kalkınma tamamen normatif ve çevre sorunlarına etik bakış açılarından yoksun bir şekilde gelişmiştir. Kalkınma tamamen ekonomik amaçlar güdülerek devletlerin kendi konumlarını ve gücü arttırmak için gerçekleşmiştir. Devletler kalkınırken doğa ve çevreye karşı duyarlı davranmayarak onun sonunu hızlı bir şekilde getirdiği bilinmektedir. Normatif olarak etik bakış açısından yoksun bir şekilde sadece büyümeyi amaçlarken, gelişmemiş ülkeleri düşünmeyerek, çevreye zarar vermeye devam etmiştir. Çevre sorunlarının uluslararası kamuoyunda yer alması ve uluslararası örgütlerin, Birleşmiş Milletler(BM) gibi, ilgi alanına girmesi bir anda oluşan bir olay olmamıştır. Hızlı sanayileşme, artan nüfus oranı ve kaynakların fazla kullanımının duyarlılığı arttırdığı gözükmemektedir. Nüfus artışını tetikleyen olgu Endüstri devrimi ile meydana gelen tıp alanındaki gelişmeler ve beslenme sorunlarının çözümü olmuştur. Çünkü nüfus artış oranı ölüm-doğum arasındaki ilişki ile alakalıdır. Önceki dönemlerde de aşırı doğumlar olmasına rağmen ölüm oranları bazı hastalıklar ve kıtlıktan dolayı paralel şekilde ilerlerken, son yüzyılda meydana gelen tüm gelişmeler ölüm oranını azaltarak, nüfusun daha hızlı artmasına neden olmuştur(Fişek, 2017). Keza yapılan tahminlere göre 2075 yılında dünya nüfusu neredeyse 1,5 kat artarak 9.5 milyar seviyesine ulaşılacağı belirtilmektedir(NATO, 2011). Ancak nüfus artışı gibi belirtilen faktörlerin dışında belirtmemiz gereken bazı önemli olayların da meydana gelmesi etkili olmuştur. Gösterebileceğimiz nedenlerden birisi 1952 yılında İngiltere’de meydana gelen büyük sis perdesinin 5 gün

boyunca şehri kaplaması sonucu 4000-12.000 arası insanın ölümüne neden olurken, 150.000 kişinin hastahanelere kaldırılması ile sonuçlanmıştır(USA Today, 2016). Londra’da meydana gelen büyük sis dalgası insanların ve devletlerin dikkatini bir anda çekmiştir. Ardından yine İngiltere’de 1967 yılında meydana tanker kazasıyla denize akan binlerce varilin çevreye yoğun derecede zarar vermesi algının kuvvetlenmesinde etkili olmuştur. Ardından akademik anlamda 1962 yılında yayımlanan Rachel Carson’un Silent Spring adlı çalışması önemli bir kaynak ve etkisi büyük bir eser olmuştur. Kitabın başında İnsanın, öngörme ve önleme kapasitesini kaybettiğini, bu şekilde kendi sonunu dünyayı yok edeceğini belirten Carson, genel anlamda eserinde ABD ve diğer ülkelerde tarımsal alanlarda kullanılan böcek ilaçlarının hem çevreye hem de insanlara ciddi zararlar verdiğini belirtmektedir. İlaç firmalarından yakınlıkla onların sadece ekonomik büyüme için yapmış oldukları propagandaların kötülüğünden bahsetmektedir(Carson, 2002). Diğer önemli bir eser ise 1968 yılında Garret Hardin’in The Tragedy of Commons adlı eseridir. Eser oldukça ses getirerek meselelere karşı duyarlılığın artmasını sağlamıştır(Sümer, 2016:594). Türkçe ’ye *Ortak Kaynakların Paylaşımı Trajedisi* olarak çevrilen eserde bireylerin veya devletlerin doğa ve çevreyi kendi mülkiyeti gibi kullanarak, sonunu getirdiğini ifade eder. Eserde geçen şu cümleler kısaca eserin ne gibi mesaj vermek istediğini açıklamaktadır; 'İnsanların, toplumsal mülkiyette kendi paylarına düşenden daha fazlasını kullanması veya yok etmesi yüzünden, toplum kaynaklarının kaçınılmaz olarak kötüleşerek tükenmesi süreci. Klasik örneğiyle anlatılacak olursa, herkes ineğini çayırdan otlatmanın avantajını kullanır, kârını elde eder, ama her ilave ineğin o çayırdan otlatılmasının maliyetini üstlenmeksizin yeni yeni inekler ediniyor çayıra salar. Böylece her tekil birey, toplumsal anlamda arzu edilmeyen bir karara varır (çayırdan daha çok inek otlatmak) ve sonuçta inek otlatılacak bir çayır kalmaz’ şeklindeki açıklama toplum ve devletlerin çevreyi kullanırken daha duyarlı olması gerektiğini ifade etmiştir(Hardin, 2010).

1970’li yıllara gelindiğinde çevre sorunları artık dünya kamuoyunda önemli bir mesele olarak ele alınmaya başlanmıştır. Çevre sorunları olarak; Biyolojik çeşitliliğin azalması, ormansızlaşma, su kıtlığı, ozon tabakasının açılması, iklim değişikliği ve küresel ısınma, atıkların imhası, nükleer kazalar, vb. gibi konuları sıralayabiliriz⁶. Bu sorunların giderek artması başta gelişmiş ülkeler olmak üzere,

⁶ Bakınız: Çevre sorunlarının neler olduğu konusunda daha ayrıntılı içerik için Tan Baykal ve Hülya Baykal’ın birlikte ele aldığı ‘Küreselleşen Dünya’da Çevre Sorunları’, 2008, adlı esere bakabilirsiniz.

dünyanın geri kalanı için de çözülmesi gereken bir konu haline almıştır. Çünkü mesele sadece zengin Batı toplumlarını ilgilendirmemektedir. Ayrıca Güney Akdeniz gibi bölgelerde aşırı su kıtlığı, nüfus artışı, biyolojik çeşitliliğin azalması gibi durumlar 1950'liler ile beraber artmaya başladığı görülmüştür. Tüm bu durumların bir arada incelenmesi ve değerlendirilmesi küresel anlamda meydana gelen bir iklim değişikliğinin gerçekleştiği yönünde belirtilmiştir(MEDSEC, 2011: 10).

Yukarıda belirtilen sebeplerden ötürü Uluslararası arenada işbirliğine giderek bir takım çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bunlardan ilki 1972 yılında düzenlenen Stockholm Konferansı olmuştur. Çevre Konferansı olarak bilinen konferans BM Genel Kurulu tarafından, şimdiki ve gelecek nesiller için çevrenin korunması ve geliştirilmesi yolları hakkında uluslararası bir siyasi uzlaşma sağlamak amacıyla düzenlenmiştir(United Nation, 2017). Konferansın önemi çevrenin korunmasına yönelik konuların tartışıldığı 113 ülkenin katılımı ile gerçekleşen ilk BM konferansı olmasıdır. Konferanstaki asıl amaç: 'ekonomik ve sosyal gelişmenin çevre ile bağlantısını vurgulayan ilkelerin geliştirilmesi ile birçok ülkenin çevre politikalarını etkilemiş' olmasıdır(Özmehmet, 2008:1859). Stockholm konferansının ardından geçen 15 senelik süre sonunda 1987 yılında Ortak Geleceğimiz Raporu yayımlanmıştır. Rapor Gro Harlem Brundtland⁷ tarafından, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu için hazırlanan "Ortak Geleceğimiz" şeklinde bilinmektedir(United Nation, 2017). Raporun en önemli çıktılarında birisi sürdürülebilir kalkınma⁸ kavramının ilk kez kullanılmış olmasıdır.

1992 yılına gelindiğinde Brezilya'nın Rio de Janeiro şehrinde Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma konferansı düzenlenmiştir. Rio Zirvesi olarak da bilinen konferansa içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu 172 ülkenin katılımıyla gerçekleşmiştir. Konferansın hedefi, 'küresel ölçekte çevre sorunları ile mücadele ve sürdürü-

⁷ Gro Harlem Brundtland, 20 Nisan 1939'da Norveç'in Oslo kentinde dünyaya geldi. Bir tıp doktoru ve Halk Sağlığı Yüksek Lisansı (MPH) olan Gro Harlem Brundtland, Norveç halk sağlığı sisteminde bir doktor ve bilim adamı olarak 10 yıl geçirdi. 20 yıldan fazla bir süredir kamu görevinde bulundu, bunlardan 10'u Başbakan olarak görev yapıyordu. 1980'lerde Uluslararası Çevre ve Kalkınma Komisyonu (Brundtland Komisyonu) başkanlığına sürdürülebilir kalkınma ilkesini savunarak uluslararası tanınırlığını kazandı. Bakınız: <http://www.who.int/dg/brundtland/brundtland/en/> (Erişim Tarihi: 02.07.2017).

⁸ Daha ayrıntılı bilgi içine sürdürülebilir kalkınma hakkında temel noktaların belirtildiği esere bakınız: Jonathan M. Harris, "**Sürdürülebilir Kalkınmanın Temel Prensipleri**", Çeviren: Emine Özmete, *Global Development and Environment Institute Working Paper:00-04, Tufts University, USA.*

lebilirlik olgusu arasındaki bağları güçlendirmektir' (NCSA, 2017) Brundlant raporuna paralel olarak sürdürülebilirlik olgusunun konferansta ön planda olduğu dikkat çekmektedir. Buna ek olarak konferans sonucunda; biyolojik çeşitlilik, iklim değişikliği ve çölleşme ile mücadele konusunda yol gösterici üç sözleşmenin imzaya açıldığı görülmektedir (NCSA, 2017). Bir diğer önemli toplantı ise Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-HABITAT) tarafından 1996 yılında İstanbul'da gerçekleştiren Habitat II zirvesi olmuştur. Habitat Agenda ile İstanbul Deklarasyonu kabul edilerek hükümetler tarafınca, 'tüm vatandaşlara uygun iskân olanakları sağlamayı ve sürdürülebilir insan yerleşimlerini geliştirmeyi taahhüt ettikleri' zirve şeklinde gerçekleşmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2017). Zirve incelendiği takdirde çevre sorunlarının içerisinde artık nüfus artışı ile kentleşme sorunlarının da dâhil edildiği görülmektedir. Bundan dolayı aynı zirvenin devamı olarak III. sünün de 2016 yılında BM Konut Ve Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Konferansı adı altında Ekvator'un başkenti Kito'da gerçekleştiği görülmektedir. Bu zirvede, sürdürülebilir kentleşme küresel taahhüdünü canlandırmak hedeflenmiştir (T.C Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı, 2017). Kentleşme olgusunun çevreye daha az zarar vererek, daha sağlıklı bir şekilde yapılacağı kabul edilmiştir. Rio zirvesinin ardından aynı isimle Rio + 5 Konferansı, sürdürülebilir kalkınma konusundaki kararlılığı canlandırmak ve güçlendirmek, başarısızlıkları tespit etmek ve her bir vakadaki sebepleri saptamak, başarıları tanımak, öncelikleri belirlemek ve Rio'da yeterince ele alınmayan sorunları belirlemek amacıyla 1997 yılında New York'ta bir araya gelmiştir (United Nations, 1997). Rio konferansında ele alınan konularda bir ilerleme olmamasından dolayı Rio+5 özel oturumu ile problemleri konular tekrardan BM genel kurulunda özel bir oturum ile tartışılmıştır. Bundan sonra, 2002 yılında, daha çok Rio+10 olarak ifade edilen Johannesburg Raporu⁹ yayımlanmıştır. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Johannesburg kentinde gerçekleştirilen zirvede verilen mesaj Güney Afrika Cumhurbaşkanı'nın açılış konuşmasında 'küresel Ayrımcılık' ifadesi olmuştur. Cumhurbaşkanı Thabo Mvuyelwa Mbeki dünya genelinde refahın eşit bir şekilde paylaşılmadığı vurgusunda bulunarak kuzey-güney arasındaki farka değinmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2002). Bu zirvede belirlenen temel hedef yoksulluk ile mücadele ederek sürdürülebilir kalkınmayı geliştirecek yöntemlere ağırlık vermek şeklinde okunabilir.

⁹ Bakınız: Yayımlanan raporun uygulanaşına ilişkin Türkçe kaynak, <http://www.cevreciyiz.com/Upload/Docs/CevreAkademisi/SurdurulebilirYasam/dunyasurdurulebilir.pdf> (Erişim Tarihi: 12.04.2017)

Belirtilen çalışmalara ek olarak, yapılanlar incelendiğinde çevresel sorunların nedenine ilişkin birtakım öngörüler ortaya çıkmaktadır. Lakin öz olarak çevre sorunlarının nedenlerini de açıklayacak olursak: *Birincisi*, bir çevresel kaynağın uluslararası kullanımının kaynağa olan talebi arttırması. *İkincisi*, çevre sorunlarına yönelik uluslararası bir komisyonun düzenlenmesinin zor olmasıdır. Paylaşılan denizler, göller ve nehirler gibi kaynaklara erişimi sınırlandırmak için bir ulusal yurttaşlık mekanizması bile bulunmamaktadır(Mitchell, 2013:9). Burada kast edilen devletlerin kendi egemenlikleri içerisinde, hukuk dışı eylemlerde bulundan vatandaşlarına uyguladı hukuki sürecin, aynı şekilde paylaşılan ulus aşırı bölgelerde olmadığına ilişkin bir betimlemede bulunmaktadır. Buna ek olarak, anarşi, göreceli kazanç endişeleri, uluslararası rekabet ve milliyetçilik gibi faktörler bu mekanizmanın oluşmasını engelliyor. *Üçüncüsü*, bir ülkenin vatandaşları arasındaki karşılıklı bağımlılıklar ve vatandaşların çıkarlarına zarar veren çevresel sorunları kısıtlayan bir mekanizmanın olmaması şeklinde belirtilebilir(Mitchell, 2013:9).

21.YY'a gelindiğinde dünya çevresel birçok sorun ile mücadele etmeye devam etmektedir. Bu mücadeleler gerek devletlerin bireysel çalışmaları gerekse uluslararası örgütlerin önderliğinde birçok devletin katılımı ile gerçekleşmektedir. Son 30 yıllık süreçte çevrenin korunmasında sürdürülebilir kalkınmanın önemi keşfedilerek bu konu üzerinde yoğunlaşmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra küresel fakirlik, yoksulluk gibi meselelerde ele alınmaya başlanmıştır. Ancak net bir şekilde olumlu sonuçların alınmadığını da ifade etmek gerekir. Bunda en önemli neden olarak gelişmiş devletlerin endüstrileşmeyi tamamlamasına rağmen Güney devletleri bundan henüz yoksun oldukları için ortak bir hedefte buluşulmamasını belirtebiliriz.

Çevre Sorunlarının Uluslararası İlişkiler İçine Dâhil olması

Çevre sorunları disiplin içerisinde uzun bir süre ele alınmamıştır. Bunda disiplin içinde hâkim paradigma konumunda olan realist akımının etkisi olduğu ifade edilmektedir(Erçandırılı , 2015:498). 1970'li yıllara kadar disiplin içindeki high-low politic ayırımından dolayı çevre sorunları high politic olarak değerlendirilmemiştir(Eckersly, 2016: 288). Ancak paradigmlar arası tartışmada başlangıçta Neo-Liberalizm tarafından low politic olarak görülmeye(Erçandırılı, 2015:493) başlandı. Bu bile disiplinin içinde dâhil edilmesi konusunda başlangıç olarak olumlu bir etki olarak değerlendirilebilir.

Çevre sorunlarının Uluslararası İlişkilere dâhil edilmesi Soğuk Savaşın yumuşama¹⁰ dönemi ile çevre sorunlarının dünya kamuoyunda önemli bir mesele olarak görülmeye başlandığı tarihle paralellik taşımaktadır(Sümer, 2016:601). Özellikle çevre sorunlarının bir ülkeyi etkilemenin ötesine geçerek sınır tanımaması devletlerin gündeminde daha fazla yer almasına neden olmuştur. Çevre sorunlarının sınır tanımaması OECD'nin 1973 yılında yapmış olduğu bir tanıma göre: 'bir ülke sınırları içinde ortaya çıkan emisyonların başka bir ülkeye doğal yollarla taşınmasıdır'(Kaplan, 1999:36). Keza emisyonların yanı sıra işgalci türlerin ortaya çıkması ve rahatlıkla hareket etmesi de biyolojik düzen ve doğal çevre düzenini bozmaktadır. İşgalci Türler: 'yerleştikleri çevrede ekosisteme zarar veren, diğer türler üzerinde baskı oluşturan ya da yerleştikleri, yayıldıkları çevrede ürünlere zarar vererek ekonomik zarara sebep olan egzotik türlerdir'¹¹. Bu durumlar göz önünde bulundurulduğu zaman çevre sorunları bir bölgeye veya ülkeye has olmaktan öteye geçerek sınır tanımamaktadır.

20.YY'da modern Ulus-devletlerin öncelikli amacı, hakim realist paradigmaya göre kendi öz güvenliğini oluşturmaktır. Hal böyle olunca çevre sorunları bir anda devletlerin için bir güvenlik kaygısı oluşturmaya başlamıştır. Bu süreçten sonra devletlerin konulara yaklaşımı da daha hassas bir şekilde meydana geldiği görülmektedir. Bunun yanı sıra 1960-1970'li yıllarda ortaya çıkan yeşil hareketlerin toplumsal düzeydeki etkileri devletlerin bu konular hakkında reform yapmalarını zorunlu hale getirmiştir(Curran, 2006:48). Meselenin uluslararası arenada ortak platformlarda görüşülmeye başlanması bir anda Uluslararası İlişkilere dâhil olmasını sağlamıştır. Buna ek olarak Baryy Buzan'ın 1983 yılında güvenliği yeniden tanımladığı *People, States and Fear* başlıklı kitabında, yaptığı güvenlik tanımına çevreyi dâhil etmesi etkili olmuştur(Buzan, 1983). Yine aynı tarihte 1983 yılında Richard Ullman'ın ele aldığı *Redefining Security*(Güvenliği Yeniden Tanımlamak) adlı eserinde güvenlik olgusunu askeri konular odaklı olmaktan çıkararak Buzan'a paralel şekilde çevreyi de eklemesi güvenlik olgusunu askeri olmaktan

¹⁰ Detente dönemi olarak bilinen Yumuşama dönemi Soğuk Savaş süresinde meydana gelmiştir. 1960-1980'li yıllar arasında, Soğuk Savaşın iki bloğu Doğu-Batı arasında yaşanan olayların daha da yumuşadığı, politikalarında istemli bir şekilde yumuşaya giderek, Soğuk Savaşın etkilerinin daha az hissedildiği dönem olarak bilinmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Oral Sander, '*Siyasi Tarih: 198-1994*', Ankara: İmge Kitabevi, 21.Baskı, 2012, Ss: 445-584

¹¹ Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://invasionofspecies.blogspot.com.tr/> (Erişim Tarihi: 05.07.2017).

öteye geçirmiştir(Ullman, 1983: 133). Yayımlanan eserlerin ardından 1986 çernobil¹² faciası ile önemsenmeyen low politic olan çevre artık high politic olarak disiplin içindeki yerini almıştır(Sümer, 2016: 601). Son olarak disiplin içerisinde ele alınmasında etkili olan bir başka eser ise Robert Kaplan'ın 1994 yılında ele aldığı The Coming Anarchy(Yaklaşan Anarşi) adlı makalesidir. Eserde Kaplan, dünyadaki iklim değişikliği ve artan nüfusa bağlı olarak çevresel yıkımların artacağını, kaynak paylaşımı üzerinden savaşların ortaya çıkacağı, çökmüş devletlerin içerisinde oluşacak organize suç çeteleri, salgın hastalıklar ve kitlesel göçün güvenlik tehdidi oluşturacağı bir gelecek öngörmektedir(Kaplan, 1994)

Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Çevre Sorunları

Uluslararası İlişkiler disiplini çevre sorunlarını ilk olarak devlet güvenliğini tehdit ettiği düşüncesiyle ele almaya başlamıştır¹³. Büyük felaketlerin ortaya çıkması ve oluşan çevre sorunlarının sınır tanımaması problemlerin ivedilikle çözüme kavuşturulması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte bir takım örnek eserler meydana getirilmiştir. Bunlara birkaç örnek verecek olursak, Tragedy of the common, eserinde Hardin(1968), çevre sorunlarını güvenlik bakış açısıyla ele alarak, çevreyi Uluslararası İlişkiler içinde teorileştiren öncülerden olmuştur(Paterson, 2013:349). Diğer bir örnek olarak 1983 yılında Barry Buzan'ın güvenlik sektörü yaklaşımına çevreyi dâhil etmesini örneklendirebiliriz(Sümer, 2016:601). Ayrıca Thomas Homer Nixon'un 1994 yılında ele aldığı Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases (Çevresel Kıtlıklar ve Şiddet Çatışması: Vakalardan Kanıtlar)(Dixon, 1994) adlı eseri önemli bir gelişme olmuştur. Ele alınan eserlerin genel özelliği güvenlik odaklı yaklaşım sergilemesidir. Askeri güvenlik olgusunun zamanla genişleyerek çevresel güvenliğin de kavram olarak ele alınması ve disipline kazandırıldığı görülmektedir. Çevrenin ilk başta Uluslararası

¹² 26 Nisan 1986 tarihinde, Ukrayna'nın Kiev kentine bağlı Çernobil de meydana gelen nükleer patlama sonucu yaşanmış büyük bir felakettir. Ukrayna'da meydana gelen ve dünyanın en büyük nükleer kazalarından biri olan Çernobil Faciasına, hatalı tasarım ve yetersiz güvenlik donanımı öncülük etmiştir. İyi kontrol edilemeyen nükleer güç reaktörünün 4. ünitesinin patlaması sonucu tarihin en büyük facialarından biri yaşanmıştır. Etkileri Ukrayna, Beyaz Rusya, Rusya ve Avrupa'ya kadar yayılmıştır. Çernobil Faciası tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de etkisini oldukça hissettirmiştir. Coğrafi konum itibarıyla Karadeniz'e komşu olan Türkiye, Çernobil'in olumsuz etkilerinden payını almıştır. Özellikle Karadeniz sahil şeridinde bulunan illerde sıklıkla rastlanan kanser vakalarının nedeni Çernobil Faciası'na atfedilmektedir. Bakınız: <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/chernobil-faciasi-64> (Erişim Tarihi: 25.06.2017).

¹³ Bu konuda ki tartışma için Buzan, Ullman gibi yazarların yukarıda belirtilen eserleri örnek olarak gösterilebilir.

İlişkilere dâhil olması görüldüğü gibi güvenlik odaklı olarak meydana gelmiştir. Ancak Post-pozitivist dönem ve eleştirel teorilerin katkısıyla ortaya çıkan Yeşil Teori bu anlayışı güvenlik odaklı olmaktan çıkarmıştır.

1. Yeşil Düşünceden Yeşil Teoriye

Robert Cox'un 1981 yılında yapmış olduğu problem çözücü teoriler ve eleştirel teoriler ayrımı ile kendini eleştirel teoriler içinde bulan Yeşil Teori 1990'ların başında Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde yer almaya başlamıştır. İlk başlangıçta sosyal bir düşünce olarak belirtilen kavram zamanla belli yazar ve akademisyenlerin çalışmaları ile bu dönemde teori halini almaya başlayarak disipline dahi olmuştur. Bunlara örnek olarak: Green Political Theory (Yeşil Politika Teoris) kitabı ile Robert E. Goodin 1992'de yazmış olduğu kitabı, aynı yıl Peter Dickens'in Society and Nature Towards A Green Social Theory adlı kitabı da benzer şekilde düşüncenin teorileşmesine katkıda bulunmuştur. Bunun yanı sıra Alan Carter'in 1992 yılında A Radical Green Political Theory adlı kitabı da önemli eserler içerisine dâhil edebiliriz. 1993 yılında ise Ted Benton'un Natural Relations adlı eseri bu alan için temel taşlardan birisini teşkil etmektedir. Ardından 1995 yılında Green Political Thought(yeşil politika düşüncesi) adlı makalesi ile Andrew Dobson teoriye önemli katkılar sunmuştur. Görüldüğü gibi 1990'lı yılların il başları Soğuk Savaş'ın sona erdiği, hem Uluslararası sistemin değiştiği hem de daha özgürlükçü düşüncelerin yer almaya başladığı bir dönem olmuştur. Yeşil Teori de tam bu sürede teori şeklinde ortaya çıkarak çevre sorunları için önemli bir yer edinmiştir. Temel amacı çevresel sorunları dar anlayışın ötesine geçirecek, ekolojikselse bir perspektif ile normatif değerleri ön planda tutarak, sorunlara çözüm sunan eleştirilerde bulunmaktır(Erçandırılı, 2015:494).

Yeşil teorinin disiplin içerisinde ortaya çıkması post-pozitivist¹⁴ döneme denk düştüğü görülmektedir. Ancak siyasi olarak yeşil düşünce, yeşil siyaset ve yeşil önlemler olarak adlandıracağımız akım, çevresel sorunların küreselleştiği 1960'lı

¹⁴ Pozitivist-Postpozitivist olarak adlandırılan tartışma disiplin içinde kimilerine göre III. Büyük Tartışma iken, kimileri için IV. Büyük tartışma olarak adlandırılmaktadır. Tartışmanın özü, özde Realizm, genelde ise disiplin içerisinde hâkim konumda olan pozitivist temayüle karşı, onun bilimsellik tartışmasına karşı bir eleştiri olarak gerçekleşmesidir. Berlin Duvarının yıkılmaya başlaması ile başlayan süreçte en dikkat çekiçi özelliği, post-pozitivist kuramın devlet merkezci bir yaklaşıma sahip olmamasıdır. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız : John A. Vasquez, "Postpozitivist Tartışma: Aydınlanma'nın Çöküşünden Sonra Bilimsel Araştırmayı ve Uluslar arası İlişkiler Kuramını Yeniden İnşa Etmek", Ken Booth, Steve Smith(der.), Çeviren: Muhammed Aydın, Uluslar arası İlişkiler Kuramları, İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık, 2015.

ve 1970'li yıllara denk düşmektedir. Bu dönemde meydana gelen çevresel felaketler ilk başlarda düşüncenin sivil toplum kuruluşları şeklinde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yeşil Barış'ın (GreenPeace) 1971 yılında, Yeryüzünün Dostları'nın (Friends of the Earth) 1969 yılında kurulması gibi bu tür NGO'ların¹⁵ ortaya çıkmasıyla (Arslan, 2015:250) küresel anlamda yayılmaya başlamıştır. Zamanla bu siyasi anlayış, ülkelerin içerisinde kendisini siyasi partiler şeklinde göstermeye başlayarak kısmi şekilde ideoloji şeklinde görülmeye başlanmıştır.

Yeşil siyaset kavramının başlangıçta toplumsal bir hareket olarak ortaya çıkması ve ardından siyasete dönüşümünde Alman Yeşilleri'nin öncülüğünde sorulan üç temel sorunun etkisi bulunmaktadır. Bunlar: 'Kaynak problemleri, atık problemleri ve ahlaki problemlerdir' (Üste, 2015:41). 1972 yılına geldiği zaman Roma Kulübü'nün yayımlanmış olduğu, Büyümenin Sınırları (Limits to Growth) adlı rapor dünya siyaseti ve ekonomisinde şok bir etki yaratmıştır. Rapor Yeşil siyaset için tam bir dönüm noktası yakalayarak ardından gelecekte yeşil akımın başlangıcını oluşturmaktadır (Şahin, 2012). Bunun yanı sıra, 1980'lerin sonlarına doğru ortaya çıkan yeşil partilerin bir takım dayanak noktaları oluşmaya başladı. Eckersley'e göre, Bunlar: ekolojik sorumluluk, sosyal adalet, demokrasinin kökleri ve şiddet içermeyen gibi kavramlardı. Bu kavramlar kısa sürede Afrika, Latin Amerika ve Asya da dâhil olmak üzere tüm dünyadaki yeşil partilerin ortak platformunu oluşturmuştur. Hali hazırda, yeşil siyaset, neo-liberal küreselleşmeye karşı çıkan yeni bir küresel siyasi söylem ve uygulama olarak belirmiştir (Taqwadin, 2017:3).

Teorik olarak bakıldığında zaman eleştirel teoriler içerisinde yer alan Yeşil Teorinin hem normatif bir dalı hem de politik bir dalının olduğu görülmektedir. Diğer Uİ teorileri ile kıyaslandığında zaman çok genç ve yeni bir teoridir. Ancak diğer Uluslararası İlişkiler teorileri gibi toplumun günlük hayatında karşılaştığı sorunları çözmeye yönelik bir yaklaşım yerine bireylerin tüm hayatında karşılaşacağı sorunları çözmeye odaklandığı için Serhan Ünal'a göre: disiplin içerisinde 'yeşil teori, yüksek (*high politics*) ve düşük (*low politics*) siyaseti birbirine bağlayan en etkin köpürlerden biridir' (Ünal, 2014:229).

Yeşil Teorisyen içindeki birçok akademisyen bazı eleştirilerini ortaya atarken pozitivist-realist paradigmayı anımsatan açıklamalarda bulunmuştur İnsanı, kibirli ve sadece kendine hizmet etmek için var olan bir saçmalık olarak betimleyerek insan merkezli bakışın yerine Ekosentrik bakış açısını savundu (Taqwadin,

¹⁵ Non Governmental Organization(s) olarak açılımı olan NGO's, Türkçe karşılığı sivil toplum kuruluşudur.

2017:4). Ekosentrik bakış açısı olarak belirtilen kavram daha çok doğa ve çevre merkezli olarak karşımıza çıkmaktadır. Sığ ekoloji formunda olduğu gibi, ‘insan için olmayan değerlerden söz etmek saçmadır’(Yaylı, Çelik, 2011:373) anlayışının tersine, doğayı tam merkeze alarak, ‘çevresel yönetim yalnızca mevcut insan topluluklarının sağlığını ve iyiliğini korumakla kalmamalı ve gelecek nesil değil, aynı zamanda yaşamın daha geniş ağı (gen havuzları, popülasyonlar, türler ve ekosistemler gibi)’ birçok durumu korumalıdır prensibini benimsemiştir. Bundan dolayıdır ki yeşiller yeni gelişim ve değişimleri değerlendirirken daha temkinli yaklaşarak çevreyi merkeze almaya çalışmıştır.

Sonuç olarak ifade edebiliriz ki Yeşil Teori, Uİ teorilerinin klasik devlet merkezli bakış açısında önemli bir değişiklik yapmayı amaçlamaktadır. Küresel çevresel sorunlara daha çözüm odaklı ve sorunların merkezine inen bir anlayışı benimseyerek normatif bakışı güçlendirmeye çalışmaktadır(Eckersly, 2016:301). Meydana geldiği dönemin etkileri ve teorik zenginliğinden dolayı daha inter-disipliner çalışmayı ön görmektedir. Sorunların kaynağına inerek sistemsel değişiklikler yapmayı amaçlayan teorinin ekonomik sürdürülebilir ayağı teorinin hem çıkış hem de mihenk taşı oluşturmaktadır.

2. Realizm - Neoliberal Kuramsalcılık

Pozitivist dönemin hâkim paradigması, Uluslararası İlişkilerdeki hegemon teori olan realist teorinin çevre sorunlarına yaklaşımı genel itibariyle low politic olarak ifade edilebilir. Ekonomik konu gibi çevresel sorunları da realist teori uzun bir süre daha az önemli olan ikincil politikalar olarak görmüş ve disiplinin de önemli görmesinde engel teşkil etmiştir(Sümer, 2016:600). Realistler çevresel gelişmelerin askeri teknolojilerin üzerindeki önemini belirtmektedir. Jeopolitiğin önemli bir husus olduğu konusunda hem fikir olurlarken, çevrenin devamı için önemli bir konu olan sürdürülebilirlik olgusu yerine varlığın devam ettirilmesi anlayışı benimsemişlerdir(Erçandırılı, 2015:498). Burada çevre yerine tekrar devlet merkezli bakış açısının ciddi şekilde vurgulanarak, devletin devamının daha önemli olduğu anlayışı ortaya çıktığı görülmektedir.

Paradigmalar arası tartışma döneminde ortaya çıkan neoliberalizm, kökeni liberal düşüncelere dayanmaktadır. Realistler gibi sistemin anarşik doğasını kabul ederek, çevre karşısında bireylerin çıkar ve üstünlüğünü savunarak, bireycilik anlayışını benimsemiştir. Realist düşünce gibi doğaya araçsal olarak bakarak, insanın

doğa üzerindeki hâkimiyetini sorgulamazlar. Ancak realistlerden farklı olarak neoliberal yaklaşım, çevre sorunlarını sınır aşan problemler olarak gördüğü için bunun işbirliği ile çözülebileceğine inanmaktadırlar(Erçandırılı, 2015: 500-502).

SONUÇ

Çevre sorunları, askeri tehditlerden farklı olarak, devletlerin başka devletlere kasıtlı olarak zarar vermediği veya bilerek başka topraklarda oluşmasının istenilmediği problemlerdir. Askeri tehditlere göre daha uzun erimli olan ve daha çok sayıda aktörün zorunlu işbirliğini içeren *Lanetli Sorunlar* olarak görülmektedir(Eckersly, 2016:290). Bu sorunların birçok aktörün katılımları ile ortak uzlaşma çerçevesinde halledileceği düşünülmektedir. Ancak birçok konferans düzenlenmesin, rapor yayımlanmasına, STK kurulmasına rağmen henüz sorunların bir çözüme kavuşmadığı, dünyanın giderek daha da problemlili olmaya dönüştüğü apaçık ortadır.

Politik arena da devletler kendi menfaatleri doğrultusunda işbirliği yaparak, bir takım organizasyon ve faaliyetlerin içerisinde yer almaktadır. Çevre sorunlarının da son 60 yıllık süreçte politikleşmesi devletlerin bu konulara yaklaşımını da politik bir hale getirerek sorunlara çözüm odaklı yaklaşmasını engellemektedir. Neredeyse bütün devletler sürdürülebilir kalkınma ve daha yeşil çevre sloganını benimsemektedir. Ancak çözüm önerisi ve eleştiriler ciddi boyutlara ulaştığında çevresel sorunlar tekrardan low politic seviyesine inmektedir. ABD'nin Kyoto Protokolünü imzalamaması buna örnek olarak verilebilir(BBC News, 2001). Bundan ötürü çevresel kirlilik ve çevreye verilen zararların engellenmesi de zorlaşmaktadır.

Çevresel sorunlara daha çok eleştirel bir şekilde yaklaşan düşünce akımları ve teoriler bulunmaktadır. Bunlar; Sığ Ekoloji, derin ekoloji ve çevreciler vb. şekillerde varlık göstermektedir. Daha çok tartışma ve eleştiri şeklinde önerileri bulunmaktadır. Burada yapılan kıyas yeşil teoriye göre belirtilmektedir. Çünkü Uİ teori olan yeşil teori sorunları eleştirirken onların önlenmesi için sistemin değişmesi gibi köklü değişimlerin olması gerektiğini savunmaktadır. Ancak bu düşünce ve eleştirilerde diğer birçoğu gibi tam anlamıyla başarı sağlayamamaktadır. Belki burada etkinin az olmasını sağlayan neden yeşil teorinin henüz yeni bir teori olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak ne olursa olsun devletlerin gerçekten sadece bir dünyaya sahip olduğumuz anlayışını benimsemeyerek, devlet menfaatlerini ön planda tuttuğu sürece lanetli sorunların çözülmesi de bir hayli zor gözükmektedir.

KAYNAKÇA

A.Vasquez John, “Postpozitivist Tartışma: Aydınlanma’nın Çöküşünden Sonra Bilimsel Araştırmayı ve Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden İnşa Etmek”, Ken Booth, Steve Smith(der.), Çeviren: Muhammed Aydın, *Uluslararası İlişkiler Kuramları*, İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık, 2015.

Akdur Recep, “Avrupa Birliği Ve Türkiye’de Çevre Koruma Politikaları “Türkiye’nin Avrupa Birliğine Uyumu”, *Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma Ve Uygulama Merkezi Araştırma Dizisi: 23*, 2005, S.14.

Arslan Hüseyin, ‘Bir “Doğrudan Eylem Hareketi” Olarak Greenpeace (Yeşil Barış)’, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2011, Sayı:23, ss.247-258*.

Aydın Mustafa , “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler, Cilt:1, Sayı:1 (Bahar 2004)*, s. 33-60.

Banks Michael (1985); “The Inter-Paradigm Debate”, M. Light, A. J. R. Groom (der.), *International Relations: A Handbook of Current Theory*, London, Pinter Publishers.

Baykal Tan, Hülya Baykal, ‘Küreselleşen Dünya’da Çevre Sorunları’, *MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ, Cilt:5, Sayı:9, 2008*.

BBC News, Kyoto: Why did the US pull out?, 30.03.2001, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1248757.stm>

Buzan Bary , “*People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*”, Brighton: Harvester Wheatsheaf, 1983.

Curran Giorel, ‘Whither Environmentalism? Environmental Politics In The 21st Century’, *Social Alternatives, Vol. 25 No.2, Second Quarter, 2006*, p. 48-53.

Ecehan Özmehmet, ‘Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları’, *Journal Of Yaşar University, Cilt:.12, Sayı:.3, 2008*, Ss: 1853-1876.

Eckersly Robyn, ‘Yeşil Teori’, Çeviren: Özge Kelekçi, Tim Dunne, Milka Kurji, Steve Smith (der), *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2016.

Emeklier Bilgehan, “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Epistemolojik Paradigma Tartışmaları: Postpozitivist Kuramlar”, *Bilge Strateji, Cilt:2, Sayı:4, Bahar 2011*.

Erçandırılı Yelda, ‘Yeşil Teori’, Ramazan Gözen (der), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2.Baskı, 2015.

Fişek Nusret, “Dünya’da ve Türkiye’de Nüfus Sorunu”,1983, http://www.ttb.org.tr/n_fisek/kitap_2/16.html (Erişim Tarihi: 04.07.2017)

Garette Hardin, “Ortak Kaynakların Paylaşımı Trajedisi”, Çeviren: Ender Gürol, *Science*, 162 (1968): 1243-1248. Çeviri Yılı: 2010.

Kaplan Ayşegül, ‘*Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları*’, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınlan No: 19, 1999.

Kaplan Robert, “The Coming Anarchy”, *The Atlantic*, 1994.

Kaplan Robert, “The Coming Anarchy”, *The Atlantic*, 1994. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1994/02/the-coming-anarchy/304670/> (Erişim Tarihi: 04.07.2017)

Küçükkalay A. Mesut, “Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, Güz, 1997, Ss.51-64.

MEDSEC, ‘Environment and Security Issues in The Southern Mediterranean Region’, Report, 2011.

Mitchell Ronald B., ‘International Environmental Politics’, *Handbook of International Relations*, University of North Carolina, 2013.

Paterson Matthew, ‘Yeşil Teori’, Çeviren: Muhammed Ağcan, Ali Aslan, Scot Burchill vd. (der), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: Küre Yayınları, 4.Baskı, 2013.

Rachel Carson, “*Silent Spring*”, Boston: Houghton Mifflin Company, 2002.

Sander Oral, ‘*Siyasi Tarih: 198-1994*’, Ankara: İmge Kitabevi, 21.Baskı, 2012, Ss: 445-584

Sümer Vakur, ‘Çevre Sorunları Ve Küresel İklim Değişikliği’, Şaban Kardeş, Ali Balcı (der), ‘*Uluslararası İlişkilere Giriş*’, İstanbul: Küre Yayınları, 5.Baskı, 2016.

Şahin Ümit, ‘40.Yılında Büyümenin Sınırları’, *Yeşil Gazete*, 21.01.2012.

T.C Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı, ‘Habitat III Konferansı’, <http://www.csb.gov.tr/projeler/habitat/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu-&Id=16094>

T.C. Dışişleri Bakanlığı, ‘Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-HABITAT)’, <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-insan-yerlesimleri-programi.tr.mfa>

T.C. Dışişleri Bakanlığı, ‘Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi(Johannesburg, 26 Ağustos - 4 Eylül 2002)’, http://www.mfa.gov.tr/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi_johannesburg_-26-agustos---4-eylul-2002_.tr.mfa

Taqwadin Danil Akbar, ‘Green “International Relations” Theory’, *Lembaga Kajian Hukum Aceh/Aceh’s Legal Studies, Indonesia, International Environmental Studies*.

Tıraş H.Hayrettin, ‘Sürdürülebilir Kalkınma Ve Çevre: Teorik Bir İnceleme’, *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2: 57-73, 2012.*

Ullman Richard H., “Redefining Security”, *International Security, Cilt:8, Sayı:1, 1983, Ss. 129-153, s.133*

USA TODAY, “Mystery of London fog that killed 12,000 finally solved”, 13 December 2016, <https://www.usatoday.com/story/news/world/2016/12/13/scientists-say-theyve-solved-mystery-1952-london-killer-fog/95375738/> (Erişim Tarihi: 28.06.2017)

Ünal Serhan, ‘Yeşil Teori’, Mehmet Şahin, Osman Şen (der), *‘Uluslararası İlişkiler Teorileri: Temel Kavramlar’*, Ankara: Kripto Yayınları, 2014, Ss. 229–251.

Üste Rabia Bahar, ‘Doğanın Siyaset Paradigması: Yeşil Siyaset’, *Sosyal Ve Beşeri Bilimleri Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, 2015, ss.38-54, (Online).*

Yaylı Hasan, Vasfiye Çelik, ‘Çevre Sorunlarının Çözümü İçin Radikal Bir Öneri: Derin Ekoloji’, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6 / 2011.*

<http://www.cevreciyiz.com/Upload/Docs/CevreAkademisi/Surdurulebilir-Yasam/dunyasurdurulebilir.pdf> (Erişim Tarihi: 12.04.2017).

<http://www.ncsa-turkey.cevreorman.gov.tr/rio-sozlesmeleri.aspx> (Erişim Tarihi: 12.04.2017).

<http://www.un.org/documents/ga/res/spec/ares19-2.htm> (Erişim Tarihi: 12.04.2017).

<http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> (Erişim Tarihi: 12.04.2017).

<http://www.unmultimedia.org/s/photo/detail/123/0123252.html> (Erişim Tarihi: 12.04.2017).

<http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/chernobil-faciiasi-64> (Erişim Tarihi: 25.06.2017).

<http://www.who.int/dg/brundtland/brundtland/en/> (Erişim Tarihi: 02.07.2017).

<http://www.obi.bilkent.edu.tr/ekookul/pdf/cevre.pdf> (Erişim Tarihi: 02.07.2017).

BUCHREZENSION

Savaş TAŞ¹

Özdemir, Leyla: Die Identitätsentwicklung der türkischen Familien in Berlin - im 50. Einwanderungsjahr, 2013, Hamburg, Verlag Dr. Kovac, s. 280, ISBN 978-3-8300-7133-4

EINFÜHRUNG

Im Fall der Migration weist die Identität der MigrantInnen einen besonderen Charakter auf, da sie in einem neuen Land mit der Existenz einer dominanten Kultur sowie Wertvorstellungen konfrontiert werden, die sich zum Teil von ihrer Ursprungskultur unterscheidet. Während der Auseinandersetzung mit der dominanten Kultur beginnt ein Transformationsprozess im Bereich der Identitätsbildung der Migrantengruppe. Dieser Prozess steht im Spannungsfeld zwischen dem Wunsch nach Anpassung an die normative Kultur und dem Wunsch nach Erhaltung eigener Identität. Dabei spielen neben den politisch und rechtlichen auch die sozialen Faktoren eine große Rolle. Bestimmte Elemente der Identifikation mit dem Herkunftsland sind in eine Migrantenidentität eingebunden, die auch Elemente der Identifikation mit der nationalen Gemeinschaft des Aufnahmelandes in sich birgt. In diesem Zusammenhang ist Identität der Schlüsselbegriff in den Debatten um die Folgen der Migration.

Mit der Migration der türkischstämmigen Gastarbeiter in die BRD begann im großen internationalen Kontext eine Entwicklung, die die Gesellschaften beider Staaten prägte und veränderte. Infolge der 50-jährigen türkischen Einwanderungsgeschichte hat sich eine familiäre Identität entwickelt, die sowohl von der deutschen als auch von der türkischen Gesellschaft mittelbar oder unmittelbar beeinflusst worden ist.

Das Werk (Özdemir, 2013) hat es zum Ziel gesetzt, neue Erkenntnisse in den verschiedenen Bereichen des türkischen Familienlebens in Bezug auf familiäre Identität in Berlin zu gewinnen und davon ausgehend die türkische familiäre Identität zu analysieren. Dabei wurde der Leitfrage nachgegangen: Inwieweit wirken Ursprungskultur, die Religion des Islams und Wertvorstellungen mit ih-

¹ Dr. Öğr.Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, savashtash@gmail.com

ren bestimmten Anforderungen auf das türkische Familienleben und daraus entwickelte Identität nach 50-jähriger Migrationsgeschichte?²

Dabei wurde überwiegend die Rolle der Kultur auf die Gruppe erforscht, die im weitesten Sinne als die Gesamtheit der einzigartigen, geistigen, materiellen, intellektuellen und emotionalen Aspekte eine Gesellschaft oder eine soziale Gruppe kennzeichnet und diese von den anderen unterscheidet, da Kultur sich durch den Wandel ihrer Elemente – Kunst, Literatur, Lebensformen, Grundrechte des Menschen, Wertesysteme, Traditionen und Glaubensrichtungen – fortwährend verändert. Infolgedessen definieren Individuen und unterschiedliche soziale Gruppen sich selbst und andere immer wieder neu, weil auch unser Wahrnehmen, Bewerten und Handeln durch kulturelle Muster fortwährend umorientiert und -strukturiert werden.

Das Werk nimmt sich hinsichtlich der Leitfrage dieser Arbeit folgender Punkte an:

- Ursprungskultur, Wertentwicklung und ihren Beitrag zum Familienzusammenhalt
- Rolle der Religion des Islams bei der Erziehung des Kindes, Eheschließung mit Andersgläubigen und diesbezüglichen Zeremonien
- Stellung der Frau in Bezug auf ihre Gleichberechtigung, Berufstätigkeit, akademische Laufbahn und ihren Kleidungsstil
- Sexualität in der Familie, vorehelicher Geschlechtsverkehr und die Sexualerziehung des Kindes

AUFBAU UND INHALT

Das Werk enthält drei Kapitel:

Das erste Kapitel, dem eine Einleitung vorausgeschickt ist, trägt ausführliche Informationen zum Themenkreis zusammen: Die Geschichte der türkischen Migration nach Deutschland von 1961 bis heute, die Entwicklung der deutschen Migrationspolitik, die Generationen türkischer Bevölkerung in Deutschland und ihre Probleme.

Diesem Abschnitt folgt das zweite Kapitel der Arbeit, in dem die Charakteristika der Familien in der früheren türkischen Geschichte, im Osmanischen Reich und zuletzt in der gegenwärtigen Türkei generell zugeordnet werden. Zudem wird

2 Özdemir, Leyla: Die Identitätsentwicklung der türkischen Familien in Berlin - Im 50. Einwanderungsjahr, Hamburg, 2013.

der islamische Glaube der Familien dargelegt, da der Islam mit seinen Ge- und Verboten von vielen muslimischen „Familienangehörigen“ für richtungweisend gehalten wird. Besonderes Augenmerk wird den sunnitischen Werten zuteil, weil die Sunniten den größten Anteil der türkischen Bevölkerung stellen. Darüber hinaus werden die Veränderungen in der heutigen Türkei erläutert.

Das dritte Kapitel bildet den Hauptteil des Werkes. Hier werden auf die Begriffe Identität und familiäre Identität eingegangen. Dem folgt die Darstellung Berlins als „Stadt im Zeichen der Migration“ mit Zahlen in Bezug auf Migration bzw. Einwohner mit Migrationshintergrund. Anschließend wird das Konzept der empirischen Untersuchung vorgestellt, indem das methodische Vorgehen begründet, das Sample und die Interviewsituation beschrieben und die Kriterien der Datenauswertung erläutert werden. Diese Forschungsergebnisse werden vergleichend zwischen den Altersgruppen, Geschlechtern, Glaubensweisen, Kulturen und Familienformen je nach Thema dargestellt. Trotz der Komplexität des Sachverhaltes und der Untersuchungsmethoden vermittelt eine Fülle von intensiven Sachinformationen verbunden mit aktuellen Momentaufnahmen Inneneinblicke zum Thema über die Gruppe. Sie bieten eine Grundlage für die weiteren Forschungen.

METHODE

Das Werk stellt im Vergleich zu den anderen Untersuchungen zur Geschichte und Situation der türkischstämmigen Bevölkerung in Berlin unter dem Aspekt der Quellen einen besonderen Charakter dar, indem ein Methodenmix von quantitativen und qualitativen Befragungsmethoden genutzt wurde.

Für die Feldforschung wurde eine anonym schriftliche Befragung durchgeführt, die auf einer quantitativ orientierten Untersuchungsmethode basierte. Dabei wurden 224 in Berlin ansässige türkische Einwohner befragt, die unterschiedlichen Bildungsniveaus, verschiedenen Glaubensrichtungen, sozialen Schichten und Altersgruppen angehörten.³ Um die Daten einigermaßen repräsentativ zu

³ Bei der Auswahl der Befragten wurde vorgesehen, dass sie sich als Türke bezeichnen und einen türkischen Migrationshintergrund haben oder eine Migrationserfahrung mit mindestens achtjährigem Aufenthalt in Deutschland aufwiesen. Ihre Staatsangehörigkeit spielte in diesem Zusammenhang keine große Rolle als Kriterium „Die große Mehrheit der Befragung hatten eine türkische, 24 Prozent eine deutsche und 11 Prozent die doppelte Staatsangehörigkeit. Der Restanteil machte keine Angaben“

erheben, wurde Berlin als ausländerreichstes Bundesland für diese Feldforschung ausgesucht.

Die Studienergebnisse bilden die Basis der Fragen für die systematisierenden Experteninterviews. Das Kriterium für die Auswahl der ExpertInnen war das Vorhandensein eines sehr guten Fach- und Erfahrungswissens über die Migrationsgeschichte und die sozialen, politischen, sexuellen bzw. religiösen Entwicklungen türkischstämmiger Einwohner in Berlin bzw. in Deutschland.

Dabei wurde ein systematischer Gewinn von Informationen bzw. die Auswertung von Studienergebnissen aus unterschiedlichen Blickwinkeln zum Ziel gesetzt. Die Experteninterviews basierten auf einem strukturierten Leitfaden, der eine relative Vergleichbarkeit der Interviews ermöglichte. Die Abfolge der offen und zielorientiert formulierten Fragen hing von dem Fachgebiet der ExpertInnen ab.

Der Arbeit liegen interdisziplinär orientierte Herangehensweisen zugrunde. Fachspezifische Literatur, Statistiken und Pressedokumente wurden herangezogen.

FAZIT

Die These der Dissertation besagt, dass die jugendliche Generation türkischer Herkunft bei der Identifikation zur Ursprungskultur, Religion und Wertvorstellungen tendiert.⁴ Die Angehörigen der Eltern- bzw. Großelterngeneration dagegen gewinnen ihre Identität weniger durch eine Rückbesinnung auf die Ursprungskultur mit alten Traditionen, Religion und Kultur, sondern vielmehr durch eine Identifikation mit der deutsch-türkischen Hybridgesellschaft und veränderten Werten.

Das Werk bestätigt einerseits, dass die türkischstämmigen Einwohner aller Generationen in Berlin keine homogene Gruppe darstellen – sowohl das Ausmaß

4 Die Jugendlichen nehmen in Bezug auf die familiäre Identität eine Sonderposition ein, indem 64 Prozent sich der türkischen Kultur zugehörig fühlen, 23 Prozent sich als religiös bezeichnen, 44 Prozent die Ehre als kostbarsten Wert, 21 Prozent den Mann als Verteidiger der Familienehre, 23 Prozent den Islam als ihren Hintergrund für Wertvorstellungen annehmen, 54 Prozent religiöse Erziehung des Kindes als gute/r Muslim/in für wichtig erachten, 85 Prozent der Frau und 69 Prozent dem Mann vorehelichen Geschlechtsverkehr erlauben, 23 Prozent eine Ehe mit Andersgläubigen unerwünscht finden und 36 Prozent dabei unsicher sind. Außerdem findet fast die Hälfte dieser jugendlichen Generation (49 Prozent) den Liebesaustausch unter den Eltern auch in Anwesenheit der Kinder nicht akzeptabel. All diese Anteile sind im Vergleich zur ältesten Altersgruppe bzw. Großelterngeneration relativ hoch.

der Integration in die Umgebungskultur als auch das der Entfremdung von ihr variiert. Viele bleiben mental und kulturell der ursprünglichen Kultur ihres Heimatlandes verpflichtet und fühlen sich zugleich als Teil der deutschen Gesellschaft. Andererseits schließt sich das Werk einen neuen Diskussionsraum an, woran die Gründe für die Sonderstellung der Jugendlichen liegen mögen. Die möglichen Gründe hierfür, z. B. fehlendes Zugehörigkeitsgefühl, die steigende Anzahl der diskriminierenden Erfahrungen, Benachteiligung, Stigmatisierung des Islams, schwache Bildungsleistung und Suche nach einer (neuen) Identität etc. benötigen neue Forschungen zum Thema.

Einige von diesen Hypothesen in Bezug auf Identität bzw. Integration der Migrantengesellschaft nahmen schon ihren Platz in diesem Diskussionsraum ein: Die Autorin Kirsten Bruhn vertritt die Meinung, dass Diskriminierung ein Anlass sein könnte, sich in ihre ethnische Community zurück zu ziehen oder sich offensiv abzugrenzen. Ein anderer Grund für die Tendenz zur Migrantengemeinschaft bzw. traditionellen Wertegemeinschaft wäre der Versuch zur Kompensierung ihrer Benachteiligung im Aufnahmeland.

Die Vertreter der anderen Fraktion, spätestens seit Thilo Sarrazins Buch „Deutschland schafft sich ab“ im öffentlichen Bewusstsein allenthalben präsent, sprechen von einem zumindest partiellen „Scheitern“ der Integration. Auch die Meinungen der Autoren Leon de Winter, Henryk M. Broder, Necla Kelek und Seyran Ateş laufen in der Integrationsfrage aus dem Ruder. Auffällig an den Stellungnahmen, die das Scheitern der Integration von Muslimen propagieren, ist die Tatsache, dass deren Urheber weitgehend ignorieren, dass gerade die Integration der türkischstämmigen MigrantInnen in deutschen Großstädten während der letzten vierzig Jahre eine Erfolgsgeschichte war und ist – neben diversen Problemen, die sich aus dem oft mangelhaften Bildungsgrad der Einwanderer, der Überpointierung islamischer bzw. traditioneller Wertvorstellungen und dem verbreiteten Rassismus in Teilen der Aufnahmegesellschaft speisen.

Übereinkunft müsste in der deutschen Mehrheitsgesellschaft darin bestehen, dass die Kritik an der hier und da Probleme aufweisenden Integration von muslimischen Einwanderern und das allgemeine Unbehagen am fundamentalistischen Islam als politischer Manifestation antiaufklärerischer Bestrebungen keine Alibifunktion im Hinblick auf eine „negative“ Identitätsbildung einnehmen darf. Kollektive Identitäten, die ihre Entstehung weniger gemeinsamen Inhalten als gemeinsamen Feindbildern verdanken, hatten hierzu Lande stets eine unheilvolle Konjunktur mit fatalen Konsequenzen. Die in jüngerer Zeit gerade unter Poli-

tikern grassierende Rede von den „jüdisch-christlichen Wurzeln unserer Gesellschaft“ wird zu einem Problem, wenn dabei außer Acht gerät, dass mittlerweile viele Muslime Teil dieser Gesellschaft sind.

LITERATUR (der Autorin zum Thema)

1. Aydemir L., Sexual Freedom and Statue of Women in Turkish Society (Berlin Sample), *Journal of Life Economics*, 2/4-2015, 9-16.
2. Özdemir, Leyla: Quantitative Research Based Upon the Identifical Development of the People with Turkish Origins who Live in Germany (Example of Berlin), *Journal of Social and Administrative Sciences*, 2/1- 2015, 35-45.
3. Özdemir, Leyla: *Die Identitätsentwicklung der türkischen Familien in Berlin - Im 50. Einwanderungsjahr*, Hamburg, 2013.